SINIF BİLİNCİ

Sınıf Bilinci'nin on yılı ★ *Gülnur Savran* Manifesto'nun kör noktası ★ *Nesrin Tura* Proleter aile nasıl kurtulur? ★ *ayşe düzkan* bosna'da iç savaş ★ *Kemal Ülker* Sosyalist Alternatif'e cevap ★ *Teoman Gülsever* Bin yılın eşiğinde Marksizm

21

DEVRİMCİ MARKSİST TEORİK/POLİTİK DERGİ

YAZ 98

Ama işçiler kendi nihai zaferlerine en büyük katkıyı kendileri yapmak zorundadırlar: kendi sınıf çıkarlarını öğrenmekle, kendi bağımsız politik tavırlarını hiç gecikmeksizin benimsemekle, demokratik küçük burjuvazinin ikiyüzlü cümlelerine kanmaktan kaçınarak proletaryanın bağımsız olarak örgütlenmiş partisinin gerekliliğinden bir an bile kuşku duymamakla. Savaş naraları şu olmalıdır: Sürekli Devrim!

Karl Marx
(Mart 1850)

SINIF BİLİNCİ

SAYI: 21 YAZ 1998

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Sungur SAVRAN

Yönetim Yeri: Kardelen Yayınevi, İstiklal Cad., Sofyalı Sok., No: 32 Kat 5, Daire 6 Tünel / Taksim / İstanbul
Tel: (0212) 244 20 51

Avrupa Temsilcisi: Ersen OLGAÇ
Tel: 0 46 8 32 88 72

Dizgi ve Ofset Hazırlık: Mavi Kare Ajans
Tel: (0212) 266 55 70

Baskı: Colorland

Yurtdışı Fiyatı: 7 DM, £2.5, US$5, 25 FF, SEK 30, SFR 5

Yılda 4 sayı çıkar

Banka Hesap No: Yapı Kredi Bankası 4943 1410 15588852

Fiyatı: 800.000.- TL KDV Dahil

SINIF BİLİNCİ 21

Devrimci Marksist Teorik / Politik Dergi
YAZ 1998

İÇİNDEKİLER

	Bu sayı	4
	Sınıf Belleği	11
	Sınıf Bilinci'nin on yılı	70
	Ek 1: Sayısal bir analiz	95
	Ek 2: Başlarken (1988)	102
Gülnur Savran	**Manifesto'nun kör noktası: İşçi ailesindeki erkek egemenliği**	110
Nesrin Tura	**Manifesto'ya rağmen proleter aile nasıl kurtuldu?**	119
ayşe düzkan	**bosna'da iç savaş**	129
Kemal Ülker	**Sosyalist Alternatif'e cevap**	137
Teoman Gülsever	**Bin yılın eşiğinde Marksizm tartışmaları**	147

Bu sayı

Dünya kapitalizmi yaklaşık olarak yirmibeş yıldır tarihinin en büyük bunalımlarından birini yaşıyor. Bunalımın aşılacağına dair ortada ciddiye alınabilir bir emare yok. Bilindiği gibi 1974'te kapitalist dünya ekonomisi büyük bir sarsıntı ile bunalıma girdi ve o tarihten itibaren büyümenin yavaşladığı bir dönem başladı. Dünya kapitalizmi kendine yeterli yaygınlıkta bir meşruluk sağlayamayacak kadar yavaş büyüdü bu dönemde. Üstelik bütün bunlar teknolojik ilerlemenin hızlandığı bir ortamda yaşandı. Dolayısıyla gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere işsizlik dünya ölçeğinde muazzam bir artış gösterdi. Dünya kapitalizminin bu uzun ve derinlikli bunalımı onu bunalımı borçlanma yoluyla "yönetmeye" itti. Kâr oranları düşerken, yatırımlar gerilerken, işsizlik artarken ve bütün bunlara bağlı olarak satın alma gücü gerilerken borç, toplam talebi suyun üstünde tutmayı bugüne kadar -kimi ciddi gelgitlerle birlikte de olsa- sağladı. Ne var ki böylelikle "kapitalist üretimin çelişkileri, kapitalizmi hayali sermayenin pamuk ipliğiyle bağlamış oluyordu." Bunun sürdürülemez bir durum olduğu devrimci Marksistler için açıktı. Örneğin 1980'li yılların ikinci yarısında bunalımın sona erdiğine ve kötü günlerin geride kaldığına inananların sayısı hızla artarken devrimci Marksistler bunalımdan yumuşak bir inişle kurtulmanın mümkün olmadığını programatik belgelerinde bile açık açık yazmaktan çekinmiyorlardı. Sonunda beklenen oldu ve söz konusu pamuk ipliği devrimci Marksistlerin bütün öngörülerini doğrulayarak inceldiği yerden büyük bir gürültüyle koptu. Kapitalizmin bunalımı bir kez daha bütün dünyayı saran bir krize yol açıyor ve bir kez daha bu üretim tarzı-

nın patlayıcı çelişkilerinin üst üste bindiğinde ne türden felaketlere yol açtığı görülüyor. Üstelik henüz büyük bir krizin ilk birkaç haftasını yaşamış durumdayız.

Sınıf Bilinci'nin sürekli okurları dünya kapitalizminin içinde bulunduğu bunalıma elimizden geldiğince geniş yer vermeye çalıştığımızı bilirler. Örneğin 17. sayımızda ana tema olarak dünya kapitalizminin bunalımını ve yaklaşan krizi seçmiş olmamız, hiçbir anlam veremediğimiz bir şekilde bu konuya neredeyse bütünüyle ilgisizleşmiş olan (aslına bakarsanız daha önceleri de hiçbir zaman yeterince ilgi göstermemiş olan) sosyalist "kamuoyumuzu" deyim yerindeyse uykudan uyandırmaktı. Nail Satlıgan'ın söz konusu sayıda yer alan yazısının başlığının kapakta yer alan kısaltılmış halini hatırlamak yeterli olacaktır: "Kapitalizmin Krizi Sürüyor". Sadece imzalı yazılarla değil, 16. sayıdan itibaren "Sınıf Belleği" sayfalarında da dünya kapitalizminin bunalımını izlemeye, yorumlamaya ve daha da önemlisi öngörüler yapmaya çalıştık. Bu çabamız çerçevesinde kapitalizmin uluslararası alanda mali bir çöküntü ve buna bağlı olarak bir depresyon yaşayacağını erkenden öngörebilmiş olmanın gururunu taşıyoruz. Bu sayıda da Sınıf Belleği sayfalarında aynı çabayı, kimi kritik gelişmeler derginin baskıya verilmesine denk geldiği için içimize tam olarak sinecek kapsamlılıkta olmasa da, gösterdik. Ancak bütün bunları yaparken konuyla ilgili devasa külliyatına sırtımızı dayadığımız Ernest Mandel'den söz etmemek büyük haksızlık olur. Ölmeden önce yazmaya başladığı son çalışmasında bile dünya kapitalizminin bunalımını ele almayı hedeflemiş olan Mandel için "keşke bir kaç yıl daha yaşasaydı ve bütün bu olup bitenleri görseydi" demekten kendimizi alamıyoruz doğrusu.

"Sınıf Belleği"nde 28 Şubat süreci ile başlayan askeri müdahale sürecinin evrimine yine (ve doğal olarak) oldukça geniş bir yer ayrılıyor ve 18 Nisan 1998'de hem genel hem de yerel seçimlerin yapılacağı "rivayet" edilen bir ortamda belirsizliklerle dolu bir durumda sosyalistlerin fenersiz yakalanmamaları için neleri anlamaları gerektiği ve dolayısıyla neler yapmaları gerektiği üzerinde duruluyor. Önerimizde ısrar ediyoruz: Emeğin ve özgürlüğün güçlerini bir araya getirecek bir seçim blokunu başlangıç olarak alan bir cephenin kurulması. Temel Demirer konuyla ilgili olarak seçimlerin bu niteliği dolayısıyla emek ve özgürlük güçlerinin bir seçim kampanyası değil, bir seçim eylemi yapmaları gerektiğini belirtmişti. Bu-

nun tastamam doğru olduğunu düşünüyoruz.

Sınıf Bilinci elinizdeki bu sayıyla onuncu yılını doldurmuş oluyor. Bu on yıllık dönemle ilgili olarak söylenecek çok şey vardı ve bunların hepsini olabildiğince açık yüreklilikle ve lafın uzamasına aldırış etmeden, hakkını vererek söylemeye çalıştık. **Sınıf Bilinci** yayın kurulu tarafından kaleme alınan yazı on yıllık bir bilanço çıkarmayı deniyor. Bilançomuzu şişirmeye ya da moda deyimle bilançomuzda herhangi bir makyaj yapmamaya özen gösterdik. Bu yazının **Sınıf Bilinci**'ni yakından tanıyanlara olduğu kadar tanımak isteyenlere de hitap edeceğini umuyoruz. Bu amaçla yazının ekinde **Sınıf Bilinci**'nde yayınlanan yazılarla ilgili olarak istatistiki verileri ele alan bir değerlendirmeye yer verdik. Bunun ardından ise **Sınıf Bilinci**'nin politik ve teorik temellerini tanıtan ve derginin birinci sayısında yer alan "Başlarken" başlıklı yazıyı da bir ek olarak yayınlıyoruz. "Başlarken"i doğrultumuzdan sapmamış olmanın verdiği iç rahatlığıyla, sadece yanına parantez içinde 1988 yazarak yayınlıyoruz. Çünkü **Sınıf Bilinci** söz konusu on yıllık zaman dilimi içinde ilkelerine sadık kaldı, kendisini Marksist düşünce zeminine yerleştirmeye devam etti ve bu zemini her türlü Stalinist, reformist ve revizyonist müdahaleye karşı koruyarak sağlamlaştırma ve gelişmesine katkıda bulunma kararlığından hiç geri basmadı. **Sınıf Bilinci** tıpkı on yıl önce olduğu gibi devrimci bir önderliğin inşası mücadelesinde, bu çabanın zorunluluğuna inanmaya devam ediyor.

Bir önceki sayımızda yer alan dosya çalışmasının başlığı "150. Yıldönümünde Komünist Manifesto" idi. Bu sayımızda söz konusu dosya çalışmasını tamamlayan iki önemli yazı yer alıyor. Söz konusu iki yazıdan ilki Gülnur Savran'a ait: "Manifesto'nun Kör Noktası: İşçi Ailesindeki Erkek Egemenliği". Başlık yazının ana temasını son derece güzel özetliyor gerçekten de. Savran yazısında **Manifesto**'daki işçi ailesine yönelik kimi öngörülerin nasıl bir teorik boşluğun üzerine yerleşmiş olduğunu ele alıyor ve işçi ailesini toplumsal bir yapı ya da birim olarak tahlil edebilmek ve bu aile içindeki erkek egemenliğinin yaslandığı maddi temeli açıklayabilmek için Marksizmden, Marksizmin kimi yöntemsel önermelerini, tarihsel maddeciliğin iskeletini oluşturan kimi kavramlarını eleştirel bir biçimde geliştirmek koşuluyla yararlanılabileceğini öne sürüyor. Savran'ın sözünü ettiği kavramların başlıcaları ise yeniden-üretim ve emek.

Gülnur Savran'ın Marksizmde cinsiyet-körlüğü sorununu ele alan yazısının hemen ardından Nesrin Tura'nın "Manifestoya Rağmen: Proleter Aile Nasıl Kurtuldu?" başlıklı yazısı yer alıyor. Tura yazısında **Manifesto**'nun kadınlara ve aileye ilişkin öngörülerinin neden gerçekleşmemiş olduğuna dair tarihsel bir açıklama yaparken, aynı zamanda kadın sorununun Marx ve Engels tarafından nasıl sorunsallaştırıldığı üzerinde de duruyor.

Bu sayımızda iki konuk yazarımız var. Bunlardan ilki, Ayşe Düzkan, Bosna'ya son dönemde yapmış olduğu bir gezinin sağladığı gözlem olanaklarını da değerlendirerek son yılları büyük acılarla yaşamış olan bu ülke hakkında, özel olarak kadınların savaşın ve etnik temizliğin nasıl doğrudan hedefi haline getirildiğini göstererek önemli bilgiler sergiliyor. Düzkan ile Bosna savaşının genel değerlendirilmesinde önemli vurgu farklarımız var. Ulusların kendi kaderini tayin hakkına her zaman olduğu gibi burada da sağlam biçimde sahip çıkmakla birlikte, Yugoslavya'nın ulusal / etnik temelde cumhuriyetlere bölünmesini de, Bosna'nın Yugoslav federasyonundan kopmasını da yanlış buluyoruz. Uluslararası işçi sınıfı ve sosyalizm açısından son derecede talihsiz olan bu gelişmenin tek sorumlusunun, hiçbir biçimde savunulacak yanı olan Sırp milliyetçiliği olmadığını, mücadeledeki öteki milliyetçiliklerin de kınanması gerektiğini düşünüyoruz. Yugoslavya sorununu ileride ayrıntılı olarak ele alacağız. Düzkan'ın yazısı bu tartışmayı geliştirmek için değerli bir başlangıç noktası oluşturuyor. Elbette **Sınıf Bilinci** Düzkan'ın tecavüzlere yönelik kınayıcı tavrını sonuna dek desteklemektedir. Geçerken, Boşnak kadınlara yapılan tecavüzleri kınayan feminist bildiriyi **Sınıf Bilinci**'nin Mart 1993 tarihli 12. sayısında yayınlamış olduğunu kaydedelim.

ÖDP'nin bileşenlerinden biri olan **Sosyalist Alternatif** dergisiyle geçen sayıda yapmış olduğumuz polemiği bu sayıya taşırmak zorunda kaldık. Hatırlanacaktır, **Sosyalist Alternatif**'in Şubat-Mart 1998 tarihli 4. sayısında Ergin Yıldızoğlu ve Murat Nişancıoğlu'nun birlikte kaleme aldıkları "Başarılı Bir Kongre Üzerine Bazı Gözlemler" başlıklı yazıda Sosyalist Emek İnisiyatifi'ne ve bileşenlerine yönelik pek çok haksız eleştiri ve suçlama yer alıyordu. Kemal Ülker **Sınıf Bilinci**'nin bir önceki sayısında bu eleştiri ve suçlamalara cevap vermek amacıyla "Sosyalist Alternatif'e Alternatif Sorular" başlıklı yazıyı kaleme almıştı. **Sosyalist Alternatif**'in

Mayıs-Haziran 1998 tarihli 5. sayısında ise Ülker'in yazısına Onur Doğulu "Sınıf Bilinci'ne Alternatif Cevaplar" başlıklı bir yazı ile cevap verdi. Doğulu'nun yazısı Yıldızoğlu ve Nişancıoğlu'nun yazısında yer alan tutarsızlıkların bir kısmını aynen tekrar ettiği için polemiğin uzatılmasına gerek olmadığı düşünülebilirdi. Ancak bunun yanı sıra söz konusu yazıda Doğulu'nun kimi akıl almaz çarpıtmalara başvurmuş olması cevaba cevap vermeyi zorunlu hale getirdi.

Diğer bir konuk yazarımız ise Teoman Gülsever. Gülsever'in yazısı Metin Çulhaoğlu'nun son kitabı **Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu** başlıklı kitabını ele alıyor. Gülsever'in **Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu**'na bakışı ile bizim değerlendirmemiz arasında dikkatli okuyucunun rahatlıkla fark edebileceği kimi önemli farklılıklar var. Örneğin Çulhaoğlu'nun kitabında aydınlarla ilgili bölümde -Gramsci'nin etkisiyle- tutturduğu soyut ve genel söyleme Gülsever'den farklı olarak eleştirel bir biçimde yaklaşılması gerektiğini düşünüyoruz. Ya da yine aynı bölümde "Türkiye'de solun kuruluşu"nu ele alırken Çulhaoğlu'nun Stalinizmin kısırlaştırıcı etkisine neredeyse hiç yer vermemesinin mutlaka eleştirilmesi gerektiğine inanıyoruz. Ancak bütün bu farklılıklarımız Gülsever'le **Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu**'nun, "Marksizmin teorik sorunlarını Türkiye somutundan hareketle ele alıp kimi açılım noktaları yakalamaya çalışan özgün çalışmaların eksikliğini yakıcı bir şekilde hissettiğimiz bir ortamda" takdirle karşılanması gereken bir çalışma olduğu konusunda hemfikir olmamızı engellemiyor.

***

Birikim dergisinin Eylül 1998 tarihli 113. sayısında Ömer Laçiner, Ekim 1997'de toplanmış olan ÖDP Büyük Konferansı dolayısıyla **Sosyalist Politika** ve **Sınıf Bilinci** dergilerinin sayfalarında **Birikim**'e yöneltilen eleştirilere cevap veriyor. **Sınıf Bilinci**'ne ya da genel olarak Trotskizme yönelik bir dizi temelsiz eleştiri içeren, üslubuyla eleştiriyi de aşarak saldırıya dönüşen bu yazıya ayrıntılı cevap ancak gelecekte verilebilir. (**Birikim**'in 113. sayısı **Sınıf Bilinci**'nin matbaaya girme aşamasında piyasaya çıkmıştır.) Burada bir tek noktaya bir düzeltme yapma amacıyla değineceğiz. Ömer Laçiner, Gülseren Adaklı Aksop'un **Sınıf Bilinci**'nin 20. sayısında yaptığı **Birikim** eleştirisine cevap verirken yazarın, bir iddi-

asını kanıtlamak amacıyla **Birikim**'in sürekli yazarlarından birinden değil bir okurun derginin 100. sayısı vesilesiyle duygularını anlattığı bir yazıdan almış olmasını eleştiriyor. Sonra da ekliyor:

"İçinizden olsun ya da olmasın, ben (veya biz) 'bu Birikimciler üstünlük iddiasındalar' demek için bir vesile arıyordum döne döne, buna rastlayınca 'buldum' diye fırlamam mazûr görülebilir dediğinizi işitir gibiyim." (Ömer Laçiner, "Sosyalizmde 'Devrim' mi, Sosyalist Muhafazakarlık mı?", **Birikim,** Eylül 1998, sayı 113, s. 14)

Yani Aksop veya **Sınıf Bilinci** (parantez içindeki "veya biz") fırsatçı davranmıştır ve **Birikim**'in sürekli yazarı olmayan birinin yazısında yer alan bir ifadeyi **Birikim**'in aleyhine kullanmıştır. Tıpkı Ömer Laçiner'in yaptığı gibi. Laçiner, Aksop'un "Sınıf Bilinci yazarı" olduğunu söylüyor ve yukarıda sözü edilen alıntıya **Sınıf Bilinci** tarafından "(veya biz)" deyim yerindeyse çanak tutulduğunu öne sürüyor. Oysa Aksop'un söz konusu yazısının yayınlandığı **Sınıf Bilinci**'nde açıkça belirtildiği gibi (**Sınıf Bilinci, Birikim**'den farklı olarak konuk yazarlarını "entellektüel ahlak" gereği sürekli yazarlarından net bir biçimde ayırmaya özen gösterir) kendisi dergide konuk yazar olarak yer almıştır. Aksop'un yazısı 20. sayının Bu Sayı başlıklı bölümünde şu şekilde tanıtılıyordu:

"Okurlarımız **Sınıf Bilinci**'nin sayfalarının bizimle aynı tarihsel ve programatik zemini bütünüyle paylaşmayan, başka köklerden (akımlardan ve anlayışlardan) gelen Marksistlere açık olduğunu bilirler. Gülseren Adaklı Aksop'un **Birikim** dergisiyle Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin 'ilişkisini' tartıştığı yazısı bu tür diyalogun güzel bir örneği." ("Bu sayı", **Sınıf Bilinci,** sayı 20, Bahar 1998, s. 5) Laçiner "diyalog örneğini güzel" bulmamış olabilir ancak bu kadar açık bir ifade karşısında Aksop'u **Sınıf Bilinci**'nin sürekli yazarı gibi göstermeye çalışması, hele hele Aksop'a ve **Sınıf Bilinci**'ne **Birikim**'in sürekli yazarı olmayan birinden alıntı yapıldığını belirterek tartışma etiği ve entellektüel ahlak dersi vermeye kalkışması son derece (ve en hafif deyimiyle) çelişkilidir.

Ancak Laçiner'in çelişkileri burada bitmiyor. Aksop'un **Sınıf Bilinci**'nin sürekli yazarı olduğu (ve dolayısıyla bir Trotskist olduğu) düşüncesiyle Aksop'a vuruyor da vuruyor:

"(...) özellikle sizin gibi üstünlük, önderlik hasretiyle yaşanmış bir tarihte maruz kaldığı eziklikleri, itilmeleri telafi edecek bir üste çıkma arzu-

suyla yüklü bir gelenekten gelenler..." (Ömer Laçiner, a.g.m., s. 14)

Veya;

"Üstünlük hasretini pek çok çekmiş bir çevreye mensup olarak..." (a.g.m.. s. 14)

Laçiner, Aksop'a resmen Trotskist muamelesi yapıyor. (Ve fırsattan istifade eteğindeki taşları da dökmüş oluyor.) Ancak yanılıyor. Aksop, **Sınıf Bilinci**'nin sürekli yazarlarından olmadığı gibi Trotskist de değildir. Aksop SEİ'nin içinde yer alan bağımsız bir sosyalisttir. Laçiner yazısında Aksop'a yer yer çeşitli tavsiyeler vermekten de geri durmamış. Biz de kendisini eli boş göndermeyelim. Bir tavsiye de biz ona verelim: Dergilerin içeriğini tanıtan yazılar laf olsun diye yazılmaz; bir dahaki sefere daha sağlam tahtaya basarsa, bu kadar büyük çelişkiler içine düşmekten kurtulur.

Elbette Aksop, Laçiner'in yazısına cevap vermek isterse **Sınıf Bilinci**'nin sayfaları kendisine açık olacaktır.

***

Sınıf Bilinci bu sayıda yer alan **Sınıf Bilinci** yayın kurulu imzalı ilk yazıda detaylı olarak ele alınan çeşitli sorunlar nedeniyle, zaman zaman yayın hayatında önemli aksamalar yaşadı ve bu nedenle onuncu yılına 21. sayıyla girebildi. Ancak 16. sayıdan bu yana bu zaafın aşıldığı görülüyor. Öyleyse artık "bu sayı"yı her zamankinden farklı olarak "bir sonraki sayıda buluşmak umuduyla" değil, "buluşmak üzere" diye bitirebiliriz.

SINIF BELLEĞİ

Kapitalizmin bunalımında son durum

"Bu işin sonu hayırlı değildir. Yakın gelecek muhtemelen büyük bir mali çöküşe gebedir. Zaman kestirmek imkansızdır ama kapitalizm 'ödünç alınmış zaman' üzerinden yaşıyor. Eğer bu büyük çöküş yaşanırsa, dünya ekonomisinde ve politikasında görülecek sarsıcı değişiklikleri hayal etmek bile güçtür." ("'Gazino Kapitalizmi' mi, Sermayenin Kumarhanesi mi?", "Sınıf Belleği", **Sınıf Bilinci**, 17 Nisan 1997, s. 36.)

"...dünya borsalarında yaşanan sarsıntı, dünya kapitalizminin hastalıklı durumunun ve kapitalizmin son dönemde yaşadığı uluslararası bütünleşme tarzının doğasından kaynaklanıyor. Krizin altında yatan, kapitalizmin ve 'küreselleşme'nin yapısal çelişkileridir. Bu demektir ki, kriz bugün atlatılsa bile, köklü bir değişiklik olana kadar, dünya ekonomisi 1929 Büyük Depresyonu'na benzer bir mali çöküntünün eşiğinde yaşamaya devam edecektir." ("Küreselleşmenin Çatırtısı", "Sınıf Belleği", **Sınıf Bilinci**, 19, Kış 1997, s. 29.)

"Dolayısıyla yeni yılda dünya ekonomisinde derin bir kriz, hatta bir depresyon yaşanması muhtemel (...) öyle görünüyor ki, yeni binyıla yaklaştığımız bu dönemde, dünya ekonomisinde ve politikasında yeni bir evre açılıyor." ("Küreselleşmenin Günbatımı", "Sınıf Belleği", Sınıf Bilinci, 20, Bahar 1998, s. 29-30.)

"Serbest piyasa" manik depresyon geçiriyor. Psikolojide manik depresyon ruh halini, bir insanın bir gün aşırı aktif ve gürültücü olduğu, ertesi gün ruhsal bir çöküntü içine düştüğü bir durum olarak tanımlamak mümkün. Kapitalist dünyanın borsaları da böyle: bu borsaların sinir merkezi olan New York Wall Street borsası 31 Ağustos günü 512 puan düştükten sonra ertesi gün 280 puan yükselmişti. Benzer bir iniş çıkışlar dizisinin (şimdilik) sonuncusu 9 ve 10 Eylül tarihlerinde yaşandı: bir günde 250 puan düşen Dow Jones endeksi ertesi gün 180 puan yükseliverdi. Wall Street'in kaderini Avrupa borsaları da paylaşıyor. Asya borsaları ise zaten bir yıldır böyle sürdürüyor varlığını. Şimdi de sıra parasını "dalgalanan kur" diye bilinen uygulamayla deyim yerindeyse "batan kur"a bağlayan Rusya'da ve ardından Latin Amerika'da.

Bu delice iniş çıkışların ardında borsa yatırımcısının üzerindeki büyük basınç var: dünyanın bir ekonomik çöküş eşiğine gelmiş olduğu bilinci düşüşlere yol açıyor, hisselerin değerinin artık çok düştüğü, satın alma zama-

nının geldiği inancıyla hızlı para kazanma umudu yükselişe. Yatırımcı krizin kaçınılmaz olduğuna kanaat getirdiği gün sadece satış yapmaya başlayacaktır. İşte o zaman manik gidecek, depresyon kalacaktır!

1929 New York borsa çöküşünü izleyen Büyük Depresyon'un derinliğini duymuş olanlar için bunun ne demek olduğu açıktır. Dünya ekonomisinin belirli yörelerinde depresyon şimdiden bir gerçekliktir. Endonezya'da bu yıl üretimin % 20 düşeceği, yıl sonuna dek 20 milyon işçinin işini yitireceği, gelecek yıl yoksulluk sınırının altında yaşayan insanların oranının % 66 olacağı öngörülüyor. İşte size depresyon! Manik falan değil düpedüz depresyon!

Elbette dünya ekonomisi, 30'lu yıllarda olduğu gibi, henüz toplu halde bir depresyona girmiş değil, ama bir resesyona (üretimde daralmaya) doğru hızla hareket etmekte olduğumuz ortada: Doğu ve Güneydoğu Asya zaten resesyon içinde. Rusya'da resesyon Temmuz ayında, yani iflas bayrağından önce başlamıştı. Latin Amerika'da, en başta bölgenin devi Brezilya'da olmak üzere büyüme hızı süratle geriliyor. Emperyalist ülkelerden bazıları, örneğin İngiltere ve Kanada da resesyona yaklaşıyor. Gerçekte şu anda canlılık içinde olan iki büyük ekonomi var: ABD ve Avrupa Birliği. Ancak ABD'de özellikle şirket kârlarının gerilemesi, durumu güçleştiriyor. Avrupa'da ise tipik örnek, yılın ilk çeyreğinde % 4.3 büyürken ikinci çeyrekte % 1.7'ye düşen Almanya. Kısacası, dünyanın bir depresyona gireceği kesin değildir, ama bir resesyon neredeyse daha şimdiden başlamıştır.

Tam bir fırtına gibi yaklaşmakta olan bu kapitalist krize ilişkin Türkiye solunda yaygın olan iki yanlıştan mutlaka kaçınmak gerekiyor. Bunlardan biri Asya krizinin, ABD'nin ve genel olarak Batı'nın (spekülasyon yoluyla) kasıtlı biçimde çıkarttığı bir kriz olarak kavranması. Bu kriz mühendisliğinin, Batı sermayesinin Asya'daki rakiplerini yenilgiye uğratmak ve varlıklarını ucuza ele geçirmek amacıyla yapıldığı düşünülüyor. Burada nedenle sonuç birbirine karışıyor: ABD/IMF ekseninin Asya'nın sözde kaplanlarını kriz içinde yakalayınca evcilleştirmeye ve kendi "serbest piyasa" politikalarına uydurmaya çalıştıkları doğru; ama bu krizin ardındaki neden değil sonuçlarından biri. Asya krizi dünya kapitalizminin nesnel zaaf ve çelişkilerinin bir ürünüdür. Nitekim kriz Amerika'nın sahillerine ulaşıp bu ülkenin dış ticaret açığını devasa boyutlara çıkarmış, daha da önemlisi iki aydan kısa bir sürede borsanın % 18 irtifa kaybetmesine yol açmıştır. IMF ise Asya krizinden müflis çıktı: üç ülkeye 118 milyar dolar verince kendi parası kalmadı. Eğer ABD/IMF çizgisi Asya'yı bilinçli olarak krize sürüklediyse bundan kötü bir politika olamaz çünkü bu aynı zamanda kendi krizi demektir. Bu tür bir açıklama, bugün kendisi çelişkiler

içinde sarsılmakta olan kapitalizme, özellikle de ABD emperyalizmine sahip olmadığı bir güç atfetmektedir.

İkinci yanlış zamanlamayla ilgili. Dünyanın bütünün henüz bir depresyon içinde olmadığı ortada. Türkiye ekonomisine gelince, biriken çelişkilere ve tehlike sinyallerine rağmen,borsadaki çok ciddi düşüş (Temmuz'daki tepe noktaya göre yaklaşık % 45) dışında, henüz bir krizden söz etmek mümkün değildir. Buna rağmen, vergi konusunda hükümetten istediklerini koparabilme amacındaki finans sermayesi, başta bankalar, sonra da borsa, medyanın da desteğiyle yoğun bir kriz propagandasıyla amacına ulaşmıştır. Solda sermayenin bu şantajını teşhir etmek isteyenlerin bir bölümü de bu sefer "aslında kriz falan yok" demeye başlamışlardır. Aman yapmayın! Dünya kapitalizmi 30'lu yılların Büyük Depresyonundan bu yana en büyük krizine doğru hızla ilerlerken, Türkiye ekonomisi de kendi durumu ne olursa olsun ergeç bundan payını alacakken, bunu propagandif bir savaş amacıyla görmezlikten gelmenin işçi ve emekçiler ile sosyalist hareket açısından maliyeti çok büyük olur!

Çünkü sosyal ve politik sonuçları itibariyle bu kriz yepyeni bir dönemin habercisidir. Bu yeni dönemin dinamiklerini kavrayamayanlar sınıf mücadelesinin kenarında kalmaya mahkum olacaktır. Bu dinamikleri, yerimiz elverdiğince hızla sayalım. Herşeyden önce, uluslararası burjuvazinin yeni-liberalizm ve "küreselleşme" politikaları en azından ağır yaralar alacak, belki de yerini bütünüyle eski usül milliyetçiliğe, devlet müdahalesine ve korumacılığa bırakacaktır. Bunun yer yer gülünç örneklerini daha şimdiden görüyoruz. Malezya (bazı Amerikalı iktisatçıların da desteğiyle!) parasının konvertibilitesini kaldırarak "küreselleşme"nin gözbebeği mali serbestiye ilk darbeyi vurdu. Daha düne kadar devlet mülkiyetinin her türlü illetten sorumlu tutulduğu Rusya'da şimdi bankaların yeniden kamulaştırılması tartışılıyor! "Serbest piyasa"nın cenneti Hong Kong'da devlet borsaya öyle bir müdahale etti ki, bugün en büyük hissedar haline geldi!

Kriz içinde büyüğüyle küçüğüyle burjuvazi kıran kırana bir rekabet içine gereceğinden, sınıf mücadelesi de kaçınılmaz olarak azacağından, faşizmin yeniden tarih sahnesine çıkması beklenmeli. Emperyalist rekabetin keskinliği, derecesine göre, 21. yüzyılın başlarında bir üçüncü dünya savaşı felaketini bile yaratabilir.

Bu gelişme aynı zamanda derinleşen bir işsizlik, yoksulluk, sosyal sefalet ve isyanlar demek. Endonezya örneğini verdik. Orada ailelerin yarıya yakınının, o kültürde halkın ekmeği anlamına gelen pirinci alacak kadar bile parası yok. Önümüzdeki dönem sol güçlenmediği takdirde birçok ülkede bu, suç oranlarının yükselmesi, yağmacılık ve mafya tipi faaliyet-

lerin artması demek. Ama herşey sosyalistlerin, işçi sınıfının öncüsünün ve aydınların bu evrensel fırtına karşısında alacağı tavra bağlı. Kitle mücadeleleri koşullara bağlı olarak birçok yerde yükselecektir. Eğer sosyalist hareket faşizmle emekçi kitleler arasında yaşanacak kutuplaşmaya doğru cevap verebilirse, insanlık kapitalizmin yaratacağı acıklı kaderi sarsabilir. Doğru, sol liberalizm sosyalist hareketin içine de öylesine sızmış durumdaki, iyi bir başlangıç noktasında değiliz. Ama köşesine çekilen, gününü kurtarmaya çalışan, kendi geleceğini de, çocuklarınınkini de kasırgaya teslim ediyor demektir. Ancak işçi sınıfının, emekçilerin ve ezilen ulusların yeniden örgütlenmesidir ki, insanlığı sefaletten ve barbarlıktan kurtarabilir.

Barışın dikenleri

Yeni bir 1 Eylül'ü daha geride bıraktık. Bu kez Dünya Barış Günü'ne bir ateşkes çağrısı ile girdik. Bu topraklarda barışa ulaşana kadar daha çok yolumuz var yine de. Barışın önünde engel olarak duran büyük güçlerle mücadele etmek gerekiyor. Öncelikle bir bütünlük sanrısına kapılıp Kafkasya'da, Ortadoğu'da ve Balkanlar'da bulabildiği her türlü ulusal soruna çomak sokan, ama kendi evinde koyu bir Türkçülüğü tartışılmaz hale getirmeye çalışan bir devlet yönelişine karşı. Yorulmaksızın usanmaksızın kitleleri uyarmalıyız: bütün komşularıyla düşmanlık üzerine yerleşmiş bu tür bir yöneliş Türkiye'yi (aynen Enver Paşa'nın Sarıkamış felaketi gibi) büyük acılara sürükleyecektir. Kemal Yazıcıoğlu'nun ırkçılığıyla halkların kardeşliğini ayaklar altına alma politikası ile Hikmet Çetin'lerin, Tansu Çiller'lerin, İsmail Cem'lerin sureti haktan görünüp komşu halklar arasında nifak tohumları eken politikası, bu toprakların emekçilerini sonu gelmeyecek savaşlarda kırdırmaya yol açacak bir bütünsel yönelişin ayrılmaz parçalarıdır.

Bu yönelişin ardındaki gücü iyi teşhis etmemiz gerekiyor. Bu şövenizmin, bu gözü karalığın, bu yeni Enverciliğin ardında Türkiye burjuvazisinin ileri fırlama telaşı yatıyor. Daha birbuçuk yıl önce barış güçlerinin burjuvazinin bazı kanatlarını kapsayacak biçimde genişlediği yolunda solda güçlü yanılsamalar vardı. Uluslararası ekonomik ilişkileri ve sermaye birikimini ihtiyaçları kirli savaşla çeliştiğinde "çizmeyi aşarak" askeri çözümün ötesine taşma işaretleri verenler bugün nerede? Askeri çözüme destek olmak üzere "Şark'ı söylüyor"lar, Galatasaray'ı Diyarbakır'a, senfoni orkestralarını OHAL bölgesine yolluyorlar! Solun değişik unsurları, hakim güçler cephesinde çatlakları değerlendirme çabası ile ittifak politikalarını birbirine karıştırdıkça daha çok yanılsamaya düşecektir, daha çok

düş kırıklığı yaşayacaktır. Elbette gelecekte de burjuvazinin saflarında Kürt sorununa çözüm açısından farklılaşmalar yeniden ortaya çıkabilir; ama bu farklılaşmaları arttırmak için doğru yol, burjuvazinin bir kanadına el uzatmak değil, onun karşısındaki güçleri, en başta Türkiye'nin işçi sınıfı ve emekçileri ile Kürtleri bir araya getirecek bir cepheyi oluşturmaktır.

Böyle bir cephe barış davasının güç kazanmasında muazzam bir sıçrama taşı olacaktır. Ama dört noktada son derece dikkatli olmak kaydıyla. Birincisi, barışın içi boş bir sözcük olarak kalmaması için, Kürt sorununa sadece "demokratik" değil, aynı zamanda "siyasi" bir çözümle bütünleştirilmesidir. Yani uyduruk güçlere verilecek payeler sorunu çözmez. İkincisi, böyle bir cephenin programı mutlaka Kürtlerin bütün meşru haklarını içermelidir. Üçüncüsü, "çeteler"in başını ezmeyen, kontrgerilla rejiminin çelik çekirdeğini dağıtmayan, savaş suçlularını yargılamayan barış kayılı olamaz. Barışın ve Kürtlerin düşmanı olan bu rejimve onun Çatlıları, Çakıcıları ve Çelikleri büyük umutlarla doğacak bir barış sürecini berhava edeceklerdir. Bu onların tarihsel misyonudur!

Nihayet dördüncüsü günümüz koşullarında özel bir önem kazanıyor: barış, kapitalizmle barış olamaz. Günümüzün koşullarında bu nokta neden özel bir önem kazanıyor? Çünkü Asya'dan Rusya'ya, Rusya'dan Latin Amerika'ya, Latin Amerika'dan Wall Street'e yayılan kriz dünya konjonktüründe ve Türkiye'nin gelişim eğrisinde köklü bir değişiklik yapmaya adaydır. Bu kriz bir ekonomik çöküntüyle, bir depresyonla sonuçlandığı takdirde, yaklaşık yirmi yıldır dünya politikasına yön veren birçok eğilim tersine dönecektir. "Küreselleşme" politikasının yerini bütün dünyada eski türden bir milliyetçilik alacaktır; "serbest piyasa"nın ve özelleştirmenin yerini korumacılık ve kapitalist devletçilik; "dünyayla bütünleşelim" söyleminin yerini "kriz içinde bir dünyada ulusal çıkarlarımızı koruyalım" söylemi. Kapitalizmin emekçi kitleler üzerindeki ideolojik hegemonyasını sarsılacak, her ülkenin burjuvazisi (Türkiye burjuvazisinin şimdiden işaretlerini verdiği gibi) sermaye birikiminde karşılaşacağı güçlükleri yükü emekçilerin sırtına yıkarak aşabilmek için bir "istikrar" rejimi arayacaktır.

İşte bu koşullarda, burjuvazi güçlükler içinde kıvranırken, hatta belki de hakimiyeti tartışılır hale gelirken, kapitalizmin ekonomik krizini çözme adına barış önerisi bir hüsran stratejisi olmaya mahkumdur. Çünkü böyle bir öneri, Kürtlerle omuz omuza adil ve kalıcı bir barışı sağlayabilecek tek büyük toplumsal güç olan işçi ve emekçi sınıfların çıkarlarıyla taban tabana karşıt olacaktır. Bir kez daha aynı noktaya geliyoruz: burjuvaziyle uyum içinde bir barış politikası olamaz. Nasıl Türkiye işçi sınıfı kirli savaş karşısında tavrını belirlemek zorundaysa, barış da sınıf mücadelesin-

de saflarını berrak biçimde seçmek zorundadır. Elbette, bu topraklarda henüz güncelleşmemiş olan proleter devriminin yokluğunda, yarın adil ve kalıcı bir barış elde edilirse, bunun bir tarafı burjuvazinin devleti olacaktır. Ama taraf başkadır, müttefik başkadır.

Görev ağır, yapılması gereken çok şey var. Ama bir yerden başlamak gerekiyor. Potansiyel bir emek ve özgürlük cephesini kurmaya aday bütün güçler hiç olmazsa şimdiden ilk adımı atmalı. Barış yanlısı olmanın ilk adımı, akan kanın derhal durmasını, Kürt sorununun özgürce tartışılmasını talep etmek demek. Yola koyulmayanın menzile vardığı hiç görülmemiştir.

'Asya krizi' kapımızda

Burjuva ideolojisinin tuhaf bir yanı var. İşçi ve emekçiyi kandırırken burjuvayı da aptallaştırıyor. 90'lı yıllarda yeni-liberalizme ve küreselleşmeye övgüler düzmekten bitap düşen burjuva ideologları sistemin zaaflarını ve çelişkilerini göremez oldular. Oysa uluslararası kapitalizmin krizi derin çelişkiler yaratıyordu. Bu çelişkileri umursamamak sistemin uçurumun kenarına yaklaşmasına razı olmak demekti. Bugün gözlerimizin önünde somut olarak yaşanan işte budur.

Olguların bir araya getirilmesinden ortaya çıkan tabloya bir bakalım. 1994 Aralık ayında Meksika'nın içine düştüğü finansal ve ekonomik kriz ancak tarihin en büyük yardım paketinin (50 milyar dolar) harekete geçirilmesiyle aşılıyordu. 1996 Aralık ayında ABD'de merkez bankası görevini yapan Federal Reserve'ün başkanı Alan Greenspan, Wall Street borsasında bir "balon" oluşmuş olduğunu ima eder etmez, başta emperyalist ülkeler olmak üzere dünya piyasaları büyük bir sarsıntı yaşadı. 1997'nin Ekim ayında dünya bir ikinci şok geçirecekti: New York'tan Hong Kong'a, Tokyo'dan Tel Aviv'e, Moskova'dan Londra'ya borsalar yer yer yüzde 20'lere ulaşan düşüşler yaşıyordu. Bu sarsıntının altında Temmuz ayında Tayland'da başlayan, Ağustosta Malezya'ya sıçrayan, sonra da bütün Doğu ve Güneydoğu Asya'yı saran ekonomik kriz yatıyordu. Bu krizin kendisi 1997 sonunda bölgenin en güçlü iki ekonomisinin, Japonya ve Güney Kore'nin mali iflasın eşiğine gelmesiyle yeni bir doruğa ulaşacaktı.

1998 Temmuz ayında, dünyanın ekonomik durumu ironik bir tabloyu gözler önüne seriyordu: Wall Street tarihinin en yüksek noktasına çıkmıştı; buna karşılık, "Asya Mucizesi" sefaletin içinde sürünüyordu. "Asya krizi", IMF'nin 115 milyon dolar tutarındaki destek programlarına rağmen, bir yıl boyunca güncelliğinden hiçbir şey yitirmeden devam etmişti. Peki, dünyanın en dinamik bölgesi ekonomik olarak dökülürken Wall

Street'teki bu coşku ne oluyordu? Çelişkinin derinliğini Ağustos ayının yeni sarsıntıları ortaya koyacaktı: Temmuz ortasında Alan Greenspan yeniden bir uyarı yaptıktan sonra gerilemeye başlayan New York borsası, 5 Ağustosta büyük bir sarsıntı geçirecek, bu sarsıntıdan, üç hafta içinde yaklaşık yüzde 10 değer yitirmiş olarak çıkacaktı. Hâlâ en güvenilir rezerv para rolü oynayan dolara talebin yüksekliğinden kaynaklanan aşırı değerlenme, Asya krizinin dünya pazarında rekabeti keskinleştirmesiyle birleşince kriz Amerika'ya da değiyor, şirketlerin kârlılıklarındaki gerileme korkusu borsayı çarpıyordu. Asya krizi ertesi hafta dünya borsalarını bir kez daha vuruyordu. Bu kez Japon yeninin değer yitirmesi karşısında Çin'in rekabet gücünü sürdürebilmek amacıyla devalüasyona gireceği kaygısı düşüşlerde rol oynayan faktördü. Ağustos ayının ortalarına doğru, daha bir ay önce IMF'nin 22,6 milyar dolarlık bir paketle desteklemeye başladığı Rusya'nın tam bir çöküntü içine girmesi dünyayı bir kez daha sarsıyordu. Belki de tarihe "kara Ağustos" olarak geçecek olan bu ayın son günü ise, Wall Street'in tarihinde puan olarak en yüksek düşüşüne tanık oluyordu (512 puan, %6). Wall Street ertesi gün toparlanacaktı ama yakın geleceğin nelere gebe olduğu artık herkes için belirsizdi. Tablo ortadadır; yaşanan kriz Asya'ya özgü değildir; eşitsiz bir tempoda ve ağırlıkta da olsa, dünya çapında bir sarsıntı yaşanıyor.

Rusya krizi günümüz dünyasının çelişkilerinin yoğunlaşmış bir sentezidir. Bir yanıyla, finansal ve ekonomik krizin hiç de "Uzakdoğu" ile sınırlı olmadığını, her an her yerde kendisini ortaya koyabileceğini göstermiştir. Uluslararası kapitalizm üretimden neredeyse bütünüyle kopan bir parasal dünyanın üstünde gününü gün etmektedir; bugün ABD'de özel kişi ve şirketlerin elindeki hisse senetlerinin toplam değeri GSYİH'nin yüzde 150'sine erişiyor; bu oran 1987'de sadece yüzde 70'ti. Bu parasal şişkinliğin balonu, Japon banka sisteminin yaşayacağı bir sarsıntıyla ya da herhangi bir büyük ülkenin temerrüte (ödeyemezliğe) düşüşüyle ya da Asya krizinin Çin'i de içine alan bir rekabetçi devalüasyonlar dönemine girişiyle ya da Wall Street'te bir çöküntüyle patlayabilir. Bunun sonucu, dünya çapında bir ekonomik depresyon, dünya ekonomisinin rekabetçi bloklara bölünmesi, yeni-liberalizm ve küreselleşme ideolojilerinin yerini gerici devletçilik uygulamalarının ve milliyetçiliğin alması, hem faşist hareketlerin, hem sosyalist mücadelenin yükselişi ve genel olarak dünyada sınıfsal ve ulusal düzeylerde mücadelenin kızışması olacaktır. Kimse borsaların dünyasının güç anlaşılabilir olmasından ürkerek günümüzün politik açıdan bu en önemli gelişmesine kulaklarını tıkamasın.

Öteki yanıyla Rusya krizi, eski Sovyet cumhuriyetlerinde ve Doğu Avrupa'da kapitalizmin restorasyonu sürecinin ne kadar derin çelişkilerle

malül olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Elbette bu krizin ardında Asya'dan yayılan şok dalgaları, Rusya'nın ihracatında büyük payı olan petrolün fiyatındaki dramatik gerileme ve artık her ülkenin afyonu haline gelen "sıcak para"nın son üç hafta içinde kaçışı da yatıyor. Ama krizin Rusya'da ortaya çıkışında rol oynayan temel faktörlerden biri de kamunun gelir açlığıdır. Yeni-liberal mafya kapitalizmi kamuyu kansız bırakmıştır; devlet işçilerin ve emeklililerin ücret ve maaşlarını ödeyemez duruma düşmüştür. O kadar ki, **Financial Times** gazetesine göre uluslararası tefeci George Soros, 1997 Ağustosunda hükümete emekli maaşlarını ödeyebilmesi için gizlice birkaç yüz milyon dolar kredi vermiş, daha sonra Aralık ayında alışkanlık haline gelmesin diye aynı yönde bir talebi reddetmiştir. Ekim devriminin ülkesi için ne büyük bir utanç! Rus halkı şimdiden yüzde 50'yi aşan devalüasyon ithal mallarını pahalılaştıracağı için daha da yoksullaşacak (gıda maddelerinin yarısı ithal malıdır); dolarla borca giren şirketler iflas edeceği için işsizlik artacak; 3 yıl önce kontrol altına alınan hiperenflasyonun yeniden başlaması da bir olasılık. Doğalgazı ve petrolüyle, silah sanayiiyle, uzay ve nükleer teknolojisiyle, jeopolitiğiyle hâlâ bir dev olan bu ülkenin önümüzdeki dönemde spazmlarla sarsılması hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Güneş Taner Rusya krizinin Türkiye'ye hiçbir etkisi olmayacağı yalanını söylemeye devam etsin. Büyük ihalelerle, süpermarketlere varan ticari faaliyetlerle, bavul ticaretiyle ve olağan kanallardan yapılan ihracatla, yılda bir milyon Rus turistiyle, Orta Asya ülkeleriyle bağlantıların kavşak noktası oluşuyla, Rusya ekonomisi Türkiye için muazzam bir önem taşıyor. Daha önemlisi, Rus kriziyle birlikte sıcak para bütün bağımlı ülkelerden çekilecektir. İşçi ve emekçi hareketi yakında ortaya çıkabilecek gelişmeleri dikkatle izlemelidir. Asya krizinin dalgaları artık Türkiye'nin sınırlarını da dövüyor.

Dünyanın ve Türkiye'nin işçileri, emekçileri ve bütün ezilenleri, yaklaşan felakete karşı gecikmeden burjuvazinin hem liberal, hem de sözde anti-emperyalist milliyetçi ya da köktendinci kanatlarından koparak kendi bağımsız politik gücünü oluşturmalıdır. İnsanlığı kapitalizmin barbarlığından yalnızca sosyalist devrim kurtarabilir.

***

Kimin Çakıcısı?

Tarih hiçbir zaman çok cömert olmamıştır. Emekçilere, ezilenlere, dışlanmışlara, altta kalanlara, gariplere çok az şans tanır. Onları sömüren ve

ezen sistemin yüzünü pek ender olarak ortaya koyar. Dolayısıyla, emekçilerin ve ezilenlerin kurtuluşunu hedefleyen politik hareketler, sistemin kirli yüzünü büyük kitlelere bütünüyle teşhir etme fırsatını çok ender hallerde elde ederler.

Susurluk kazası, bu topraklarda emeğin kurtuluşu mücadelesini kendine hedef belirlemiş güçlere muazzam bir olanak yaratmıştı. Bazı önemli ve doğru çıkışlara rağmen, yapılan ciddi hatalar ve en önemlisi Refahyol'u devirme amacının kontrgerillayı alaşağı etme mücadelesinin önüne geçmesine izin verilmesi, yakalanan fırsatın kaçırılmasına yol açtı. Bugün faşist mafyanın önderi Alaaddin Çakıcı'nın yakalanması ve Sedat Peker'in teslim olmasıyla bir fırsat daha doğmuş bulunuyor. O cimri tarih bu toprakların sosyalistlerinin önüne, bütün hata ve eksiklerine rağmen, bir kez daha altın tepsi içinde bir fırsat getirdi koydu. Bir sistemin ve o sistemin baskı aygıtı olan devletin çürümüşlüğü tarihte ender olarak bu kadar açık, bu kadar belgelenmiş biçimde, bu kadar derinlemesine ortaya dökülmüştür. Türkiye bugün Marksist devlet teorisi için bir laboratuvardır! Bu yüzden de sosyalist hareket büyük bir pratik sınavdan geçiyor.

Ortada bir haydut, bir cani, kendi çocuklarının anasını bile soğukkanlı biçimde ve taammüden katletmiş bir canavar var. Ve sistemin bütün iktidar odakları bu canavarın ardında. DYP'li üç bakan onunla yemek yiyor, "Karadeniz çocuğu" olduğu için M. Ali Yılmaz ona babası gibi sahip çıkıyor. ANAP'lı bir bakan sadece onunla değil, Yeşil'le ve ötekilerle de telefon sohbetleri yapıyor, pazarlık ediyor. Bu Eyüp Aşık eskiden insan haklarından sorumlu devlet bakanı idi, şimdi de çetelerden sorumlu bakan görevi yapıyor! Bakanların biri, Ömer Barutçu, bunların polisteki durumunu izliyor, şimdi de "ne yani işkence mi edin deseydik?" diye soruyor. Barutçu acaba başka hangi işkence mağduruna sahip çıktı? Milletvekillerin saymaya değmez. Bunların ardında Özal'lar, Uğur Çakıcı'nın "Semra Ablası", Budapeşte Gazisi Mesut Yılmaz ve "bacınız"ın olduğu açık değil mi? Bir de bugünlerde işi DYP ve ANAP'la (elbette MHP ve BBP zaten işin içindeler) sınırlamaya çalışanlar var. Peki, Çakıcı 1992'de bakanlarla yemek yerken SHP hükümette değil miydi? Eyüp Aşık yakın dönemde Çakıcı ile hasbıhal ederken DSP koalisyon ortağı değil miydi? Bunlar, bu sözde sosyal demokrasi adına burjuvazinin "sol" maskesi rolüne soyunanlar hükümete uyumak için mi talip olmuşlardı?

Bütün siyasi yapı kirlenmiştir. ama iş bununla kalmıyor. MİT bir iç savaş yaşıyor: neymiş Çakıcı'nın ardındaki Yavuz Ataç'ı Mehmet Eymür mü korumuş, Şenkal Atasagun mu? Deyin ki, bazılarının yapmak istediği gibi, sadece Eymür suçlandı. Bu adamı MİT'in en üst kademelerine kim getirdi peki? Görevi istihbarat olan bir örgütte bu iki kişinin (Ataç'ın ve

Eymür'ün) yaptıklarını bilen yok muydu? Suçu kişiselleştirme çabası sırıtıyor, ama bütün burjuva sisteminin esas çabası bugün bu noktada yoğunlaşıyor. MİT'in yanısıra, Susurluk sonrasında emniyetin bütün önde gelen isimlerinin kontrgerilla-faşist çeteler-mafya üçgeninin işlerinin başında oldukları zaten ortaya çıkmıştı. Şimdi burjuva basını savcılardan, yargının kirlenmişliğinden söz ediyor. Devletin mafyalaşmamış organı kalmış mıdır?

Bu soruya cevap vermeden önce, bir de sistemin esas iktidar sahiplerine göz atalım. "İş alemi" bir alem! Kapitalistler hayır kurumlarında, sanat sponsorluğunda, çevre korumacılığında, okul yapımlarında kendilerini aklamaya çalışadursunlar, mafya dünyasıyla ilişkileri çorap söküğü gibi ortaya çıkıyor. Biri Nice'e koşuyor, Çakıcı'ya 35 bin frank para bırakıp dönüyor. Ama bu saygıdeğer efendilerin o kadar çoğu mafyayla içiçe yaşamış ki! İsimlere bakın: büyük müteahhit, ENKA Holding Yönetim Kurulu Başkanı Şarık Tara, Yurtbank Yönetim Kurulu Başkanı Ali Balkaner, son günlerde Türkbank ihalesi ve basın kuruluşlarını satın almasıyla parlayan Korkmaz Yiğit, Doğuş Holding sahibi Ayhan Şahenk, Petrol Ofisi'nin garibi Hayyam Garipoğlu, Fenerbahçe Kulübü'nden Ali Şen ve kimbilir daha kimler. Bir de "solcu" kapitalistimiz Osman Kavala! Bu barışçı görünüp silah tüccarlığı yapan, ekolojiyi önemseyip doğayı katletmeye kalkan kapitalistimiz, sivil toplumcu yayınları desteklerken meğer MİT ajanı mafyozolarla da iş yaparmış!

Bu büyük krizin ve muhtemel çözümün düğüm noktası burada yatmaktadır. Soru şu: bu devletin kirlenmemiş organı var mı? Kimileri, en başta da **Cumhuriyet** gazetesinin Kemalistleri bizi 28 Şubat'ın çetelerle mücadeleye kararlı olduğuna inandırmaya çalışıyorlar. Peki, ordu kendi içindeki zanlıları neden koruyor? Özel Kuvvetler Komutanlığı tam da kontrgerilla faaliyetlerini örgütleyen kuruluş olarak ordu hiyerarşisinin bir parçası değil mi? Kayıpların, işkence görenlerin, kaçırılıp öldürülenlerin etkeninde hissettiklerini JİTEM'i komutanlar neden bir hayal haline getirmeye çalışıyor? 1971'de Erenköy köşkünde kontrgerillanın işkencesine maruz kalan İlhan Selçuk, bugün kontrgerillayı aklamaya çalıştığını fark etmiyor mu?

İşin püf noktası budur. Tarihin sunduğu fırsatlar aynı zamanda birer tehdittir, tehlikedir. Sistemin çürümüşlüğünün bütünüyle ortaya çıktığı bir tarihsel anda, bir askeri darbe toplumun nezdinde bütün gerekçelerini hazır bulacaktır. Yani bu pisliği ya en derinine kadar giderek bir emekçiler cephesi temizleyecektir, ya da gerici bir baskı rejimi sistemi kurtarmak için devreye girecektir.

Öyleyse, hiç vakit geciktirmeksizin, bütün emek ve özgürlük güçleri,

kontrgerilla devletinin üzerine giden bir programla mücadeleye girmek zorundadır. İlk aşamada ne meclisin, ne hükümetin, ne de yargının bu sorunu çözmeye niyeti ve iktidarı olmadığının bilinciyle kitle örgütlerinin desteğiyle bir Bağımsız Soruşturma Komisyonu kurulmalıdır.

Hareket ayrıca şu talepleri acilen öne sürmelidir: Mafya ve çetelerle irtibatı olan bütün isimler derhal açıklanmalıdır; bu canileri koruyan, yardım eden ya da onlarla iş yapan bütün devlet görevlileri ve siviller derhal tutuklanmalıdır; MİT'in çetelere ilişkin bütün dosyaları açılmalıdır; Kutlu Savaş raporunun gizli sayfaları açıklanmalıdır; Özel Kuvvetler Komutanlığı'nın operasyonları açıklanmalı, bu birim ve JİTEM lağvedilmeli, suçlular yargılanmalıdır; mafya ve kontrgerillayla işbirliği yaptığı anlaşılan DGM'ler kapatılmalıdır.

Devletin çeteyle nikahı

Rivayete göre 18 Nisan 1998'de hem genel, hem de yerel seçimler yapılacak. Neden rivayet mi diyoruz? Evet, meclisin hemen hemen tamamı, 500'e yakın milletvekili seçime oy kullanmışken böyle demek tuhaf görünebilir. Peki ama 28 Şubat'a ne oldu? Bugünün Türkiyesinde bu soruyu sormadan politik saptamalar yapar ve hareket hattınızı belirlemeye çalışırsanız, doğru yolu bulmanız mümkün değildir. Günümüzde politik hayatta belirleyici faktör 28 Şubat 1997'de verilen muhtırayla ortaya çıkan askeri müdahaledir. Bu müdahalenin amaçları biliniyor: İslamcı hareketi geriletmenin ve evcilleştirmenin yanısıra Türkiye burjuvazisinin önünü tıkayan sorunları (Kürt sorunu, ekonomi, dış ilişkiler) ortadan kaldırabilmek için rejimin yeniden yapılandırılması. 28 Şubat daha misyonunu tamamlamaktan uzak olduğuna göre bu seçimler de ne oluyor? Ya Fazilet seçimlerden birinci parti olarak çıkar ve arkasına başka partileri de alarak hükümet kuracak güce kavuşursa? Çevik Bir daha Temmuz ayında bu konuda bir uyarı yapmamış mıydı?

Durum belirsizliklerle doludur. Ama bütünüyle de anlaşılmaz değildir. Belirsizlikleri asgariye indirebilmek için iki temel meseleyi ele almak gerekiyor. Birincisi, 28 Şubat'ın yakın dönemin tek muhtırası olmadığını hatırlamak gerekiyor: bu yılın Mart ve Temmuz aylarında silahlı kuvvetler (TSK) son derece önemli iki yeni muhtıra daha verdi. Günümüzde olup biteni anlayabilmek için bu muhtıraların özelliğini kavramak gerekiyor. 28 Şubat Refahyol'a verilmişti, Mart ve Temmuz muhtıraları ise sözde laik, Batıcı burjuva partilerine. Geçen yıl bu partileri ve onlarla birlikte "silahsız kuvvetler"i oluşturan güçleri uyarmıştık: "ya şimdi konuşun, ya ebediyen susun" demiştik. Mesut Yılmaz, Ecevit ve benzerleri konuştuğunda iş

işten geçmişti. Konuştular ve sonra susturuldular. Mart ve Temmuz krizleri, Batıcı kanadın burjuva partilerine açıkça gösterdi ki, TSK ülkenin yönetimini kendilerini de devreden çıkararak üstlenmeyi düşünebilir. Bu gelişmeler ışığında, 18 Nisan'da seçime gitme kararı partilerin kendi varlıklarını kurtarma amacıyla yaptıkları taktik bir manevra olarak görülebilir.

İkinci mesele, 28 Şubat'ın benimsediği hükümet formülü ile ilgilidir. Yakın tarihin bu dördüncü askeri müdahalesi, kendinden öncekilerden birçok farklılık taşıyor. Bunlardan biri de seçtiği hükümet formülüdür. 12 Eylül parlamentoyu kapatarak bütünüyle kendine tabi bir hükümet kurmuştu; 12 Mart ise parlamentoya dokunmamış, ama partileri temel almayan, onlardan bağımsızlaşan bir hükümeti tercih etmişti. 28 Şubat, hükümet formülünü Batıcı burjuva partileri arasında sözde bir "milli mutabakat"a yaslandırdı. Ama bu "milli mutabakat"ın yarım yamalak niteliği daha baştan belliydi. Mart'ta TSK'nın verdiği ikinci muhtırayla birlikte, doğuştan sorunlu olan bu hükümetin miyadını doldurduğunu belirtmiştik. Mesut Yılmaz ile Baykal arasındaki seçim arayışlarının

Büyük yalanlar ülkesi

Internet denen sanal alemde işbaşındaki hükümetin IMF'ye sunmuş olduğu ünlü "Ekonomik Politikalar Bildirgesi"ne (www.treasury.gov.tr/duyuru/memo.htm) baktığınızda bize söylenen resmi yalanlarla ilgili olarak son derece berrak bir fikre sahip olabiliyorsunuz. En önemlilerinden bir kaç tanesini özetledik:

Yalan 1- Haziranın sonlarında ve Temmuzun başlarında memur maaş artışı tartışılırken hükümetin sözcüleri bu alandaki politikalarını şöyle dillendiriyorlardı; "kamu çalışanlarını enflasyona ezdirmemeyi hedefliyoruz." Elbetteki bu açıklama kuyruklu bir yalandı!

Bir kere bütün göstergeler, son yıllarda kamu emekçilerinin reel gelirlerinin enflasyon karşısında fena halde aşındığını ortaya koyuyor. Memurları enflasyona sahiden ezdirmek istemeyen bir hükümet, öncelikle, onların bu reel gelir kayıplarını gidermeyi düşünür, öngörülen enflasyon oranını bunun üzerine bindirirdi.

İkincisi, bir an için, kamu emekçilerinin gelirleri ile enflasyon arasındaki makas konusunda yapılmış bütün bağımsız hesaplamaların yanlış, hükümetin iddiasının ise doğru olduğunu kabul edelim. Bu durumda dahi "kamu sektörü maaş artışlarının hedeflenen enflasyon ile sınırlı tutulması" politikası, kamu emekçilerinin -görece- yoksullaştırıldıklarından başka anlama gelmez. Türkiye'nin milli geliri, 1995 başından bu yana

yerinde saymadı; yaklaşık olarak dörtte bir oranında arttı. Hükümetin kendisi, IMF'ye kamu emekçilerine sıfır reel zam vereceği taahhüdünde bulunduğu 1999 yılı için yüzde 4.5 reel milli gelir artışı öngörüyor. Bu, kamu çalışanları ile mülk sahibi zengin sınıflar arasındaki gelir bölüşümü uçurumu daha da açılacak demektir.

Yalan 2- Medyanın hiç durmadan pompaladığı söyleme bakılırsa Türkiye'de bir "kuvvetler ayrılığı" rejimi vardır, mahkemeler bağımsızdır ve idarenin bütün İşlemleri, yargı denetimine tabidir. Peki, IMF'ye arzı-ı ubudiyet bildirgesindeki şu ibareye ne buyrulur?: "Danıştay'ın onayının alınmasını müteakiben... elektrik enerjisi üretim ve dağıtım haklarının transfer işleminin büyük bir hızla tamamlanması mümkün olacaktır." Peki, bu "transfer" kime yapılacak? Elbette yabancı ve yerli özel sermayeye -yani bildik "yap-işlet-devret" modeli. T.C. anayasası, bu modelin enerji alanında uygulanmasını "imtiyaz" sayıyor ve Danıştay denetimine tabi kılıyor. Şimdiye dek bu sorun, yabancı sermayenin bu alana soğuk bakmasına yol açmış, hatta ABD Ticaret Bakanı, Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında "Gerekirse anayasayı değiştirin" talimatını vermişti. Anlaşılan hükümet, Danıştay'ı artık, bağımsız bir yüksek mahkeme olarak değil, IMF'ye sunulan bir belgede "onayının alınması"ndan, çantada keklikmişcesine sözedebileceği bir "daire" olarak görmeye başlamış. Peki nerede kaldı kuvvetler ayrılığı, yargının bağımMart krizinin hemen ardından başlaması bir raslantı değildi. Çünkü o andan itibaren (28 Şubat'ın dayatmalarına bütünüyle meydan okunmaksızın) bu parlamentonun bu yapısıyla yine partilere dayalı yeni bir hükümetin kurulması olanaksızdı. Ya partiler üstü (hatta parlamento dışı) bir hükümet kurulacaktı, ya da parlamento yenilenecekti. İkinci yol seçilmiştir.

İkinci yol seçilmiştir de kim seçmiştir? Yani 18 Nisan seçimi kimin seçimidir? Yukarıda sözü edilen çerçevenin ötesinde şimdilik TSK'nın seçim karşısındaki tavrını kesin biçimde bilmeye olanak yoktur. Politikanın bu hakim gücünün seçim kararına icazet verip vermediğini henüz bilmiyoruz. Olabilir ki, Çiller'i Yüce Divan'a yollayarak merkezi dokuz ay içinde birleştirme hesapları yapılmaktadır. Olabilir ki, strateji kurmayları, bugün Batıcı kanatla İslamcı kanat arasında doğmuş olan pat durumundan kurtulmak amacıyla çelişkileri yeniden keskinleştirerek daha radikal girişimlerde bulunma hesapları yapmaktadır. Ama tersine, TSK sivillerin kendi alanlarını genişletmek için yaptıkları bu çok riskli manevradan fena halde rahatsız da olabilir. Her durumda

bir şey kesindir: 28 Şubat'ın misyonunu henüz tamamlamamıştır ve devam etmektedir. Bunun anlamı 28 Şubat içerdiği "yaptırım" tehdidinin de devam etmekte olduğudur. Temelleri atılmaya başlayan sözümona "Demokrasi Cephesi", TSK'nın bu yaptırımı kuvveden fiile geçirmesi için mükemmel bir gerekçe olabilir. Müdahalenin daha öteye taşınmasının gerekçesini şimdiden tahmin etmek mümkün: "ortaçağ karanlığına sarılan güçler milleti cephelere bölmeye girişmişlerdi vb. vb." Zaten karşı taraf da bunu anladığından söz konusu cephenin kurulması konusunda şimdilik ısrarcı olmamış ve projeyi uykuya yatırmıştır.

Öyleyse emeğin ve özgürlüğün güçleri titiz bir uyanıklık içinde olmalı. Seçimlerin bizi yumuşak biçimde 28 Şubat döneminden çıkaracağına dair burjuva demokratik hayaller politik intihar anlamını taşır. Bugünden 18 Nisan'a giden yol ve ötesi tuzaklarla doludur. Müdahalenin derinleştirilmesine ve daha ağır bir baskı rejiminin kurulmasına gerekçe olabilecek her türlü gelişmenin (Kıbrıs ve/veya Balkan savaşı, iç kargaşayı kışkırtan provokasyonlar, ekonomik kriz) dikkatle izlenmesi, hakim güçlerin bu konsızlığı? O laflar ülke içindeki siyasi mugalata içindir. IMF"in huzurunda ise, açık sözlü olmak gerekir.

Ancak hükümet, ABD Ticaret Bakanı'nın talep ettiği mevzuat değişikliğini de ihmal etmiyor. Bu konuya IMF belgesinde şöyle yer verilmiş: "Hükümet... Aralık 1998 sonu itibariyle telekomünikasyon ve enerji için gerekli düzenleyici çerçeveye ilişkin tasarıları Meclis'e sunacaktır." İyi de, bu tür tasarılar, daha önce de Anayasa Mahkemesi'nden döndü. Bunları geçirmek için herşeyden önce anayasayı değiştirmek gerekiyor. Azınlık hükümeti, anayasayı değiştirmek için gerekli olan "nitelikli" çoğunluğu bulacağına nereden güveniyor dersiniz? Bu sorunun cevabı, elbette, "28 Şubat süreci"nin beraberinde getirdiği yeni güç mevzilenmesinde yatıyor.

Yalan 3- Sosyal güvenlik "reform"u ve bu bağlamda emeklilik yaşı çoktandır kamuoyu önünde tartışılıyordu. Medyaya yansıyanlara bakılırsa hükümet ortakları, bu sorunun yasal bir düzenlemeye ihtiyaç gösterdiği noktasında uyuşmuş olmakla birlikte düzenlemenin ayrıntıları, özellikle ANAP'ın daha "kemer sıkma"cı konumu ile DSP'nin daha halkçı konumu arasında pazarlık konusuydu. Bu pazarlık nerede sonuçlanmalıydı? Egemen siyaset söylemine göre, yasalar nerede yapılıyorsa orada, yani "milli irade"nin "tecelligah"ı olan "yüce çatı"nın altında, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde. IMF belgesine göre ise bu pazarlık çoktan bağlanmış. Şöyle: "İlk olarak hükümet öncelikle, mevcut çalışan-

lar için emeklilik yaşını kadınlarda 50'ye, erkeklerde 55'e ve işe yeni girenler için kadınlarda 57'ye, erkeklerde 60'a çıkartan... yasa değişikliğini, TBMM'nin onayına sunacaktır." Deyime dikkat: "TBMM'nin onayı." Yasama ile yürütme arasındaki ilişki konusunda maddeci devlet teorisinin daha parlak bir doğrulanışı zor bulunur.

Kısacası: IMF'ye sunulan "Ekonomik Politikalar Bildirgesi" bütünüyle emperyalizm ile Türkiye arasındaki ilişkinin veciz bir özetidir.

nulardaki tavırlarına karşı ezilen kitlelerin uyarılması gereklidir. TSK bünyesinden çıkan ve özelleştirmeye temkinli bir destek veren son rapor ve benzeri gelişmeler, TSK'nın bir uluslararası savaşa hazırlanmakta olduğunun göstergeleri olabilir. Bu gidişatın karşısında esas yapılması gereken ise, emeğin ve özgürlüğün güçlerini bir araya getirecek bir seçim blokunu başlangıç olarak alan bir cephenin kurulmasıdır.

Çeteleri affetme operasyonu

Susurluk'u hatırlayan var mı? 29 Ekim 1998 cumhuriyetin kuruluşunun 75. yıldönümü. Ondan sadece beş gün sonra 3 Kasım 1998 ise Susurluk kazasının ikinci yıldönümü. Eğer Ecevit'lerin af önerisi tutarsa, Susurluk'tan sonra kirli çamaşırları birer birer ortaya dökülen kontrgerillanın mensupları (günlük dilde "çeteler"), kazadan yalnızca iki yıl sonra yargılanmaktan kurtulmuş olacak. Cumhuriyet'in 75. yılı kutlamalarına ne de yakışır ama!

Düşünün. Ülke bir yıl boyunca bu sorunla sarsılıyor. Ve ardından henüz bu açık suçlardan tek bir kişi tek bir gün ceza yememişken siz bu canileri ve onların ardındaki beyinleri affediyorsunuz! Devlet raporlarında devlet ajanlarınca öldürüldüğü belirlenen Musa Anter ve öteki gazetecilerin katillerini mi affedeceksiniz? Uğur Mumcu'nun, Vedat Aydın'ın, Sivas yangını kurbanlarının katillerini mi affedeceksiniz? En son Akın Birdal'a saldıran tetikçileri ve yeni "reis" bozuntularını mı affedeceksiniz? Çakıcı'yı mı affedeceksiniz? Ecevit'lerin önerisi karşısında solun ve demokratik kitle örgütlerinin bir bölümünün "ayrımsız genel af" şiarını yükseltmiş olması büyük bir talihsizlik olmuştur. Bir yıl boyunca "çeteler halka hesap verecek!" diye meydanları inlettik. Şimdi talebimizden geri adım mı atacağız?

Kontrgerillanın cezalandırılması sadece kamu vicdanı ve en basit adalet duygularının tatmin edilmesi ile ilgili bir sorun değildir. Aynı zamanda doğrudan doğruya politik bir sorundur. Bu kadroların cezalandırılmaması

devletin bugün varolan yapılanmasının kabul edilmesi ve kontrgerilla cinayetlerinin ve öteki faaliyetlerinin gelecekte de sürdürülmesine ister istemez rıza gösterilmesi anlamına gelir. Ancak kökten bir temizlik, bütün kontrgerilla birimlerinin dağıtılması ve suçluların cezalandırılması devletin kontrgerilla çevresinde örülmüş yapısına son verecektir.

Başka iklimlerde olan bitenden ders alalım. Küçük Orta Amerika ülkesi Guatemala, Aralık 1996'da hükümetle URNG (Guatemala Ulusal Devrimci Birliği) gerillaları arasında imzalanan bir barış anlaşması ile 36 yıllık bir iç savaşa son verdi. Bu tür barış anlaşmalarının çoğunda maalesef görüldüğü gibi, burada da devletin baskı aygıtlarının içinde ve çevresinde örgütlendirilmiş olan kontrgerilla faaliyetlerinin doğru dürüst üzerine giden bir hüküm yoktu. Oysa 80'li yıllarda yüzbinlerce sivil köylüyü katleden yarı resmi "ölüm mangaları"nın şöhreti bütün dünyaya yayılmıştı. Barış anlaşması insan haklarının güvencesini esas olarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun (UNHCR) gözetimine teslim ediyordu.

Bu yılın Nisan ayında Guatemala'nın başkentinin yardımcı Piskoposu Gerardi evinde sopayla dövülerek öldürüldü. Ne seçilen kişi, ne de zamanlama rastlantısaldı. Gerardi, Başpiskoposluğa bağlı İnsan Hakları Bürosu'nun genel koordinatörü idi. Cinayet, Gerardi'nin üzerinde üç yıl boyunca çalışılmış olan bir raporu açıklamasından iki gün sonra işlenmişti. "Guatemala: Bir Daha Asla!" başlığını taşıyan 1400 sayfalık raporda devletin kirli savaşı sırasında işlenmiş ve bir milyondan fazla insanın hayatına mal olmuş 55 bin dolayında insan hakları ihlali vakası belgeleniyor, bu vakaların % 79'undan ordunun sorumlu olduğu iddia ediliyordu. "Bir Daha Asla!" başlığını taşıyan bir raporun açıklanmasının kontrgerillayı "bir daha" harekete geçirmesindeki ironi ne acıdır!

Peki cinayeti kim işlemişti? "Ölüm mangaları"nın cezadan muaf tutulan alçakları, yaptıkları işe ertesi gün sahip çıkacaklardı. URNG'nin barış anlaşmasından sonra kurduğu FDNG'nin (Yeni Guatemala Demokratik Cephesi) San Juan Comalapa kentinin belediye başkan adayına yolladığı mektupta, "İntikamcı Jaguar" adını kullanan manga cinayeti üstleniyor, ayrıca başkan adayına seçimi kazanırsa göreve başlamadan öldürüleceği tehdidini savuruyordu. Manga aynı zamanda barış anlaşmasının uluslararası ekonomik yardım elde etmek için yapıldığını, hükümet sisteminde esas iktidarın ise hâlâ kendilerinde olduğunu ileri sürüyordu! Bu mektup başkan adayının eline geçmeden hemen önce insan hakları sorunlarıyla uğraşan "kızılderili" kökenli bir başka belediye başkanı da mangalarca öldürülmüştü. Tehdidi ciddiye alır mısınız, almaz mısınız? Aman ne barış, aman ne demokrasi!

Daha demokratik bir rejime sahip bir ülkede, İspanya'da, kısa bir süre

önce verilen bir mahkeme kararı, devlet terörizminin (yetersiz biçimde olsa da) yargılanmasının ve sorumlularının cezalandırılmasının mümkün olduğunu gösteriyor. Bu ülkede, hem de sözde "Sosyalist" Parti (PSOE) hükümeti döneminde, Bask Ülkesi'nin özgürlüğü için mücadele eden silahlı örgüt ETA ve legal parti Herri Batasuna'ya darbe vurmak amacıyla kurulmuş olan kontrgerilla örgütü GAL'in (komik adıyla "Silahlı Kurtuluş (!) Grubu") bazı sorumluları, 1983-86 arasında işledikleri cinayetler dolayısıyla geçen hafta on yıla varan hapis cezalarına çarptırıldılar. Bunlar arasında içişleri bakanı, müsteşarı, emniyet müdürü, Bask bölgesi emniyet müdürü ve başkaları vardı. Tabii, bütün İspanya biliyor ki, içişleri bakanı böyle bir örgütü başbakan Avrupa sosyal demokrasisinin mümtaz ismi Felipe Gonzalez'den habersiz kurup cinayetler işletemezdi. Ama "demokrasi" işte! Kendine kurbanlar seçip esas sorumluları korumayı burjuva sistemi çok sever. Kontrgerilla faaliyetlerinin Türkiye ya da Guatemala gibi azgelişmiş devletlere özgü olduğunu sanan burjuva demokrasisi hayranları için de burada büyük ders var. Ama yine de burjuva demokratik hakların dahi bir işe yaradığı burada görülüyor: hiç olmazsa bazı caniler cezadan bağışık kalmamıştır. Bunun politik sonucunu açıklıkla belirtmek gerekir: Guatemala'dan farklı olarak, İspanya'da uzunca bir süre bu tür kontrgerilla cinayetleri işlemek çok daha güç olacaktır!

Başka iklimlerin deneyiminden ders çıkarmak gerekir. Bugün Türkiye'de af sorunu ancak kirli savaşın son bulması, barış ve siyasi çözüm ile birlikte anlam taşır. Bugünkü af tartışmasında yapılması gereken ise, önerilen affa üç temel istisna getirmeyi talep etmek olmalıdır: devlet malını yağmalayan yolsuzluk suçlularının ve mafya işlerinden cezaevine düşenlerin yanısıra, savaş suçlarına ve kontrgerilla mensuplarına af getirilmemelidir. Elbette bu talep bugünün koşullarında "gerçekçi" değildir. Ama "ayrımsız genel af" ne kadar gerçekçidir ki? Türkiye'nin koşullarında gerçekçi olan tek bir şey vardır: kitle hareketinin temel talepleri doğrultusunda politik güçler dengesini değiştirmek için mücadele etmek. Eninde sonunda hepimiz biliyoruz: barış ancak kitlesel bir mücadeleyle elde edilebilecektir, çetelerden de hesabı ancak halk soracaktır!

Muhtıra enflasyonu

12 Mart yumuşak başlayıp sonra sertleşmişti. 26 Nisan, 12 Mart askeri müdahalesinin iç tarihçesinde bir dönüm noktası olmuş, "balyoz harekatı" ile gerçek taarruz başlamıştı. 12 Eylül şiddetli bir deprem gibi başladı: askeri darbe ile baskı eş zamanlı olarak yürürlüğe girdi. 28 Şubat ise Adana depremine benziyor: önce en şiddetli sarsıntı, başta Refah Partisi olmak

üzere bazı evler çöküyor, ardından yeni ama daha az şiddetli sarsıntılar. 28 Şubat muhtırasını Mart muhtırası ve Temmuz muhtırası izledi. Böylece, tarihimize bir de "uzatılmış askeri müdahale" geçiyor. 1998 de muhtıralar yılı oldu. 28 Şubat 1997 muhtırası, Mart 98 muhtırası, Temmuz 98 muhtırası. Aman ne güzel, ne çok muhtıramız oldu!

Ne olup bittiğini anlayabilmek için önce şu noktayı yeniden hatırlamak gerekiyor: 28 Şubat muhtırası, 12 Mart'a benzer biçimde, askeri müdahaleyi parlamento içinden imal edilen bir hükümet eliyle yürütmeye dayanıyor şimdilik. Yani sivil cepheli bir askeri rejim ile karşı karşıyayız. Ama 12 Mart'tan farklı olarak siyasi partileri by-pass'a getirip, "partiler üstü" bir "teknokratlar hükümeti" formülüne henüz başvurmadı. Dolayısıyla, kurulan yapının özü ile biçimi kaçınılmaz olarak çelişkiye giriyor. Çünkü eninde sonunda toplumun önüne çıkarak politik onay arayacak siyasi partiler ile askeriye ayrı dinamiklere tabi olmak zorunda.

Anasol-D hükümetinin liderleri herşeyden önce, tabanlarında İslamcı ideolojinin kısmi etkisini göz önüne almak zorunda oldukları için, İslamcılığın üzerine ordu kadar sert biçimde gitmeyi göze alamıyorlar ve kendilerini askerden ayırma ihtiyacı hissediyorlar. İkincisi, sadece formel biçimde de olsa varlığını sürdürmekte olan parlementer cephenin bir gereği olarak, topluma ordunun hakimiyetinde olmadıkları izlenimini vermeye çabalıyorlar. Üçüncüsü, özellikle ANAP, Fazilet ile DYP'nin oluşturduğu blokun "demokrasi havariliği" yönelişi karşısında, aynı tabana kendisinin de demokrat olduğu mesajını vermeye çalışıyor. Ama hem Mart krizinde, hem de Temmuz krizinde açıkça görüldüğü gibi, Anasol-D liderlerinin çıkışları debelenmenin ötesine gitmiyor, gidemiyor. Her iki olayda da, tartışmaya noktayı koyan TSK oluyor. Elbette bu nokta, hikayenin değil sadece bir cümlenin sonunu ilan ediyor. Çelişki sürüyor, yeni krizlerde neredeyse kaçınılmaz hale geliyor. Bu da, Mart krizinden bir süre sonra, işin özünü gözden kaçırıp "asker ile hükümetin arası çok iyi" diye fetva verenlerin yanıldığını gözler önüne seriyor.

Mart muhtırası ile Temmuz muhtırasının neredeyse tıpatıp aynı gelişmenin ürünü olduğu gerçeği, ikisi arasındaki çok önemli bir farkı gözden kaçırmaya neden olmamalı. Mart muhtırasına yol açan krizde genelkurmay hükümeti "irtica"ile yeterince mücadele etmemekle suçlamıştı. Bu sefer ise Çevik Bir'in açıklaması başka bir unsur içeriyordu: Fazilet Partisi, Refah'ın mirasını devralmış, birinci parti konumunu sürdürmekteydi. "İrtica" hâlâ bir numaralı tehdit olarak görülmekteydi. Bu açıklamanın anlamı konusunda yalın olmak gerekir: Çevik Bir açıkça 28 Şubat askeri müdahalesinin hedefine ulaşmaktan çok uzak olduğunu belirtmiş oluyor.

Elbette verili tablo, bu saptamanın doğru olduğunu gösteriyor. 28 Şu-

bat Refah'ın yeniden doğuşunu engelleyemedi; üstelik Erbakan'dan kurtulurken çok daha genç, dinamik ve çekici bir yeni liderin, Tayyip Erdoğan'ın sivrilmesinin önünü açmış oldu. 28 Şubat İslamcı hareketin sosyokültürel çevresini kıramadı; bütün yaptığı içi boş bir 8 yılı yasallaştırmak oldu. 28 Şubat başkanlık sisiteminden iki turlu seçime, siyasi yapının yeniden biçimlendirilmesinde henüz tek bir adım atamadı. 28 Şubat sermaye birikiminin önünü açacak tedbirleri (yaygın özelleştirme, SSK'nın tahribi, AB sorununun çözülmesi vb.) gerçekleştiremedi.

Durum açıktır. Ordu ve büyük sermeyenin ortak çabasına rağmen, Türkiye'nin hakim sınıfları rejimi yeniden yapılandırma ve sermaye birikiminin önünü açma girişiminde bir tıkanıklıkla karşı karşıyadır. Politik sistemde temel dengeler (iktidar-muhalefet değişikliğinin dışında) aynen durmaktadır. Ekonomik alanda burjuvazinin her atılımı bir engelle karşılaşıyor.

Türkiye burjuvazisi, bütün ülkeleri cehennemi bir rekabet içine sokan yeni-liberal "küreselleşme" çerçevesinde emellerine ulaşacaksa, bu tıkanıklığı aşmak zorundadır. Tıkanıklığın seçimlerle aşılamayacağını Çevik Bir saptadığına göre, geriye başka yollar aramak gerekiyor. Acaba Süleyman Demirel Türkiye tarihine bir sivil darbe hediye edecek mi? Yoksa 28 Şubat'ın küçük depremler dizisi bir büyük yer sarsıntısı ile mi sonuçlanacak?

Yoksa emekçi ve ezilen kitleler bu tıkanıklığı kendi yöntemleri ve kendi çıkarları doğrultusunda aşmak için harekete geçecekler mi? Kitle örgütlerinde ve sendikalarda birbirlerinin gözünü oymaktan başka hiçbir şey düşünmeyen sol ve sosyalist politik güçler artık kendilerine gelseler iyi olacak. Gün birlik ve ortak mücadele günüdür. Yoksa sosyalist hareket ve ezilenlerin öteki politik temsilcileri, işçileri, emekçileri, Kürtleri, Alevileri, gençleri, kadınları, emeklileri burjuvazinin iki kampı arasındaki büyük mücadelede ayaklar altında ezilmeye terkedecek demektir. Siyasi güçler, günün somut görevlerine cevap verebildiği ölçüde bir geleceğe sahiptir. Sosyalizm ve Kürt hareketi bir geleceği hak ettiğini kanıtlamak zorundadır.

Süleyman Bonapart

Süleyman Demirel yaz başında yine "hit" listesinde birinci sıraya yükseldi. Vesile, hatırlanacaktır, ilk olarak Ankara Genç İş Adamları Derneği'nde dile getirdiği ve Türkiye'de politik rejimi baştan aşağı yeniden düzenlemeyi öngören öneri oldu. Halkın oyuyla seçilecek bir başkan, bu başkana meclisi feshetmeye varan geniş yetkiler temelinde bir başkanlık ya da yarı-başkanlık sistemi, yine başkanın referanduma gitme yetkisi, iki

turlu dar bölgeye dayanan seçimler, güçlü yerel yönetimler ve çok orijinal olarak devletin küçültülmesi, bu önerinin ana hatlarını oluşturuyordu.

Demirel'in önerilerinin Türkiye'deki rejimi nereye götüreceği belli. Bu öneri paketi, parlamentonun işlevsizliğini tescil ederek aşırı güçlü bir yürütme yaratır; sınıf mücadelesinde olağanüstü bir değişiklik doğmadıkça merkez solun liberalleri dahi başkan seçilemeyeceği için yönetimi sağa teslim eder (Baykal ile Ecevit'in yaygarası özgürlükleri önemsedikleri için değil bundandır); iki turlu seçimler aracılığıyla her türlü radikal akımı parlamento ve yerel yönetimlerden dışlar, bütün iktidarı merkeze yığar; en önemlisi, temel özgürlüklerin ve yargı bağımsızlığının hukuken ve gerçek işleyiş açısından var olmadığı bir ortamda son derece otoriter bir rejim yaratır. Kısacası, başkanlık sistemi önerisi, bugünün Türkiyesinde bir nevi Sürekli Olağanüstü Hal kurma girişimidir. Anayasa'nın cumhurbaşkanına kriz durumunda ülkeyi Olağanüstü Hal zemininde yönetme yetkisi veren 119. ve 120. maddelerinin rejimin özü haline gelmesidir.

Demirel'in bu önerisinde yalnız olduğunu düşünmek için bir neden yok. Öyle gürünüyor ki, 28 Şubat'ın yeniden yapılanma programının siyasi rejime ilişkin çizgileri belli olmuştur. Demirel bunları dile getiriyor.

Bir de, Demirel'in önerisinin hangi yöntemle gerçekleşeceği sorusu var. Bakın **Cumhuriyet** gazetesinin başyazı penceresinden durum nasıl görünüyor: "Cumhurbaşkanı Demirel'in önerdiği 'Yeni Cumhuriyet' düzeninin kurulması, anayasanın kökünden değişmesine bağlıdır. Bu değişiklik nasıl yapılacaktır? Anayasadaki laiklik ilkesini değiştirmek isteyen partiyle işbirliği yapılarak mı amaca ulaşılacaktır? Bu yolda açılacak pazarlığın sonucu ne olacaktır?" Silahsız kuvvetlerin sözcüsü **Cumhuriyet** pek güzel buyurmuş. Bu iş Fazilet'le olmayacağına göre Fazilet'siz bir ortamda çözülmek zorundadır. Acaba bu ortamın bir askeri ya da sivil darbe olmasını mı öneriyor sayın Kemalistlerimiz?

Acele ediyorlar. Sınıf Belleği sayfalarında uzun süredir Demirel'in rejim krizi içindeki özel rolünü vurgulamaya çalışıyoruz. 28 Şubat bir üçüz doğurmuştur. Bu üçüzün en büyüğü olan sözde milli mutabakat hükümeti birinci yılını yeni doldurdu. Daha şimdiden üstü başı liğme liğmedir. Mesut Yılmaz açıkça pes etmiştir. İkinci yavru, Demirelli formüldür. Askeri darbe ise ancak bütün bu formüller tükenirse gündeme gelecektir.

Demirel'in önerisinde bir nokta hayalindeki rejimin bütün sırrını ele veriyor: cumhurbaşkanının referanduma gitme yetkisi. Referandum, başkanlık ya da yarı-başkanlık sisteminin geçerli olduğu ülkelerin geleneğinde hiçbir önem taşımaz. Sistemin anavatanı olan ABD'de referandum sadece eyaletler düzeyinde bir politik işleve sahiptir. Fransa'da kurum son dönemde bir tek de Gaulle tarafından kullanılmıştır. De Gaulle ise bu ül-

kenin son elli yılında bir diktatör konumuna en çok yaklaşan yöneticidir. Sistemi ABD'den devralan Latin Amerika ve Doğu Asya ükelerinde referandum bir istisnadır. Demirel'in referandumu tarihte bir tek kişiyi hatırlatıyor: Marx'ın Bonopartizm kavramının kahramanı olan 19. yüzyıl ortası Fransız diktatörü Louis Bonaparte'ı. Farklı sınıfların mücadelede üstün gelemediği bir durumda görünürde bütün toplumun üzerine yükselerek, gerçekte ise burjuvazi adına yönetimi ele alan diktatörün rejimine verilen addır Bonapartizm. Bu rejimde ise referandumun adı "plebisit"tir. Yani diktatörün bütün öteki politik güçlerin zaafından yararlanarak, ordunun desteğiyle halk kitlelerine demagojik yöntemlerle politikalarını onaylatması anlamında Bonapartizm bir "plebisiter rejim"dir. İşte referandum yetkisinin sırrı: Demirel bir Bonapart olmaya soyunuyor. Ama onun yararlandığı denge sınıflar arasında değil, burjuva güçleri arasında bir denge. Onun için Demirel'inki Bonapartizmin ancak bir karikatürü olmaya aday.

Demirel, Özal'ın politik giysilerini benimsemiş görünüyor. Demirel'in önerileri, Misak-ı Milli sınırları dahilinde kalan bir İkinci Cumhuriyet'tir! Başkanlık sistemi ve güçlü yerel yönetimin ("eyalet sistemi") İkinci Cumhuriyet'in politik rejiminin esası olduğunu hatırlamayan var mı?

Bu da burjuva düşünce ve politika dünyasının düşman kardeşlerinin birlikte iflası anlamına geliyor. Özal'a söverken Demirel'i destekleyen Atatürkçüler ve Kemalistler şimdi biraz hicap duysalar iyi olacak. Özal'ın İkinci Cumhuriyetini bir demokrasi devrimi gibi düşünen sözde liberaller de bu projenin 28 Şubat'ın bir yavrusu olarak gündeme yeniden girdiğini görünce bir kez daha düşünseler iyi ederler. Biz başından beri söylüyoruz. Aslında gerici bir proje olan İkinci Cumhuriyet, Türkiye'de verili güç dengelerinde sunulduğu biçimde gerçekleşemez. Olsa olsa ordu himmetinde bir proje olarak hayat bulur. Yani bir Birbuçukuncu Cumhuriyet olarak!

***

Hırsızlar krallığı

Herkesin ağzında dolaşan laf şimdi resmiyet kazandı: Türkiye insanının benzin istasyonlarında deposuna benzinin yanısıra su doldurduğu istatistikler eşliğinde açıklandı. Yani sadece Adana depreminde (ve daha önce Erzincan'da ve başka yerlerde) o kadar çok insanın ölmesine ve yaralanmasına, o kadar çok insanın evinin çökmesine neden olan müteahhitler "hırsız" değil. Benzin işine bulaşanlar da "hırsız". Bütün bu "hırsızlık"lar, tek tek insanların namussuzluğundan değil, o erdemleri göklere çıkarılan "serbest piyasa"nın koşullarından doğuyor. Ahlaksızlık elbette var, ama

Kanserojen gıda maddesi, yeniden!

Haber **Radikal**'in 17 Ağustos 1998 tarihli sayısının manşetinde yer aldı.

Üst başlık: Bakan "İşim değil" dedi, valiler sustu ve kanserli buğday her yere dağıldı.

Başlık: Afiyet olsun Türkiye.

Haber: Taşar'ın "Hasta buğdayı TMO alacak" demesine rağmen Marmara'daki ürünün yarısını tüccarın aldığı ve bunun önemli kısmının Ankara, İzmit, Afyon, Konya ve Yozgat'a gönderildiği anlaşıldı.

Ve yorumu: "Kanseri, ekmek arası yapıp ağızımıza tıkanların başında, tarımın başındaki kişi gelmektedir. İlk duyumlarla birlikte harekete geçmeyen vali ve kaymakamların günahı boynuna. Üç kuruşa tamah eden kurnaz köylünün, hastalığı bile bile piyasaya kakalayan tüccarın, zehir öğüten fabrikatörün de öyle...

"(...) Sağlık karnemiz bol sıfırla doluyken elâlemle bilmemne yarışına kalkışıyoruz bir de." (Salim Alpaslan, **Radikal,** 17 Ağustos 1998, s. 2)

Oysa biz bu filmi daha önce görmüştük. Çernobil felaketinden sonra radyasyonlu çay içmenin ne kadar zararsız birşey olduğunu dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Başbakanı Turgut Özal başta olmak üzere pek çok bakan ve uzman televizyondan gözümüzün içine baka baka anlatmadı mı?

Elbette ki **Radikal**'in haberi birinci sayfada manşet haber olarak vermesi son derece olumlu. Ancak burada önemli olan Salim Alpaslan'ın yorumunda olduğu gibi "biz adam olmayız"cı kısır yorumlara takıbu, kapitalist piyasanın ahlakının ta kendisi. O çok yüceltilen "girişimcilik" var ya, o kâr hırsı, işte bütün bunların kaynağında yatan o. Eğer toplumun işlerini, gözünü kâr hırsı bürümüş insanların özel çıkarlarına bağlarsanız, istediğiniz kadar kural koyun, rüşvet ya da politikacı satın alma ya da başka yollarla "hırsız"lığı engellemeniz zordur. Paranın krallığında bütün bunlar olağandır.

İşte, geçtiğimiz hafta Petrol Ofisi'nin (POAŞ) özelleştirilmesiyle birlikte, Türkiye'de petrol ürünlerinin dağıtımı bütünüyle bu "hırsız"lara terkedildi! Özelleştirme idaresi başkanı Uğur Bayar "devlet pompacılık yapmaz" buyurmuş. İyi, şimdi pompaları devletin elinden alıp hırsızlara teslim ediyoruz!

POAŞ'ın özelleştirilmesi, özelleştirme tartışmaları açısından zengin derslerle dolu bir laboratuvar vakası niteliğini taşıyor. Ana

lıp kalmamak. Bunu yapabilmek için herşeyden önce bu türden rezaletleri sadece Türkiye'de görülebilecek özgül talihsizlikler olarak değerlendirmekten vazgeçmek gerekiyor. Dünya'da son 50 yılda hem gelişmiş hem de azgelişmiş pekçok kapitalist ülkede bu türden pek çok örnek yaşandı. Sınıf Belleği'nin sınırlarını fazla zorlamamak için tek bir kanıtla yetinelim. Türkiye'nin radyasyonlu çayla ilgili olarak yaşadıklarına tıpatıp benzeyen bir örneği 1991 yılında İstanbul'da verdiği bir konferansta Ernest Mandel şöyle anlatmıştı: "Şu an Peru'da 150 ya da 200 bin kişinin etkilendiği bir kolera salgını var. Ölüm sayısı bu kadar değil elbette. Cesur bir sağlık bakanı, ki kendisi sosyalist ya da solcu değildi, televizyondaki bir programda bu salgını durdurmanın tek yolunun artık çiğ yiyecekler yememek ve su içmemek olduğunu söyledi. Herşeyi kaynatmak gerektiğini söyledi. Balıkçı armatörler tarafından ve uluslararası yiyecek sektörünün patronları tarafından yönlendirilen cumhurbaşkanı, bakanın bu söylediklerini yalanlamak için televizyona çıktı ve çiğ balık yedi! (...) Ve binlerce insanın hayatını, küçük çıkar hesapları için feda etti." (Ernest Mandel, **İstanbul Konferansı,** Yeni Yol Broşür Dizisi - 4, Yazın Yay., Ekim 1991, İst., s. 12) İnsanın "demek ki Tanrı ülkeleri çift yaratmış" diyeceği geliyor.

noktalara kısa kısa bakalım:

* Emekçi sınıflara genel bir taarruz olan özelleştirmenin önemli bir aşaması olmanın yanısıra, POAŞ vakası kendine özgü bazı sakıncalar da taşıyor. Bunlar arasında en önemlisi, emperyalist tekellerin petrol alanında yeni bir köprü başı elde etmelerinin yolunun açılması. Üstelik bu, Baku-Ceyhan boru hattı tartışmasının da gösterdiği gibi, Türkiye'nin, dünya petrol rezervlerinin belki % 10'una, belki % 16'sına sahip Hazar petrolünün transit alanı haline gelmekte olduğu bir anda gerçekleşiyor.

* Özelleştirmenin bölgesel ve toplumsal eşitsizlikleri nasıl körüklediği POAŞ örneğinde açıkça ortaya çıkıyor. Petrol-İş sendikasının yayınlarında işaret edildiği gibi, bir kamu kuruluşu olarak POAŞ hem Türkiye coğrafyasının ekonomik güçten yoksun bölgelerine (Kürt illeri ve Karadeniz), hem de bütün bölgelerde yoksul kırsal yörelere petrol ürünleri dağıtımı yapan ana kuruluştu. Bu bölge ve yörelerde dağıtım kârlı olmadığı için özelleştirme bu istasyonların kapatılmasıyla sonuçlanacaktır.

* POAŞ'ın özelleştirilmesine karşı çıkarken petrolün askeri bakımdan stratejik bir ürün olduğu gerçeğine dayanarak silahlı kuvvetlere hitap

edenler, sürecin gelişme tarzından ders çıkarmak zorundadır. Genelkurmay bu özelleştirmeye olurunu vermiştir. Kimse generallere danışmanlığa soyunmasın. TSK, Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'nde, özelleştirmeyi milli güvenliğin bir unsuru olarak saymıştır. Bu durumda, özelleştirme karşıtı cepheye TSK'yı da dahil etmeye çalışmak biraz tuhaf olmuyor mu?

* POAŞ vakası, sözde sosyal demokrasinin çelişkilerini de gülünç düzeylere taşımıştır. Adnan Keskin (dikkat edin Baykal değil!) POAŞ'ın özelleştirilmesine karşı demeçler veriyor, ama partisinin yeni ekonomi politikasını tanımlayan belgelerin daha mürekkebi kurumadı. O belgelerde açıkça özelleştirmeye hız kazandırılacağı ve KiT'lerin tümünün özelleştirileceği yazılı!

* POAŞ örneği, özelleştirme karşısında yalpalayan solculara da dersler içeriyor. Yıllardır, özelleştirmenin topyekun bir tarruz olduğunu, dolayısıyla karşı çıkışın da topyekun olması gerektiğini anlayamadığı için "tamam stratejik alanlarda kamu

Özelleştirmeye karşı ne yapmalı?

Aydın Engin'e cevap

Aydın Engin Temmuz ayı başlarında **Cumhuriyet** gazetesindeki köşesinde özelleştirme sorununu ele alan bir dizi yazı kaleme aldı. Bu yazılardan birine koyduğu başlık ise özelleştirmeye karşı olduğunu öne süren ama bu konuda aslında kafası karışık olanların deyim yerindeyse yarasını deşen bir soru cümlesiydi; "Özelleştirmeyip de Ne Yapacaksınız?" (**Cumhuriyet,** 5.7.1998, s. 5)

Bu soruya verilecek cevapların, devlet işletmelerinin kapitalist düzende uğradığı haklı itibar kaybının doğurduğu kaygıları gidermesi gerektiği açık. Öte yandan bu soruya, sosyalist sol olarak, yani kapitalizmin iktisadi ve siyasi hiyerarşi yapılarından hiçbiriyle kendimizi bağlı hissetmeden cevap vermeliyiz. Gene sosyalistler olarak, gerçek toplumsal sorunların, bu örnekte, kamu işletmelerinin hatırı sayılır bölümünün birer yolsuzluk odağı, dolayısıyla israf ve verimsizlik kaynağı olmasının çaresinin hukuki ve idari değişiklik biçim değişikliklerinde, söz gelimi "özerkleştirme"de arayacak değiliz. Bütün bunlar bizi işçi mücadeleleri tarihine ve sosyalist terminolojiye aşina olan herkesin tahmin edebileceği gibi şu sonuca ya da ilk cevaba götürür: Özelleştirme değil, işçi denetimi!

Bu cevap gereklidir ama yakın dönemin ötesi için yeterli değildir. Çünkü biz herşeyden önce işçilerin yalnızca denetledikleri değil, bilfiil yönettikleri bir ekono-

mi ve toplum istiyoruz. İşçi denetimi, kamu işletmelerinin iktisadi ve siyasal düzenlemelerde çeşitli tikel çıkarlara alet edilmesini önleyebilir; ama bu işletmelerin, kapitalist özel mülkiyet ve piyasa ilişkileriyle sarmalanmış olarak kaldıkları sürece, toplumsal önceliklere göre mal ya da hizmet üreten birer kuruluş olmasını sağlayamaz.

Öyleyse kamu kesiminin şimdiki kapsamı, özelleştirme taaruzuna karşı kamu işletmelerini, uzun dönemli olarak savunmak için yeterli bir çerçeve olmaktan kesinlikle uzaktır. Onları azami kâr dürtüsünden, piyasanın egemen iktisadi düzenleme mekanizması oluşunun "deli gömleği"nden kurtarmak gerekir. Böylece "özelleştirmeyip de ne yapacaksınız?" sorusuna verilecek cevabın ikinci ve daha yapısal öğesine geliyoruz: ekonominin özel çıkarlara göre değil, demokratik olarak saptanmış toplumsal önceliklere göre yönetilmesini sağlayacak genişlikte, yani ekonominin "kumanda tepeleri"ni, hem demokratik hem merkezi olan bir planlamanın levyeleri haline getirecek bir kamulaştırma programı!

Buraya kadar söylenenler, özelleştirme karşısında neler yapılabileceği sorusuna üçüncü bir cevap vermenin gerekli olduğuna işaret ediyor: Sahte ve yanlış ikilemlere karşı mücadele etmeliyiz. Bunu yapmazsak özelleştirme ideolojisinin değirmenine su taşımış oluruz. Belediye, sendika, yerel toplum vb. mülkiyeti kesinlikle özel mülkiyetin alternatifi değildir. Bunlar özel mülkiyetin farklı ve ancak kısa dönemde, yani sermayenin merkezileşmesi yasası hükmünü geçirinceye dek daha yaygın olan biçimleridir. Devlet ya üretim yapsın, ama devlet neden rakı, sucuk, köfte, ayran üretsin ki" diyenlerin sesine şimdi Uğur Bayar'ın sesi yankı yapıyor: "devlet pompacılık yapmaz."

* İhalenin televizyondan naklen yayınlanmasının elbette şeffaflıkla falan hiçbir ilişkisi yok. Amaç, emekçi halka özelleştirmeyi bir maç gibi heyecanla seyredilen bir faaliyet olarak sevdirmek ve büyük kapitalist grupların gücü karşısında şaşkınlığa düşmelerini sağlamaktır. Ama sembolik alanda kalacaksak, bu ihale en çok şunu simgeliyor: kamu mülkiyetindeki mallar, aynen ölünün terekesinin müzayede yoluyla satışa çıkarılması gibi, açık arttırmayla satılıyor. Özelleştirmenin bir mirasyedi faaliyeti olduğunu hangi sembolik olay daha iyi ifade edebilirdi?

* Nihayet, 28 Şubat'ın yarattığı histeriye kapılarak bu hükümeti destekleyenler arasında özelleştirme karşıtı olanlara, biraz hicap duymalarını tavsiye etmekten başka yapılacak birşey yok.

Şöyle ya da böyle, 28 Şubat destekçilerinin sa-

yesinde Türkiye'de özelleştirme önemli bir dönemeci dönmüş oldu. Şimdi "serbest piyasa" bize yeni harikalar sunacak. Adana'da enkaz arasında dolaşan yoksul halk, müteahhitlerin serbest girişimciliğinin kendilerine ne faydalar getirdiğini takdir edecek durumda. İnşaat sektörünün devletin elinde olmamasının ne rüşveti, ne hırsızlığı ortadan kaldırmadığı da Adana olayıyla gün gibi açığa çıkıyor. Yeni-liberal burjuvaziye karşı başını işçi sınıfının çektiği güçlü bir mücadele yürütülmediği takdirde, Türkiye'yi ve dünyayı depremlerden ve sel baskınlarından çok daha büyük felaketler bekliyor.

***

1968'den '98'e, Trajediden komediye

1968'in üzerinden otuz yıl geçti. 1968 o günlerin solu ve yeni yeni radikalleşen gençleri için çok önemli bir yıldı; bugünün, çoğu o tarihte dünyaya gelmemiş genç isyancıları için efsanevi bir yıldır.

1968'in gençleri, devda kamu mülkiyeti ile özel mülkiyet arasındaki ayrıma gelince, burada söz konusu olan tüketici bir dikotomidir. Bununla kastedilen elbette, bu iki mülkiyet biçiminin aynı toplumsal kuruluşta, eş zamanlı olarak var olamayacağı değil, bir üretim biriminin mülkiyetinin, kaçınılmaz olarak bu ikilemin kutuplarının ya birinde ya da öbüründe yer alacağı, arada her ikisine alternatif bir "ara alan"ın bulunamayacağıdır.

Bir başka deyişle, devlet ya da kamu mülkiyeti ile sosyalizme doğru ilerleyen bir ekonominin toplumsal mülkiyeti de birbirinin alternatifi değildir. Devlet (kamu) mülkiyeti, özel mülkiyeti aşmanın biricik hukuki biçimi, bu anlamda da toplumsal mülkiyetin gerekli önkoşuludur. Ama kapitalizmi aşmış bir toplumun, üreticilerin özyönetimine dayalı bir toplumsal mülkiyete doğru ilerlemesinin yeterli koşulu değildir. Eski doğu bloku ülkelerinde (sözde sosyalist ülkelerde) tanık olduğumuz gibi kamu mülkiyeti ayrıcalıklı bir kastın egemenliğinin, o arada, işletme düzeyinde maliyet muhasebesi kuralları ekonomiye yön verdiği ölçüde sosyoekonomik içeriği bakımından özel mülkiyetten farksız bir işleyişin hukuki kılıfı da olabilir.

Bütün kötü olasılıklara karşın devrimci Marksistler kamu mülkiyetini özel mülkiyete karşı her düzlemde ve ödünsüz bir biçimde savunmak gerektiğinden bir an için bile şüphe etmemelidir. Genelleşmiş özel mülkiyet düzeni, yani kapitalizm insanlığı barbarlığa sürüklediğine göre zaten başka çaremiz yok. Üstelik şimdi elimizde, geçmiş felaketli deneyimlerden çıkarabileceğimiz sayısız ders var.

lete ve düzene karşı çıkarlarken kendilerini yaman bir "kuşaklar arası çatışma"nın da içinde bulmuşlardı. Onların, İkinci Dünya Savaşı sonrası hızlı büyüme dönemi ve "soğuk savaş"ın bütünleştirici etkisine fazlasıyla maruz kalmış ana babaları arasında, çocuklarının davasına yakınlık duyanlar pek azdı. Günümüzün genç kuşağı, devlet ve düzen güçlerinin zulmü açısından değilse bile hiç değilse bu bakımdan daha talihli sayılabilir. Ne de olsa onların ana babaları arasında, kendileri '68'in bir parçası olmuş, o dönemde radikalleşmiş, ideallerini ve umutlarını o günden beri canlı tutmuş olanlar var.

'60'ların ikinci yarısı bir siyasal uyanma, baş kaldırma, düşünsel yenilenme, gençliğin radikalleşmesi dönemi oldu. Ama 1968, özellikle önemli bir yıl olarak sivrilir.

'68 denince, ilk akla gelen, mayıs-haziran aylarında Fransa'da patlak veren devrimci alt-üst oluştur. Ama '68 aynı zamanda, Vietnam'da Tet Taarruzu'nun, Meksiko'lu öğrencilerin kitlesel ayaklanmalarının, Çekoslovakya'da Prag Baharı'nın ve dünyanın her tarafında daha pek çok isyanın yaşandığı yıldır.

1968'in başındaki Tet Taarruzu, Washington'ın, savaş makinesine olan güvenine müthiş bir darbe indirdi. Yarım milyon ABD askeri, Vietnamlı özgürlük savaşçılarını kentlerden uzaklaştırmayı başardı ancak sonunda bunun bedeli ağır oldu.

Taarruz Güney Vietnam'ın, kukla rejiminin her türlü halk desteğinden yoksun olduğunu gösterdi; ABD yönetici sınıfının belirleyici kesimlerinin iradesini kırdı ve dünyanın her tarafında ABD'nin bu kirli savaşına karşı çıkanlara esin kaynağı oldu.

1968 Türkiye'de de çok önemli bir yıl oldu. Fabrika, toprak ve üniversite işgalleri, 1968 yılına damgasını vurdu. Anti-emperyalist mücadelede büyük bir yükseliş görüldü. Amerikan 6. Filosunun İstanbul'a gelişi, Amerikalı askerlerin Dolmabahçe'de "denize dökülmelerine" varan protestolarla karşılandı. Öğrenci gençlik, Vedat Demircioğlu'nun şahsında devrimci mücadelesinin ilk şehidini verdi. Ankara ve İstanbul'da üniversite ve yüksekokullar, İstanbul'da Derby Lastik Fabrikası işgal edildi. Hem sonradan Dev-Genç adını alacak olan Fikir Kulüpleri, hem de DİSK bu mücadeleler içinde kitleselleşti.

1968'in Türkiye'deki seyriyle ilgili değerlendirmelerde çoğu kez savsaklanan çok önemli bir gelişmeyi de unutmamak gerekiyor. 1967 Kasımında yapılan "Doğu mitingleri" takvim açısından olmasa da, toplumsal siyasal bakımdan 1968'in bir parçasıdır. Bugünkü Kürt ulusal uyanışının başlamasında önemli bir rol oynayan bu mitingleri, o sırada Türkiye sosyalist hareketinin bütününü kapsayan Türkiye İşçi Partisi düzenlemişti.

'60'lı yıllarda Türkiye'de ve bütün dünyada gençliğin radikalleşmesi, geçmişten kalma bütün geleneklere ve muhafazakarlığa karşı bir baş kaldırmaydı; dogmacı olmayan, yeni ve özgürlükçü bir solun oluşumuna yöneliyordu. Cinsellik, giyim kuşam, müzik ve siyaset üzerindeki eski köstekleri kaldırıp atan siyasal ve kültürel bir başkaldırmaydı.

Toplumsal ve kültürel törelerde meydana gelen değişmelerin birçoğu, bugün doğal görünebilir. Ama o dönemin koşullarında bunlar, kadınlar, ırkçılık, Üçüncü Dünya, çevre ve cinsel siyaset gibi konularda geniş kitlelerin bakış açılarını kökünden değiştiren büyük bir dönüm noktası oluşturuyordu.

Bu sorunları gündeme getirmek için benimsenen yöntemler de radikaldi -protestolar, gösteriler, kitle eylemi, "doğrudan eylem", bireylerin ve grupların gerçekleştirdiği kahramanca eylemler gibi. "Dünyayı değiştirme"nin mümkün olduğu duygusu her yerde gelişip güçleniyordu.

1968 o günlerden bu yana, hiç bitmeyen bir ideolojik kavganın konusu oldu. Kapitalist egemenler ve paralı yardakçıları, 60'lardaki radikalleşmeyi yüzeysel öğelerine indirgemeye çalıştılar. Üslubu, yüzeysel ve simgesel olanı, özün, siyasal isyanın, karşısına çıkarmaya kalktılar. Türkiye'de buna, geçen yılın 28 Şubatından başlayarak bir de realpolitik unsuru eklendi. Egemen sınıfların "batıcı-laik" kanadı, "islamcı-doğucu" kanadıyla olan kapışmasına, 1968'in mirasını alet etmeye çalışıyor. Birkaç ay önce gerçekleştirilen Samsun-Ankara yürüyüşü bunun en taze örneği.

Türkiye'de 1968'in başkahramanı Deniz Gezmiş idi. Deniz, 1968'in Kasım ayında Samsun ile Ankara arasında yapılan "Mustafa Kemal yürüyüşü"ne katıldı. O dönemde 68'lilerin saflarında, Kemalizm ile Marksizm arasında yalnız siyasal düzlemde değil, ideolojik düzlemde de bir "Çin Seddi" bulunmadığı anlayışı egemendi. Deniz'in de o günlerde bu görüşü paylaşması kadar doğal birşey olamaz. Esasen o sırada sosyalistlerin çoğunluğu ile birkaç yıl sonra 9 Mart girişimini tezgahlayacak kadrolar arasında "ittifak benzeri" bir ilişki vardı. Ama Deniz'in teorik ve pratik gelişimi o noktada durmadı. "Mustafa Kemal yürüyüşü"nün **eminence grise**leri üç yıl sonra kalkıştıkları, Türk ordusunun, Muhsin Baturların, Faruk Gürlerlerin başını çektikleri bir hizbi eliyle tezgahlayacakları "ilerici" bir darbe yoluyla, "milli demokratik devrim"i "kemale erdirme" tertibini yüzlerine gözlerine bulaştırırlarken Deniz, aynı ordunun mahkemeleri karşısına bir başka "ordu"nun lideri sıfatıyla çıkacaktı. Deniz'in o günlerde kestirdiği gibi resmi ordu, bu alternatif ordu kurma girişimini affetmedi. Onu, başka askeri mahkemelerin kararlarıyla çelişmeyi, çeliştiği mahkemeleri lağvetmeyi göze alarak arkadaşları Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan ile birlikte darağacına yolladı. Deniz'in idam sehpasında haykırdıkları arasında

şu sözler de vardı: "Yaşasın Marksizm-Leninizm, Yaşasın Türk ve Kürt halklarının kardeşliği,"

Aradan 30 yıl geçtikten sonra, '68'i ve Deniz ile arkadaşlarını Samsun-Ankara yürüyüşünün bir "ikinci basım"ıyla anmak isteyenler, bir "büyük ustanın" şu uyarısından hiç nasiplenmemişler demektir: "Hegel, bir yerde şöyle bir gözlemde bulunur: bütün tarihsel olaylar ve kişiler, hemen hemen iki kez yenilenir. Hegel eklemeyi unutmuş: birinci kez trajedi olarak, ikinci kez komedi olarak." (Karl Marx, **Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i**)

1968'de orduyla "devrimci güç birliği" perspektifini gözeten Deniz'in hayatına dört yıl sonra aynı ordunun bir mahkemesince son verilmesi bir trajedi -ama şaire "Sana acıyorsam anam avradım olsun" dedirten bir trajedi- olabilir.

Otuz yıl sonra özelleştirmeci, özel savaşçı, "yeni ortacı", Tony Blair'ci CHP'lilerle kol kola Samsun-Ankara yürüyüşü düzenlemek ise olsa olsa en pestenkerani cinsinden bir farstır.

1968'i anlamak: Atilla İlhan'a cevap

Atilla İlhan Türkçe'nin en iyi şairlerinden biridir, hiç kuşku yok. Bir aydın olarak da zaman zaman ilginç görüşleri olmuştur, bu da doğru. Hiçbir taşlaşmış dogmaya bağlı olmaması, bazı açılımlarını dinlemeye değer hale getirir. Ama son zamanlarda Marksizm adına şoven bir Türkçülüğe prim vermesi, 28 Şubatın izinde Kemalizmin savunusuna soyunması, herkesin dikkatini çekmiş olmalı. Küreselleşmeye karşı enternasyonalizm bayrağını yükseltmekten uzak durmanın bedelleri teker teker ortaya çıkıyor. İnsan bir kez milliyetçiliğe sığındı mı, arkası da geliyor. Atilla İlhan şimdi de 1968 Mayıs isyanına karşı, bürokratik ve reformist Fransız Komünist Partisi'nin taşlaşmış dogmatik görüşlerine sahip çıkıyor.

Nasıl ki Türkiye'nin 1968'i bugün 28 Şubatın bayrağını taşıyanların değil Türkiyeli devrimcilerin tarihsel mirasının bir parçası ise, dünyada 68 de uluslararası işçi sınıfının ve bütün dünyanın devrimcilerinindir. İlhan'a bakılırsa, Fransa'da 1968 Mayısı zirzop bir öğrenci hareketinin Soğuk Savaş'ın aleti olması olarak özetlenebilir. "Gizli servisler" fırsatı kaçırmamış, "romantik bir gençlik hareketini, kısa sürede şehir ve kır gerillasına kısacası terörizme yozlaştır"mışlardır. İlhan çok düşünmüş: "Sebepleri ne kadar geçerli olursa olsun, (68 Mayısının) sonuçları FKP'yi haklı çıkarmamış mıdır?"

Hayır, çıkarmamıştır! Haklı çıkarmak bir yana, 68 Mayısı, İkinci Dün-

ya Savaşı sonrasında neredeyse uzansa alabileceği iktidarı Fransız burjuvazisine altın tepsiyle ikram eden, Cezayir'in bağımsızlık savaşını bile desteklemeyecek kadar milliyetçi olan bu bürokratik partinin kapitalizmle bütünleşmesinin son halkası olmuştur. Çünkü 68 Mayısı Atilla İlhan'ın çizdiği karikatürden çok farklı bir tarihsel olaydır ve FKP o olayla bir kez daha devrimin önünde bir engel olduğunu kanıtlamıştır. Görelim.

Birincisi, 68 Mayısı bir öğrenci isyanından, Paris'in üniversitelerinin işgalinden ve Quartier Latin mahallesinde sokak savaşlarından ibaret değildir. Toplum, devrim ve karşı devrim kamplarında kutuplaşmıştır. Başta işçi sınıfı olmak üzere toplumun büyük bölümü ayağa kalkmıştır. Tiyatrocular tiyatrolarını ayaklanmanın odakları haline getirir. Resnais, Lelouch, Forman gibi ünlüler de dahil sinemacılar filmlerini Cannes Festivali'nden çeker, festival iptal edilir. Gazeteciler isyana katılır. Devlet radyo ve televizyon çalışanları haberleri devrimcileştirir. Liseliler kitlesel olarak eyleme geçerler. Kırsal bölgelerde kimi yerlerde yollar kapatılır, kimi yerde jandarma karakolları önünde ateşler yakılır.

İkincisi, öğrenci hareketi İlhan'ın iddia ettiği gibi salt cinsel özgürlük peşinde değildir. (Yoksa Atilla İlhan cinsel baskıdan yana mı?) Barikatlarda en gözde slogan "Savaşma seviş!" değildir. El insaf! Bu, Amerikan barış hareketi içinde ve hippie çevrelerinde yaygın olan, sözkonusu savaş Vietnam savaşı olduğu için Amerika'da ilericilik taşıyan bir slogandı. Fransa'daki öğrenci hareketinin sloganları ise pasifist değil devrimciydi: "Kaldırım taşının altında plaj var!"; "Barikat sokağı kapatır, yolu açar!" Gencecik öğrenciler elbette aşkı da talep edecektir, ama bakın nasıl: "Sevgilini öperken tüfeğini bırakma!" Fransız öğrenci hareketi Mayıs 68'de bütün bir burjuva toplumunu karşısına almıştı!

Üçüncüsü, en yaygın yanlıştır: 68 Mayısını bir öğrenci hareketiyle sınırlamak. Hayır, Mayıs 68 Fransa'da işçi sınıfının tarihin o ana kadar gördüğü en büyük genel grevi düzenlediği dönemdir! (O günden bu yana da sadece 1993 Brezilya genel grevi aşmıştır o hareketi büyüklük bakımından.) Che, "bir, iki, üç, daha fazla Vietnam" diyordu. Fransız işçi sınıfı 14 Mayıs'ta başlayarak kartopu gibi büyüyen bir grevle bir, iki, üç ... on milyon kişiyle hayatı durdurmuştur! Ve bu grev yaklaşık 20 gün ile bir ay arasında devam etmiştir! Fransız burjuvazisini esas telaşa düşüren de bu olmuştur.

Dördüncüsü, Atilla İlhan neredeyse Fransız burjuva devletini koruyacak kadar ileri gidiyor. Neymiş, televizyonda dönemin Paris Emniyet Müdürü'nü izlemiş, adam artık "tonton bir ihtiyar"mış, "İşin başında, çok eğlenceli anlar yaşan(mış), şiddetten eser yok(muş)" falan! Fransız devleti baskıcı bir burjuva devletidir ve Mayıs 68'deki polis gaddarlığı dillere

destandır. Olaylar 2 Mayıs'ta başlar, 3 Mayıs'ta polis Sorbonne'u boşaltır, daha o gün 100 yaralı vardır. 6 Mayıs'ta Quartier Latin'de çatışma çıkar, yaklaşık 1000 kişi yaralanır. 10 Mayıs'ta bir yeni çatışma olur, 367 kişi hastaneye kaldırılır. Bunlar polis müdürüne "eğlenceli" gelebilir, ya Atilla İlhan'a? Polis baskısı Mayıs 68'in o kadar önemli bir özelliğidir ki, işçi hareketinin olaylara katılması doğrudan doğruya buna karşı olmuştur. 10 Mayıs olaylarından bir gün sonra sendikalar bir yürüyüş kararı alır. 13 Mayıs'ta polis baskısını tam bir milyon kişi sokaklarda protesto eder!

Aslında, işin özünde bir tarihsel ve politik olay olarak devrim sorununa yaklaşım yatıyor. Her kim ki, burjuva devletine karşı daha üstün ve paylaşımcı bir toplum için ayaklanan kitlelerin hareketini bir devrimle taçlandırmayı, burjuva devletinin yerine proletaryanın ve müttefiklerinin iktidarını geçirmeyi Marksizmin temel meselesi olarak görmez, o Marksist kategorilerle ne kadar allame-i cihan tahliller yaparsa yapsın, bir gün karşı-devrimci bir pozisyonda bulur kendini. Bu anlamda Mayıs 68, devrimci Marksizmin devrim üzerine söylediklerini tek tek (maalesef bir kez daha tersinden) doğrulamıştır.

Birincisi, Fransa gibi en demokratik burjuva devleti bile devrim karşısında, eğer becerebilirse, şiddete başvurmaya hazırdır. O dönemin Cumhurbaşkanı de Gaulle, 29 Mayıs günü tam anlamıyla "ortadan kaybolur." Sonradan anlaşıldığına göre, de Gaulle Almanya'da Baden Baden'de Fransız askeri güçlerinin komutanı General Massu ile pazarlığa gitmiştir. Daha altı yol önce sona ermiş olan Cezayir Savaşı sırasında Cezayir'e bağımsızlık verilmesini engellemek için Fransız ordusunda ortaya çıkan "Gizli Ordu Örgütü" (OAS) adında, aynen bizdeki "çeteler" gibi oluşmuş olan örgütün elebaşlarının affı karşılığında, ordu ayaklanmayı bastıracaktır!

İkincisi, Lenin'in bütün söyledikleri tersinden doğrulanmıştır. Devrimin belirli bir yükseliş aşamasında iktidar ele geçirilmezse fırsat kaçar. Nitekim Mayıs 68'de birkaç hafta boyunca aciz duruma düşen Fransız burjuvazisi Mayıs sonunda inisiyatifi ele geçirir, 30 Mayıs'ta Paris'te 100 binlerce insan de Gaulle'e destek mitingi yapar. (Bu mitingin sloganları arasında "les cocos a Moscou!" da vardır. Yani: "Komünistler Moskova'ya!") Nihayet, 23 ve 30 Haziran'da yapılan seçimlerde sağ hakimiyeti ele geçirir.

Çünkü, üçüncüsü, Atilla İlhan'ın hak verdiği FKP, yönetimini elinde tuttuğu en büyük sendika konfederasyonu CGT'yi de kullanarak, Mayıs 68'de karşı devrimci bir rol oynamıştır. Bütün dönem boyunca Stalinist FKP düzeni korumaya yönelik bir tavır içindedir. Harekete destek verdiği anlar, hep hareketin kendi hakimiyeti dışına taşma eğilimini gösterdiği an-

lardır. Genel grev 14 Mayıs'ta başlar. CGT yönetimi ancak hareket yayılmaya başladıktan üç gün sonra 16 Mayıs akşamüstü greve çağrı çıkarır. 27 Mayıs'ta CGT yönetimi devlet ve patronlarla bir ön anlaşma imzalar. Yöneticiler Renault fabrikasına anlaşmayı açıklamak üzere gittiklerinde, işçiler toplu halde ve açık oyla greve son vermeyi reddeder. Aynı gün, onbinlerce işçi, FKP'nin kendilerini ayırmak istedikleri öğrencilerle birlikte Charlety stadında bir gösteriye katılır. Öyleyse, işçi sınıfının bir devrimci önderliği olsaydı Mayıs 68 bambaşka bir biçimde sonuçlanabilirdi!

Atilla İlhan yazısına Trotskist devrimci önder Alain Krivine'in Fransız televizyonunda 68 Mayısı konusunda yaptığı görüşmeden yola çıkarak başlamış. Krivine'i "şaşmaz diyalektik yöntemi, bilinçli örgütü, gerçekçi değerlendirmeleri" dolayısıyla övüyor. Şaşırtıcı! Keşke kendisi de Krivine'in devrimci tahlilini biraz benimseseydi! O zaman 68 Mayısının bir öğrenci ayaklanmasıyla başlamasından hareketle, bu büyük devrimci yükselişin karşısına geçmez, Fransız burjuvazisiyle aynı saflara düşmezdi. O "şaşmaz diyalektik yöntem"i en ustaca kullananlardan biri, Lenin, hiçbir devrimin "arı", "saf" olamayacağını daha yüzyılın başında belirtmişti. Geleceğin sosyalist devrimi de, işçi sınıfının önderliğinde olacaktır, ama kadınların, gençlerin, ezilen ulusların ve bütün dışlanmışların birikmiş enerjisinin patlamasına da yaslanacaktır. Sosyalist devrim, sadece proletaryayı değil, 68 Mayısında gençliğin talep ettiği gibi düşgücünü de iktidara getirecektir! Ama bunu hayal etmek için insanın 68 devrimcileri gibi gerçekçi olup imkansızı istemesi gerekir.

***

Mürailer, ırkçılar, hortlaklar

Pek hümanist basınımız son günlerde Kosova'nın Arnavut halkı için kan ağlıyor. Aynen Bosna savaşı döneminde olduğu gibi, gün geçmiyor ki gazete sayfalarında ağlayan bir Kosovalı kadının ya da yollara çoluk çocuk düşmüş insanların bir resmi yayınlanmasın. Ne güzel! Ezilen insanlarla, kirli savaş mağdurlarıyla, yerinden yurdundan edilmişlerle bu tür dayanışma insana çok dokunaklı geliyor. En son **Radikal** gazetesi manşet atmış: "Ağla Kosovam ağla". Nedenini de hemen üst başlıkta görmek mümkün: "200 bin kişi yerini yurdunu terk etti ... 70 bin kişi aç ... En az 500 kişi katledildi". Gazetenin pek malumat sahibi yazarı İsmet Berkan da yazısını bu konuya hasretmiş. Yugoslavya'nın lideri Sırp Miloseviç gibilerinin "diğer etnik kimliklerin varolma hakkına tahammülü" olmadığından şikayet ediyor.

Her şey iyi güzel de, bu basının "Ağla Kürdüm Ağla" diye başlık attığını biz hiç görmedik. Kosova'da 200 bin kişi yerini yurdunu terketmiş, Kürt illerinde köylerinden göçe zorlanan insanların sayısı 2 ya da 3 milyon olarak veriliyor. Kosova'da 70 bin kişi açmış, Kürt illerinde bırakın kasabaları köyleri, Tunceli / Dersim yıllardır gıda ambargosu altında yaşıyor. Kosova'da 500 kişi katledilmiş, sadece Batman ve Diyarbakır'da faili meçhul cinayetler binlerle sayılıyor, nerede savaş sonucunda hayatını yitiren on binler! Sivas'ta hasta ablasına ilaç arayan 15 yaşındaki kızı vurup ardından eroinman ve terörist ilan eden zihniyet en son Karadeniz'de yine yüzünü gösterdi. Ordu valisi Kemal Yazıcıoğlu (hani Mesut Yılmaz'ın emniyet teşkilatının başına getirmek istediği şu DAL şefi), fındık toplama mevsiminde geçici işçi olarak gelen Kürtlerin Ordu'ya girişini yasakladı. Giresun, Şebinkarahisar'da da Kürt işçiler "sınır dışı" edildiler. Bu olayları kimse görmezlikten gelmesin, bunlar çok önemli. Sanki Cezayirli işçiler Fransa'dan sınırdışı ediliyor ya da İsrail polisi Gazze Şeridi'nden Filistinli işçileri içeri almıyor! İşçilerin kişiliğinde bütün Kürtler zanlı ilan ediliyor. Bunun tek bir adı vardır: ırkçılık !

Tam bu ırkçı uygulamanın orta yerinde CHP Diyarbakır'da "Doğu ve Güneydoğu Raporu'nu açıklıyor. SHP vaktiyle bir "Kürt Raporu" yazmıştı (1991) ama içinde Kürt sözcüğü bir ya da iki kez geçiyordu. CHP ise Genelkurmay'ın "Kürt sorunu" teriminin kullanılmasına izin verdiği 1988'den de geri gidiyor anlaşılan, "Kürt" sözcüğünün yerine "etnik" kavramını ikame ediyor. İçerik de bir alem: bir sürü cafcaflı program adı altında, önerilen şey üç unsura indirgenebilir: terörle mücadele, "girişimcinin yatırımını teşvike dayanan sosyo-ekonomik tedbirler, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi. Bu programı daha önce Kasım 1997'de yayınlanan Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'nde görmüştük. Hani şu "gizli anayasa" diye anılan belge işte! Öyle anlaşılıyor ki CHP 28 Şubat askeri müdahalesinin programını "demokrasi" adına savunarak Kürtlerden destek alabileceğine inanacak kadar saf! Ya da alemi sersem sanıyor. CHP'nin bu çabası, Kürt illerinde çoktan tarihe karışmış olan Kemalizmi hortlatma girişiminden başka birşey değildir.

Biz şimdi müraileri, ırkçıları ve hortlakları bir yana bırakarak Kosova'ya geri dönelim. Çünkü basının yaptığı aslında Türkiye'nin dış politikası doğrultusunda Balkanlar'da emperyalist bir savaşın çığırtkanlığıdır. Sırpların savaş suçları, bir gerçeği ortadan kaldıramaz: Miloseviç yönetimindeki Sırplar milliyetçidir, ama Hırvatların faşizan önderi Tudjman da, Boşnaklar'ın lideri Aliabegoviç de milliyetçidir. Emperyalizm bu milliyetçiliklerden yararlanarak açık bir Balkanlaştırma politikası gütmektedir. Yüzyıl bu politikayla açılmıştır, ne acıdır ki bu politikayla kapanıyor. NA-

TO'nun Kosova sorununu askeri güçle çözmesine çağrı çıkartmak, emperyalizmin bu politikasına destek vermek anlamına gelir.

Elbette Kosova sorununda Sırplar ezen ulustur, Kosova'nın Arnavutları ise ezilen ulus. Ama biz ne kirli savaşlar biliyoruz ki, ezen ulusun devleti, yıllar hatta onyıllar boyu barış masasına oturmayı reddetmiştir. Yugoslavya yöneticileri ise olaylar patlak vereli beri hem masaya oturmuşlardır, hem de tekrar oturma teklifleri yapmaktadırlar.

Kosova sorununda çözüm elbette siyasi görüşmelerden geçmelidir. Yugoslavya Tito'nun ölümünden sonra tek yanlı olarak ortadan kaldırdığı, Kosova'ya özerklik veren statüyü yeniden kabul ettiğini derhal açıklamalıdır. Daha da ötesi: Kosovalı Arnavutlar'ın kendi kaderini tayin hakkı, ayrılma hakkı da dahil olmak üzere tanınmalıdır.(Türkiye'nin Kosova halkına bu hakkı neden tanımadığını keşfetmek zor olmasa gerek) Nihai çözüm, Balkan halklarının bir federasyonudur. Bu ise ancak sosyalist temellerde mümkün olacaktır.

Balkanlar bir barut fıçısıdır. Türkiye 90'lı yıların başından beri izlediği yayılmacı politika icabı bu bölgede de hem Osmanlı döneminin kalıntısı halk guruplarına dayanarak, hem de yaygın bir ittifaklar ağı kurarak bölge üzerinde hegemonya arayışı içine girmiştir. Balkanlar'da bugün Sırbistan-Yunanistan ekseni karşısında Türkiye-Arnavutluk-Hırvatistan-Makedonya-Bulgaristan ekseni,bir Balkan savaşının olası taraflarının siluetini ortaya koyuyor. Kosova ya da Kıbrıs Balkan fıçısını ateşleyebilir. Türk, Kürt, Laz, Çerkez ve öteki emekçilerin, Türkiye'nin hakim sınıflarının yayılmacı emelleri uğruna kırılmasını istemiyorsak, savaş çığırtkanlarına karşı Balkan halklarının eşit ve adil temellerde kardeşliğini savunalım.

"Büyük serkeş"in Balkan maceraları

100 000'den fazla ABD ve NATO askeri Yugoslavya'yı kuşatmış durumda. Artık Hırvatistan'da, Bosna'da, Macaristan'da, İtalya'da, Arnavutluk'ta ve Makedonya'da NATO üsleri var. Bu üsler füzelerle, tanklarla, savaş uçaklarıyla teçhiz edilmiş durumda. Bu güç yığınağı 1991'de Irak'a yönelik imha harekatından bu yana yapılan en büyük savaş hazırlığı. Üstelik bu askeri güç Yugoslavya'ya "gerekli" gördüğü zamanlarda hava saldırıları yapmaya da başladı. Bütün bunları bir saldırı ve işgalin izlemesi kuvvetle muhtemel.

Şüphesiz ki gerçek durumu ve gerçek sorunları burjuvazinin sözcüsü politikacıların ve medyanın iç ve dış bükey aynalarıyla doğru olarak görmek imkansız. Örneğin sözde Kosova Kurtuluş Ordusu hakkında ne biliyoruz? Herhangi bir televizyon kanalında bu silahlı gücün aslında ABD-

Almanya desteğinde palazlandığından söz edildiğine rastladınız mı? Elbette ki rastlamadınız. Ve elbette burjuva basını bizlere Kosova Kurtuluş Ordusu'nun kaale alınabilir bir liderliğinin ya da programının bulunmadığını da açıkca söylemiyor. Yine de burjuva basınının kimi rafine unsurları bile artık kimi gerçeklerden söz etmekten kendini alamıyor. Örneğin **Washington Post** gazetesinin 26 Mayıs 1998 tarihli sayısında yer alan bir makalede Kosova Kurtuluş Ordusu'nun harcamalarını karşılayan fonların büyük bir kısmının ABD'den kalan kısmın ise Almanya'dan sağlandığı açıkça ortaya konuyordu. Fazla söze gerek yok: ABD'nin ve NATO'nun niyeti kurtuluş mücadelesini desteklemek bahanesiyle Yugoslavya'ya el koymak.

Ne yazık ki bütün bunların Arnavut halkını korumakla ya da kendi kaderini tayin etme hakkıyla bir ilişkisi yok. Bir NATO saldırısı bölgede yaşayan bütün halklara ayrımsız büyük zararlar verecek. Böyle bir saldırı Sırplar için olduğu kadar Arnavutlar için de son derece yıkıcı olacak ne yazık ki. Kosova ile ilgili ABD hassasiyetine gelince; Albright ve diğerlerinin konuyla ilgili yaptıkları açıklamalar Yugoslavya'ya yönelik yeni bir askeri saldırının meşruluğunu sağlamaya yönelik bir propaganda oyunudur sadece.

İster NATO örtüsü altında isterse Birleşmiş Milletler adına yapılsın ABD işgalinin her türüne (Balkanlarda, Irak'ta ya da Kolombiya'da) karşı çıkmak bütün enternasyonalistlerin ve anti-emperyalistlerin yakıcı görevleri arasında yer alıyor.

"68'li" Başkan Clinton 1995 Kasımında ABD askerlerinin geri çekileceği sözünü vermişti. O tarihten bugüne kadar geçen süre içinde bu çekiliş süreci bir türlü başlamadı. ABD hükümeti Balkanlardaki askeri operasyonlar için milyarlarca dolar harcadı. Yüzlerce, binlerce insanın hayatını tehlikeye attı ve atmaya devam ediyor. Bütün bunlar yanlış politika seçişleri, naif iradi hatalar değildi. Emperyalizmin amacını tek bir cümle ile özetlemek mümkün; Doğu Avrupa ve Balkanlarda faaliyet gösteren büyük sermayenin kârlarını korumak ve Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda genişleyen pazarların kontrolünü garanti altına almak.

Amerika bunu hep yapıyor

Sudan'ın başkenti ile Afganistan'ın kuzeyi, 20 Ağustos gecesi en az 29 insanın hayatına mal olan bir ABD saldırısının hedefi oldu. ABD Başkanı Bill Clinton, devletler arası hukuku bir süre için askıya almış, bu iki ülkedeki hedeflere saldırı emri vermişti. 22 Ağustosta bu hedefleri birkaç gün öncesinden gözüne kestirenlerin İsrail gizli servis ajanları olduklarını öğ-

rendik. (**Junge Welt,** 22.08.1998). Bu ahir zaman Rambo'su, Amerikalılara hitaben yaptığı konuşmada, Lewinsky itirafından birkaç gün sonra gelen saldırıları "tedhişçiliğe karşı uzun süreli bir savaş"ın parçası olarak niteledi.

ABD Genelkurmay Başkanı Henry Shelton'a bakılırsa, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nden fırlatılan Tomahawk tipi 80 kadar füze, "dünyanın en tehlikeli tedhişçisi" Osama Bin Laden'e ders veren ve "ABD çıkarlarını savunan uyumlu bir eylem" olmuştu. Ne var ki Amerikalıların verdikleri bilgilere göre, Washington'un Kenya ve Tanzanya'daki ABD büyük elçiliklerine yönelik bombalı saldırıların arkasında olmakla suçladığı Bin Laden hâlâ hayattaydı.

İktidardaki Taliban milislerine göre, Afganistan'da en az 24 kişi ölmüş, 30 kişi yaralanmıştı. Saldırılardan biri, Host kenti yakınlarındaki Şavar El Badr askeri kampını hedef almış, orada en az 21 insanın hayatına mal olmuştu. ABD'nin verdiği bilgilere bakılırsa orada en az 600 kişi bir "tedhişçiler toplantısı" için buluşmuştu. Celalabad yakınındaki hedeflere yönelik ikinci bir saldırıda üç kişi daha ölmüştü. Pakistan hükümetince yapılan açıklamaya göre Tomahawk roketlerinden bir tanesi. Pakistan'a düşmüş. en az beş kişi hayatını yitirmişti.

İslamabad hükümeti, bir ABD diplomatını dışişleri bakanlığına çağırarak Pakistan'ın Sudan ile Afga-

Holdbrooke kimdir?

Dünyada olup bitenleri izleyenler için cevap vermesi zor bir soru değil. Dünyanın en adaletsiz barışlarından biri olan Dayton anlaşmasının mimarı, Kıbrıs müzakerelerinin başarısız hakemi Richard Holdbrooke ABD'nin son Birleşmiş Milletler temsilcisidir. Ancak Holdbrooke'un tek özelliği bu değil. O aynı zamanda bir Wall Street bankeri. İktisadi "başarı"larını bir yana bırakırsak Richard Holdbrooke'un siyasi ve diplomatik alanda kariyerine Vietnam'a karşı yürütülen kirli savaşla başladığını görürüz. O yıllarda Başkan Lyndon Johnson'ın Vietnam ekibinde yer alıyordu. Üstelik Holdbrooke sadece pratik İşlerin düzenlenmesiyle de uğraşmadı; Pentagon'un Vietnam üzerine gizli çalışmalarının bir cildini de kaleme aldı.

Ancak genç Holdbrooke'un marifetleri bunlarla sınırlı kalmadı. O sadece savaşın planlayıcılarından (hatta kaleme aldığı gizli çalışmayı göz önüne alırsak "teorisyenlerinden") biri değildi, aynı zamanda Paris görüşmelerinin "parlak" diplomatlarından da biriydi. Paris görüşmelerinde

ABD Vietnamı yola getirmek için sık sık nükleer bomba kullanmakla tehdit ediyordu ve bu "soylu" tehditi ABD hükümeti adına dile getiren genç Holdbrooke oluyordu. Kısacası tehdit ve nükleer şantaj gençlik yıllarından bu yana Holdbrooke'un stilinin değişmez unsurlarıdır.

Holdbrooke şimdi bu stilini Balkanlarda konuşturuyor. 1995'de Yugoslavya'nın yaşadığı kaosu "çözmek" için tehditlere ve taciz edici hava saldırılarına başvurması bunun bir örneğidir. Pentagon bu saldırılarda düşük dozluuranyum silahları kullandı ve bölgede yaşayanlar bu silahların uzun dönemli zehirleyici ve radyoaktif zararlarından etkileniyorlar.

Kendi ifadesine bakılırsa Holdbrooke stratejik kararlar almadan önce haritada büyük yuvarlaklar çizermiş ve sonra bu yuvarlak içinde yer alan ve yok edilmesi gereken yerleşim bölgelerini işaretlermiş. Bu yuvarlağın içinde yer almanın ne anlama geldiği bir örnekle göstermek mümkün; bugün Bosna'da her 50 kişinin başına bir NATO askeri düşüyor!

nistan'a yönelik saldırılar ve kendi toprağına yanlışlıkla düşen roketle ilgili "protesto ve infial"ini bildirdi. 21 Ağustosta Pakistan'ın birçok kentinde düzenlenen gösterilerde ABD saldırıları ve BM ana sözleşmesinin çiğnenmesi protesto edilip Amerikan bayrakları yakıldı.

Sudan'dan gelen bilgilere göre, Hartum'daki bir fabrikaya düzenlenen saldırıda birçok kişi öldü ve yaralandı. Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir, hükümetinin "gerekli gördüğü bütün önlemlerle Amerikan saldırısına cevap verme" hakkını saklı tuttuğu uyarısında bulundu. Sudan hükümeti, ayrıca bu "caniyane eylem"den dolayı -ABD'nin veto oyunu elinde tutmasına karşın- BM Güvenlik Konseyi'ni toplantıya çağırdı. Hartum, saldırıya uğrayan Al Şifa fabrikasının Bin Laden tarafından kimyasal silah üretilmesinde kullanıldığı yolundaki ABD açıklamasını reddetti. Şimdi tamamen tahrip edilmiş olan binalarda ilaç üretilmekteydi.

Rusya'da ve birçok Arap ülkesinde ABD saldırıları sert bir şekilde kınanırken batı başkentlerinde ABD ile dayanışma açıklamaları birbirini izledi. ABD ise, yeni askeri saldırılarda bulunabileceği tehdidini savurmakta gecikmedi.

Clinton'a bakılırsa saldırılar, Suudi para babası Osama Bin Laden'in "uluslararası tedhiş ağı"nı hedef alıyordu. İslamcı Taliban iktidarının "konuğu" olarak Afganistan'da bulunan Bin Laden'in dünya çapında ABD büyük elçiliklerine karşı saldırılar örgütlediği, o arada Ağustos başında Nairobi ile Darü's-Selâm'daki iki

saldırıyı da düzenlediği iddia ediliyor. Bu saldırılarda, aralarında Amerikalıların da bulunduğu 200'den fazla insan ölmüştü. Ancak Bin Laden'in kendisi, 80'li yıllarda CIA Afganistan'da İslamcılara silah sağlar, ABD hükümeti onları Sovyetler Birliği'ne karşı desteklerken ABD'nin müttefikiydi.

Afganistan'daki saldırı hedefleri, iddia edildiğine göre Bin Laden'in eğitim kamplarıydı; Sudan'daki fabrika da kimyasal silah yapımında kullanılıyordu. Oysa Sudan İçişleri Bakanı, CNN televizyon istasyonunda, söz konusu olanın bir tıbbi ecza fabrikası olduğunu söylüyordu. Ülkesinde kimyasal silah fabrikası yoktu.

ABD Büyük Elçisi Richardson "kendini savunma" hakkına başvuruyordu. ABD, benzer bir gerekçeyle hükümran devletlerin topraklarına, 1986'da Libya'ya, 1993'te ise Irak'a saldırmıştı. Libya'ya yönelik roket saldırılarının gerekçesi, Berlin'deki La Belle diskoteğinde ABD yurttaşlarına karşı bir suikast düzenlenmiş olmasıydı. 1993'te ABD hükümeti, Kuveyt'te eski başkan Bush'u hedef alan bir cinayet teşebbüsünden dolayı Bağdat'ta Irak gizli servis merkezine roketli "misilleme"de bulunmuştu.

Dünyanın herhangi bir yerindeki bir askeri saldırıyla dikkatleri iç siyasal sorunlardan başka yöne çevirme, ABD'nin geçmişte defalarca uygulamış olduğu bir taktik. Özellikle ABD'nin tartışılmaz süper güç oluşu, artık "Slick Willy" ("Kaypak Willy") lakabıyla anılan Clinton'ın askeri bir emirle Amerikan kamuoyuna bir günde, hem de büyük bir riske girmeden yeni bir gündem dayatmasını mümkün kıldı. Beklendiği gibi oldu. Anketlere göre Amerikalıların yüzde 80'i bombardımanları onaylıyor. Üçte ikisi, Clinton'ın denizaşırı saldırıları, dikkatleri seks skandalından başka yöne çevirme manevrası olarak kullandığına inanmıyor. Pentagon'dan yapılan açıklamalara bakılırsa. Misilleme saldırıları bir hafta önce gizlice kararlaştırılmıştı. Ancak emrin "zamanlama"sını siyasal açıdan Clinton için en elverişli ana denk düşürüldüğüne şüphe yok.

"Uygunsuz, yakışıksız" ilişkisinden dolayı televizyon dünyası karşısında gülünç düşmüş Başkan Bill Clinton, Ağustosun ilk haftasında Nairobi ve Daru's-Selâm'daki ABD büyük elçiliklerini hedef alan bombalı saldırılara karşı "misilleme" olarak, Osama Bin Laden'in sözde "tedhiş ağı"nı devre dışı bırakma talimatını da verdi ya, ülke içindeki en amansız hasımlarının bile sempatisini kazanıverdi ve attırdığı bombalarla, ABD'nin tartışılmaz süper güç olduğunu bir kez daha hatırlatmış oldu. Bir zamanların Vietnam savaşı muhalifi Kenneth Starr sayesinde o artık "şahinler"in Rambo'su.

Washington, uluslararası hukuku ayaklar altına alıp kendini hem savcı, hem yargıç, hem de cellat yerine koyuyor ve "ilhak-ı hak" uyguluyor.

"Dünyanın en tehlikeli tedhişçisi"nin, Clinton'ın Oval Office'ten yaptığı konuşmada sıraladığı tedhiş olaylarına katıldığının kanıtları ise hâlâ ortada yok.

ABD'nin son saldırısıyla, masum insanları da hedef alan tedhiş olaylarının yarattığı tehdit ortadan kaldırılmış oluyor mu? Herhâlde aklı başında ve soğukkanlı hiç kimse, buna inanmaz. Ama ola ki tedhişçilik umacısına, kapitalist-emperyalist bir dünyada sosyal adaleti küresel çerçevede sağlamanın olanaksızlığını örtmek için ihtiyaç duyuluyordur. Öyleyse Osama Bin Laden'in Tomahawk saldırılarından yara almadan kurtulmasına ABD'nin pek üzülmeyecek olmasına şaşırmalı mıyız?

Euro

1999 Ocağında 11 üye ülkenin katılmasıyla başlaması kararlaştırılan Avrupa Para Birliği (APB) ve yeni ortak para birimi euro, Avrupa'nın egemen çevreleri arasında yoğun tartışmalara konu olmaya devam ediyor. Ne var ki euro'ya neredeyse gizemli güçler atfeden retoriğe karşın, bu tartışmalara damgasını vuranın güvenden çok Avrupa'nın kapitalist egemenleri arasındaki bölünmeler, kuşkular ve korkular olduğu gözleniyor. Bu tuhaf durumu ise, elbette, bu çevrelerin karşılaştığı iktisadi sıkıntıların giderek büyümesinden kaynaklanıyor.

Nisan ayında, 11 AB ülkesinin Avrupa Para Birliği'ne katılma hakkını kazandığının açıklanışı, bu ülkelerden Almanya ile Hollanda dahil 6 tanesinin, kamu borcunun gayrisafi yurtiçi hasılanın en çok yüzde 60'ına indirilmesi hedefini tutturamadığını gösteren rakamların yayımlanmasıyla epeyce gölgelenmişti. İtalya ve Belçika örneğinde, sayılara uygulanan her türlü makyaja karşın borç düzeyi -içinde bulunduğumuz yılda GSYİH'nin yüzde 118'i- Maastricht Anlaşması'nda öngörülen hedefin neredeyse iki katına ulaşırken, başvuru sürecinin dışında bırakılan tek AB üyesi olan Yunanistan'ın kotardığı yüzde 107'lik oranı bile açık farkla geride bırakıyordu.

Görülen o ki bu sorunların gözardı edilmesi mümkün olmayacak. Örneğin İtalya'nın yeni para birimine katılması, özellikle Hollanda'da ve Almanya'da giderek artan bir muhalefetle karşılaşıyor. Hollanda'da hükümet, yeni ve katı bir kemer sıkma bütçesi uygulayacak olursa, karşı oy kullanacağı tehditinde bulunurken muhafazakar Alman patronları, yeni para biriminin Alman markından daha zayıf olacağından kaygi duyuyorlar.

Yeni kurulan Avrupa Merkez Bankası'nın başına getirilişi Almanya ile Fransa arasında büyük bir çekişmeye yol açan Hollandalı bankacı Wim

Duisenberg, ayağının tozuyla, APB'ye giren ülkelerin, kamu kesimi borcunu azaltmak için yeni adımlar atmak zorunda olduğu uyarısında bulundu. Bu politikaların ise sosyal harcamalarda yeni kesintileri gündeme getireceği açık.

Tek para birimini dayatmanın yaratabileceği karışıklıklar, AB üyesi devletler arasında yoksulluk düzeyleri bakımından muazzam farklılıklar bulunduğunu gösteren yeni bir araştırmayla bir kez daha gözler önüne serildi. Buna göre Yunanistan, İspanya ve İtalya'nın kimi bölgelerinin gelir düzeyleri en zengin bölgelerin gelirinin yüzde 20'sinin altında. ("Time to Sink the Euro", **Socialist Outlook,** Nisan-Mayıs 1998)

Yeni bir kemer sıkma paketi bu uçurumları daha da büyütecek. Bu haliyle euro, enternasyonalizm yolunda bir adım olmak şöyle dursun, ulusal rekabet ve çatışmaları daha da yoğunlaştıracak. Hem de Avrupa ekonomisi üzerindeki demokratik denetleme mekanizmalarının ortadan kalkmış olacağı koşullarda.

Birleşik Krallık, Danimarka ve İsveç hükümetleri, APB'ye ilk aşamada katılmayacaklarını açıkladı. Ticaretlerinin önemli bir bölümünde kullandıkları para birimlerinden ötürü, bu ülkeleri AB içerisinde bir dolar-pound bloku diye nitelendirenler var. Ancak APB'nin 1 Ocak 1999'da yürürlüğe girmesinin kesinleşmesiyle birlikte İngiltere'deki yeni İşçi Partisi hükümeti üzerinde "Avrupa trenini kaçırmama" yolundaki baskılar artmaya başladı. Euro cinsinden elektronik ödemeler 1999 Ocağında başlayacak; kağıt ve madeni paralar ise daha geç bir tarihte, 2002'de dolaşıma sokulacak.

Avrupa'da küçük çaplı parasal birlikler eskiden de kurulmuştu. Ama APB, şimdiye kadar tasarlanmış olanların en büyüğü. Bu konuda tarihten çıkarılabileeek derslerden biri, siyasal birliğin eşlik etmediği parasal birliklerin çökme eğilimi gösterdiği.

Sistemin düzgün işlemesi için, faiz hadlerinin, vergilerin ve maliye politikasının uyumlaştırılması, böylece eşit olmayan iktisadi şoklardan korunmak için bölgeler arası para aktarımlarının mümkün kılınması, ayrıca farklı bölgeler arasında emeğin serbestçe dolaşması için, ortak bir göç politikası izlenmesi gerekiyor. Dahası ortak dış ve askeri politikalar da, bir para birliğinin uzun süre istikrarlı kalmasının ön koşulu.

Oysa bu koşullar henüz hazır değil. Faiz hadleri, vergiler ve maliye politikası, Avrupa çapında farklılaşıyor. Euro'ya katılan herkes için ortak faiz hadlerinin saptanması, her türlü iktisadi şoku keskinleştirme eğilimi gösterip her ülkede durgunluğun olasılığını ve şiddetini arttıracak. AB'nin yıllık bütçesi 100 milyar dolar dolayında ve üye devletlerin GSYİH'sinin küçük bir oranını oluşturan bu miktara daha çok katkıda bulunmaya hiç-

bir hükümet istekli değil. Bu bütçenin de yarısından fazlası, ortak tarım politikasına -Avrupa'daki hükümetlerin çoğunun siyasal istikrarı açısından vazgeçilmez olan tarım sübvansiyonlarına- gidiyor. Bu ödeneklerin nasıl dağıtılacağı, her zaman bir gerginlik konusu oluyor.

İşgücünün, büyüme bir ülkede yavaşlayıp bir başkasında toparlandığı zaman, ulusal sınırları aşarak hareketlenmesi, Avrupa Birliği içerisinde şeklen serbest olsa da hâlâ çok düşük boyutlarda kalıyor. AB içerisinde mal akımları da şeklen serbest; ama fiiliyatta üye devletler, sağlık, güvenlik ve çevre gibi alanlarda ulusal standartlar uygulayarak, başka üye devletlerden gelen malların sınırlarından içeriye girmesine hâlâ engel çıkabiliyor.

İstikrarlı bir para birliğinin önündeki daha da büyük bir engel, Paris ile Bonn'un çıkarlarının çok kez örtüşmemesi. Bu çelişkiler parasal düzlemle de sınırlı kalmıyor. Yugoslavya, Arnavutluk ve NATO ile Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi gibi sorunların gösterdiği üzere Avrupa'daki hükümetler arasında dış askeri politika alanında da büyük gerginlikler var.

Almanya'nın yeniden birleşmesi de, Avrupa Birliği açısından önemli sonuçlar yaratmaya devam ediyor. Sorun, AB bütçesinin Almanya'nın yeniden birleşmesinin maliyetlerinin karşılanmasına mı, Güney Avrupa'nın görece zayıf kapitalist devletlerine, özellikle İtalya, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'e mi gideceğinde düğümleniyor. Alman yönetici sınıfı açısından bu sorunun önemi, 1990'ların başlarından bu yana yılda yaklaşık olarak 100 milyar doları, Doğu Avrupa'yı kârlı bir kapitalist bölgeye dönüştürme işine yatırmış olmalarından ileri geliyor. Şimdiye dek başarılı olamadılar; görünür gelecekte başarılı olacağa da benzemiyorlar. Bonn, dünyanın her tarafındaki sermayecilerden sermaye çekmek zorunda. Bu ise, onların Alman tahvilleri satın almayı kârlı bir iş olarak görmelerini gerektiriyor. Bonn'un güçlü bir marka olan bağımlılığının nedeni burada yatıyor.

APB, başarı olasılığı düşük olan bir proje. Ama siyasal düzeyde o kadar çok yol aldı ki, kendi dinamiği ve dünya kapitalist bunalımlarının dinamiğinden kaynaklanan bir çöküş olmadıkça, durdurulamayacak gibi görünüyor. Euro'nun, hâlâ görece güçlü olan marktan daha zayıf olacağı, Alman parasını aşağıya doğru sürükleyeceği şimdiden belli oluyor. Bu haliyle, sermayelerini "konduracakları" güvenli limanlar peşinde koşan dünya sermayeleri için çekici olmayacağı, bunların mali belirsizlik hallerinde ABD doları ya da İsviçre frangına daha çok itibar edecekleri söylenebilir.

Marksist jargonu kullanmanın şimdi tam sırası: Euro bir "şey" değildir. Avrupa yönetici sınıflarının askeri, siyasal ve iktisadi cephelerde ge-

rek işçi sınıfı gerek gerek dünyanın başka yerlerindeki -özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki- kapitalist rakipleri karşısındaki görece zayıf konumunu yansıtan bir dizi toplumsal ilişkidir. Dünya ticaretinin başlıca rezerv dövizi olarak ABD dolarının yerini alamayacak, bununla birlikte doların Avrupa'da ticaret ve mali işlemlerde kullanımını muhtemelen bir süre azaltacaktır.

Merdeka!

Özgürlüğün adı her dilde güzeldir! Endonezyalı kitleler, en başta öğrenciler, haftalarca "Merdeka! Merdeka!" diye özgürlüğün adını bağırdılar ve sonunda özgürlüğe doğru ilk adımlarını attılar. Başta komünistler olmak üzere yüzbinlerin katili, emperyalist ve yerli kapitalistlerin banisi diktatör Suharto'yu alaşağı ettiler. Suharto'nun başkanlıktan çekilişinin haberini aldıktan sonra bayram eden öğrencilerin ve emekçi kitlelerin yüzündeki coşkuya iyi bakmak gerekiyor. Orada sadece hak edilmiş bir sevinci değil, neredeyse şaşkın bir özgüveni gördük. Suharto 200 milyon insanı demir bir yumrukla yöneten, herkesin korktuğu bir diktatördü. O yenilmez gibi görünen adam kitlenin gücü karşısında eğilmek zorunda kaldı. Elbette Amerika Endonezya'daki adamını terketti, elbette ordu Suharto'nun ardından desteğini çekti. Ama önemli olan bu değil, önemli olan bu güçlerin 32 yıldır destekledikleri bu despotu neden ortada bıraktıklarıdır. İşte birleştiklerinde ve mücadeleye atıldıklarında kitlelerin gücü! 1980'li yılların başından itibaren bize unutturmak istedikleri güç, bugün Endonezya'da yeniden öne çıktı.

Rüzgar dönüyor. Büyük kitleler tarihin yapılmasına yeniden katılıyor. 1997 yılı orta Afrika'nın 30 yıllık despotu Mobutu'yu tarih sahnesinden sildi götürdü. Aynı yıl Arnavutluk devrimi, mafya despotu Berişa'yı daha diktatörlüğünün baharında devirdi. Her iki devrimin de daha sonra ne yönde geliştiğini bir an bir yana bırakırsak, bu üç ülkeyi bibirine bağlayan ortak yanı keşfederiz: kitlesel devrimci ya da öndevrimci yükselişlerin tarihe yeniden damgasını vurmaya başladığı bir dönemi müjdeliyor bu deneyimler.

Endonezya'da yaşanan, eski Zaire/yeni Kongo'da ve Arnavutluk'ta yaşanandan farklı olarak henüz bir devrim değildir. Çünkü ilk ikisinde mücadele belirli bir noktada ortaya ikili iktidar durumunu çıkarmıştı: Kongo'da Mobutu'nun iktidarının karşısında silahlı bir güce ve giderek büyüyen bir kitle desteğine sahip bir alternatif iktidar yükselmişti; Arnavutluk'ta ise ordu ve polis gücü parçalanmış, ülkenin güneyinde devrimci selamet komiteleri adı altında yerel çapta iktidar odakları ortaya çıkmıştı.

Endonezya'da yasal bağımsız işçi sendikası yok. Grev hakkı ve toplanma ve gösteri yapma hakkı yok. Ülkenin bazı bölgelerinde işçilere hâlâ para ile değil malla ödeme yapılıyor. Son sekiz ay içinde en azından 5 milyon Endonezyalı işini kaybetti ve sanayi tam anlamıyla çökmüş durumda. Para birimi rupiah'ın dramatik değer kaybedişi ve IMF'nin empoze ettiği, enerji ve yiyecek fiyatlarının arttırılmasını öngören politikalar ailelerin alım gücünün yüzde 50 oranında azalması anlamına geliyor. 200 milyon Endonezyalının dörtte biri aşırı derecede yoksul -günde bir dolarla ya da daha azıyla hayatta kalmaya çalışıyorlar. Endonezya ekonomisi düşük maaşlara ve doğal kaynakların acımasızca sömürülmesine dayanıyor. İthâlât sürekli olarak ihracatın önünde gittiğinden Suharto faiz oranlarını yabancı sermayeyi çekebilmek için yüksek tuttu. Bu ise çok küçük bir azınlığın zenginliğin çok büyük bir kısımını tükettiği ve gayrımenkul yatırımlarında spekülatif bir şişmenin yaşandığı çarpık bir ekonomiyi ortaya çıkardı. Bankaların ve sanayi kuruluşlarının çoğu büyük borç yükü altında ve hesaplarını denkleştirebilmek için siyasi bağlantılarına, büyük projelere ve mali spekülasyona yaslanır durumda. Geçen yılın Asya krizi rupiahı bölgedeki diğer para birimleriyle birlikte aşağıya doğru çektiğinde geri ödenmesi gereken borç miktarı birden bire fırlayıverdi. (Kaynak: **International Viewpoint**, Mayıs 1998, No. 301, s. 2)

Kongo'da devrim hedefine ulaştı, çünkü ne istediğini bilen bir önderliğe sahipti. Kabila önderliğinin bugün devrimi çıkmaz bir yola doğru sürüklemekte oluşu bu gerçeği değiştirmez. Arnavutluk'ta ise devrimci durumu zaferle taçlandıracak bir önderliğin yokluğunun bedeli, devrimin emperyalizmin orduları ve dolarları tarafından çözülmesi oldu.

Endonezya'da yüzbinler harekete geçti, milyonlar onları destekledi, ama devlet iktidarının karşısında alternatif bir iktidar odağı henüz ortaya çıkmış değil. Bu anlamda bir öndevrimci durumdan söz edebiliriz. Ama hiç olmazsa şimdilik Endonezya'da ordu ve ılımlı İslam'ın dışında bir politik önderliğin iktidara aday olması sözkonusu değil. Kitlelerin zaferinin bir devrimle taçlanması olasılığı son derece düşük. Öyle anlaşılıyor ki, bugün Endonezya'da 1986'da komşusu Filipinler'de olan olacak: yıpranmış bir diktatör (Filipinler'de Marcos) yerini burjuvazinin sözde daha demokratik kanadına bırakacak.

Endonezya'da olan bitenler o kadar çok yönden büyük önem taşıyor ki, burada olayın hakkıyla tartışılması mümkün değil. Biz sadece te-

mel noktalara kısaca değinelim. Birincisi, Endonezya küreselleşmeye karşı son yıllarda yükselmeye başlayan isyanın (Meksika, Arjantin, Ekvator, Fransa, İtalya, Almanya, ABD UPS, General Motors grevleri, Güney Kore vb.) yayılarak gelişmekte olduğunu gösteriyor. Endonezya halkını sokaklara taşıran, Suharto'yu bitiren, doğrudan doğruya küreselleşmenin yarattığı bir sarsıntı olan Asya krizinden Endonezya'nın aldığı büyük paydır çünkü. İkincisi, Endonezya'nın yaşadığı politik kriz Asya krizini daha da derinleştirme, bölgede çok daha büyük bir istikrarsızlık yaratma potansiyeline sahiptir. Zaten Güney Kore ve Japonya başta olmak üzere krizin derinleştiğine dair birçok belirti ortadadır. Güney Kore ekonomisi bu yılın ilk üç ayında 1980'den bu yana ilk daralmasını yaşamıştır (yıllık hız olarak yaklaşık % 4.) Bu ülke bankalarının batık kredileri son hesaplara göre 80 milyar dolara ulaşıyor! Bankalar büyük gruplara yeni kredi vermekten kaçındıkça, şirketlerin işçi çıkarması, bunun da işsizliğe alışık olmayan bu ülkede sınıf mücadelesini sertleştirmesi beklenirdi. Nitekim Ağustos ayında Hyundai işçilerinin zaferle biten grevi, bu sertleşmenin açık bir örneği olmuştur. Japonya'da ise ülkenin en güçlü ve en sağlıklı bilinen iki bankası (Sumitomo ve Daiwa) geçen yılı beklenenden çok daha büyük zararla kapattılar. Kısacası Asya krizi sürüyor! Üçüncüsü, Amerikan Merkez Bankası başkanı Greenspan'in son günlerde yeniden vurguladığı gibi, Asya krizi derinleştiği takdirde dünya ekonomisinin bir sarsıntıya girmesi olasılığı yüksektir. Yani Endonezya dünya kapitalizmi için bir tehlikedir.

Endonezya kitlelerinin mücadelesi ve zaferi, bize de mesajlar veriyor. Oryantalist bir bakış açısı, Müslüman toplumlarda kitlelerin mücadele etmediğini, tevekkül içinde herşeye razı olduğunu yıllardır ileri sürüp duruyor. Bırakalım üzerinde yaşadığımız topraklarda otuz yıldır verilen mücadeleleri. İşte size dünyanın en büyük Müslüman kitlesinin yaşadığı ülke. 200 milyonun % 87'si Müslüman kökenli ailelerden geliyor. Ve işte size isyan!

Bir de başka bir mesajı var Endonezya'nın: günümüz dünyasında küreselleşmenin çelişkilerinin bir toplumun emekçi kitlelerini birdendire "hayır!" demeye sürükleyebilecek kadar yoğun olduğunu gösteriyor. Sorulacak soru, devrimcilerin böyle bir duruma ne kadar hazır olduğudur öyleyse. Bugünün konjonktüründe özellikle Avrasya anakarasında geleceğin sarsıntısız ve yumuşak senaryolara izin vereceğini varsayanlar, böyle bir durum doğduğunda çaresiz kalacaklardır. 80'li yılların sonunda Cezayir'de böyle bir isyanı sözde laik devlet kanla bastırdığı içindir ki İslamcılar bir alternatif haline gelmişlerdi. Bugün Endonezya'da ise varolan iktidarın önde gelen alternatifinin ılımlı İslamcılar olduğu görülüyor. Öyleyse devrimciler, sosyalistler bugünden bütün güçlerini emekçi kitleler için-

de örgütlenmek ve kökleşmek için harcamalılar. Bu, üzerinde yaşadığımız topraklar için de geçerli.

Anlatılan, belki de bizim hikayemizdir!

Kolombiya'nın Özal'ı

Kolombiya'yı tanır mısınız? Çağımızın belki de en büyük romancısı olan Gabriel Garcia Marquez'in, Latin Amerika'nın bu tropik ülkesinden olduğunu biliyorsunuzdur herhalde. Kokainin hammaddesi koka bitkisinin belli başlı üreticilerinden birinin bu ülke olduğunu da biliyor olabilirsiniz. Belki başka hiçbir şey bilmediğinizi sanıyorsunuz. Oysa ne kadar iyi tanıyorsunuz Kolombiya'yı, ne kadar tanıdık size, bir bilseniz!

Bu ülkede 40 yıldır süregiden bir savaş var: ABD destekli Kolombiya ordusu ile, başını FARC ve ELN adlı örgütlerin çektiği, EPL, M-19 ve bir dizi başka örgütün de yer aldığı gerilla güçleri arasındaki bu savaş bir türlü dinmek bilmiyor. Hem de bütünüyle kirli bir savaş: silahsız köylülerin soğukkanlı kitlesel cinayetlerle ortadan kaldırıldığı bir savaş. 28 Nisan'dan bu yana, dört ayrı olayda aralarında küçük çocukların da bulunduğu 105 kişi ölüm mangalarınca kurşuna diziliyor. Bu savaşın "faili meçhul" cinayetleri de var: Nisan ortasında insan hakları savunucusu avukat Eduardo Umana ile Kolombiya Komünist Partisi lideri Maria Arango bu "faili meçhuller"in şimdilik son kurbanları oluyor. Bu savaşın işçi hareketine baskısı da var: petrol işçileri sendikası USO'nun yönetimi 1996'dan bu yana "terörizm" suçuyla yargılanıyor. Daha trajik olanı şu: telefon işçileri sendikası, ulusal telekomünikasyon şirketinin özelleştirilmesine karşı düzenlediği grev dolayısıyla "terörizm" ile suçlanıyor. Bu savaşın ekolojik tahribatı da var: koka ekimine karşı mücadele kisvesi altında Kolombiya, ABD hükümetinin desteğiyle, gerillanın güçlü olduğu ormanlık bölgelere, çevreye etkisi son derece ağır olan, tarımsal üretimi bitirebilecek özelliklere sahip "tebuthiuron" adlı bir ilaç serpiyor.

Bu savaşın "çeteleri" de var: ABD'nin en önemli gazetelerinden **Washington Post** Mayıs ayında sivil köylülerin öldürülmesinden Kolombiya ordusunun Yirminci İstihbarat Tugayı'nı sorumlu tutuyor. ABD hükümeti bu tugayın eski komutanını "terörist" ilan ediyor, vizesini iptal ediyor. Ama görünüşe aldanmayın, bu savaşın ardında ABD desteği var. Kolombiya genelkurmay başkanı, ABD basıncı altında tugayı dağıttıktan sonra **Washington Post**'a demeç veriyor: "Bu savaşı ABD adına yürüttüğümüzü kavramak zorundasınız." Tugayın eski komutanı da şöyle diyor: "CIA ajanları ve ABD askerleri Kolombiya'daydılar, devlet güvenlik teşkilatının istihbarat sistemleri hakkında herşeyi biliyorlardı, ama şimdi bu teşki-

latın çalışmalarını eleştiriyorlar." Son günlerde ABD'nin, ülkedeki insan hakları ihlallerinden dolayı yasaklanmış olduğu halde, Özel Kuvvetler Komutanlığı uzmanları aracılığıyla Kolombiya ordusunu gizlice eğitmekte olduğu yeniden basına sızmış durumda.

Ama Kolombiya'da artık bizim hiç tanımadığımız şeyler de oluyor! 21 Haziran'da seçilen yeni muhafazakar cumhurbaşkanı Andres Pastrana gerilla örgütleriyle barış masasına oturmaya hazırlanıyor. 12 Temmuz Pazar günü, Almanya'da gerilla liderleriyle bir toplantı yapılıyor. Toplantıya ülkenin başsavcısı, işverenler birliği başkanı, Kolombiya Piskoposlar Konferansı temsilcisi ve başkaları katılıyor. Toplantıdan sonra Alman televizyonundan canlı olarak yayınlanan açıklamada hükümet, toplumsal kuruluşlar ve gerillalar arasındaki görüşmelerin, Kolombiya'nın güneyinde askersizleştirilmiş bir bölgede sürdürüleceği belirtiliyor. Çünkü yeni başkan Pastrana, seçim kampanyası sırasında gerillaların ülkenin güneyindeki beş belediyeden ordunun çekilmesi talebini kabul ettiğini açıklamış durumda!

Peki ABD'yi telaşlandıran, Pastrana'yı bu yola iten ne? Pentagon'un Savunma İstihbarat Teşkilatı (DIA), basına sızan yeni bir gizli raporunda, Kolombiya ordusunun en büyük gerilla örgütü FARC karşısında son dönemde üstüste sarsıcı yenilgiler aldığını ve hükümetin FARC'ın ülkenin güney bölümü üzerindeki hakimiyetini tanımak zorunda kalabileceğini, ülkenin ikiye bölünebileceğini belirtiyor.

Türkiye'deki savaş tüccarları ve barış düşmanları 90'lı yıllarda Salvador'da, Filistin'de, Güney Afrika'da, Guatemala'da ve en son İrlanda'da yaşananlardan sonra, bugün Kolombiya'da başlayan süreç karşısında kendi bağnazlıklarından bir kez daha utanmalılar. Bugün İrlanda'da eski IRA tutsakları seçimlerden sonra ülkenin parlamentosunda sandalye sahibi oldu. Barış her yerde ve ergeç zafere ulaşıyor!

Ama bütün bu vakalardan barış yanlılarının ve sosyalistlerin çıkaracağı dersler de var. Salvador ve Guatemala'da solcular, insan hakları savunucuları, hatta piskoposlar hâlâ "faili meçhul"lere kurban veriliyor. Filistin'de Siyonizm hâlâ küstahça Büyük Kudüs planları yapıyor, baskı, işkence ve cinayetlere başvuruyor. Güney Afrika'da apartheid sistemi hukuken sona erdi ama sosyo-ekonomik alanda dehşet verici bir ırkçılık hüküm sürüyor, siyahiler hâlâ yoksulluk ve işsizlik içinde kıvranıyor. İrlanda'da barışın bedeli ülkenin Kuzeyinin İrlanda Cumhuriyeti ile birleşmesi konusundaki tarihsel talepten geri adım atılması oldu. Kolombiya'da başlayan barış süreci ise en önemli derslerden birini içeriyor.

Pastrana seçilir seçilmez sadece barış vaad etmedi. Aynı zamanda bir "kemer sıkma" planını derhal uygulamaya koyacağını açıkladı. Özel sektör bu muhafazakar başkana destek vermekte gecikmedi. İşverenler Kon-

seyi başkanı bakın kemer sıkmayı nasıl savunuyor: "Kolombiya'nın iyiliğini, ekonomik toparlanmayı ve barışa ulaşılmasını istiyorsak, hepimiz kemerlerimizi yeniden ayarlamalıyız." "Sivil toplum"un bu saygıdeğer temsilcisinin, göbeğinden biraz fedakarlık etmesi elbette mümkün, ama Kolombiya nüfusunun yoksulluk sınırının altında yaşayan % 53'ünün Nasrettin Hoca'nın eşeği gibi tam açlığa alışacakken ölmesinden korkulur!

Barışın maliyeti emekçilerin ve yoksulların yeni-liberalizmin vahşetine teslim edilmesi olmamalı. Bunu söylemek yetmez, çözümünü de bulmak gerekir. Çözüm, işçi hareketinin, çalışanların kitle örgütlerinin, sosyalist hareketin barış davasını yeni-liberal sağa terketmemesi, mücadelesinin ana taleplerinden biri haline getirmesidir. Türkiye'de işçi sınıfı düşmanlarının Kürt sorununun çözümü ile yeni-liberalizmi birleştirmeye çalıştığı iki an yaşadı: Özal'ın İkinci Cumhuriyeti ve Boyner'in Yeni Demokrasisi. Bu iki girişim farklı nedenlerle hüsranla sonuçlandı, ama yarın başkaları bu programı (örneğin bir "Birbuçukuncu Cumhuriyet" projesi çerçevesinde) yeniden gündeme getirirse, işçi hareketi ve sosyalizm Kürt sorununu ihmal ettiğine gerçekten pişman olacaktır.

Peru'nun ünlü romancısı Mario Vargas Llosa, gençliğinde solcuydu ama 90'lı yıllarda yeni-liberalizmi savunan bir cumhurbaşkanı adayı oldu. Kolombiya'nın onuru Gabriel Garcia Marquez'i tanıyanlar, onun bütün hayatı boyunca tutarlı bir solcu olduğunu bilirler. Ama Marquez son seçimlerde muhafazakar Pastrana'yı desteklediğini açıklayarak herkesi şaşırttı. Allah kimseyi şaşırtmasın! Ama sorun Marquez'e kızmakla hallolmuyor. Onu muhafazakar ve yeni-liberal bir başkan adayını desteklemeye itenin ne olduğunu anlamak da bir o kadar önemli. Toplumun önemli bir bölümü barışa susamışken barış bayrağını işçi hareketi ve sosyalizm yükseltemezse, Türkiye'de de daha çok şaşanlar ve şaşıranlar olacaktır, hiç kuşkunuz olmasın!

***

Çar Boris Çar Nikolay'ın kemiklerini yaladı

Prenses Diana'nın ardından kısa bir süre önce "yüzyıl sonu"nun "ruh"unu yansıtan, akıl dışılık ile iki yüzlülüğün iç içe geçtiği bir cenazeye daha tanık olduk. Doğrusu bu sonuncusu Leydi Di'ninkine kıyasla çok daha sıra dışıydı. Bir kere, 17 Temmuz günü gömülenler, son Rus çarı II. Nikolay, Çariçe Aleksandra, çocukları ve aile yakınları, tam seksen yıl önce Bolşevikler tarafından Sibirya'da kurşuna dizilmişlerdi. İkincisi, gömülen ke-

miklerin Çar ve ailesine ait olup olmadığı tartışmalıydı. Rus Ortodoks kilisesinin "babalar"ı, bilimin verilerine pek güvenmedikleri için olacak, Rusya, İngiltere ve nihayet ABD'de yapılan bir dizi DNA testinin sonucuna itibar etmemişler, Petersburg'daki "devlet tören"inin dışında "alternatif" ve "gıyabi" bir ayin düzenlemişlerdi. Gömme töreni dolayısıyla Amerika ve Avrupa'dan Rusya'ya üşüşen Romanov hanedanı mensuplarından bir bölümü, o arada CNN televizyonuna konuşurken inanılmaz bir küstahlıkla devlet törenini "hanedan için fazla mütevazi" bulduğunu açıklayan bir grandüşes bozuntusu kilisenin bu törenine katılmıştı.

Ama devlet töreninin TV ekranlarından yansıyan görüntülerini tarihi ve unutulmaz kılan bizzat Boris Yeltsin'in varlığıydı. Çan ve Liturya sesleri ile buhur kokuları arasından yükselen davudi sesiyle Yeltsin "Acımasız bir cinayetin masum kurbanları önünde eğiliyorum" diyor ve gerçekten de, tabutların önünde iki büklüm olup başını öne eğiyordu.

Aynı Yeltsin on yıl öncesine kadar Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin politbüro (aday) üyesiydi. Partideki son görevlerinden birisi de, 1918'de Çar'ı kurşuna dizen Ekaterinburg (Sverdlovsk) yerel örgütünün yöneticiliği olmuştu. Bu görevdeyken, Çar'ın kurşuna dizildiği evi, geride iz bırakmamak istercesine yıktırmıştı.

Bu medya cümbüşünün kaldırdığı toz duman bulutu arasında ve Çar II. Nikolay'a ilişkin olarak, Yeltsin'in sözünü ettiği "acımasızlık" ve "masumiyet" kavramlarına biraz eğilelim.

17 Temmuzda kemikleri Romanov hanedanının öteki çarları arasına gömülen zat, Ekim Devrimi öncesi Rus tarihinde de, Kanlı Nikolay (Nikolay Krovavı) diye tanınırdı. Ona bu "şöhret"i getiren olay, Kanlı Pazar (9 Ocak 1905) olarak bilinir. O sırada Rusya, Japonya önünde utanç verici bir yenilgiye uğramıştır. Toplumsal huzursuzluk had boyutlardadır. Başkent Petersburg'da işçiler, Çar'a sunulmak üzere bir şikayet dilekçesi hazırlarlar. Dilekçede şöyle denmektedir: "Biz, Petersburg işçileri, karılarımız, çocuklarımız ve çaresiz ihtiyar analarımız, babalarımızla doğruluk ve himaye bulmak için sana, Hükümdarımıza geldik. Biz sefaletten kırılıyoruz, eziliyoruz, dayanılmaz bir çalışma altındayız, hor görülüyoruz ve bizi kimse insan yerine koymuyor... Sabrımız tükendi. Bundan böyle bu dayanılmaz acıları çekmektense ölmeyi yeğ tuttuğumuz o korkunç an geldi, çattı..."

Kanlı Pazar sabahı işçiler, Çar'ın o sırada kaldığı Kışlık Saray'a yürürler. Yürüyüşün buraya doğru olması bizzat çarlık rejiminin kışkırtıcı ajanı Papaz Gapon'un marifetidir. Dolayısıyla işçilerin silahsız oldukları bilinmektedir. Bundan sonrasını ise bir kaynak şöyle anlatıyor:

"Bütün aileleriyle karıları, çocukları ve yaşlıları ile birlikte gelmişler-

di. Çarın resimlerini ve kilise bayraklarını taşımaktaydılar. Yürürken ilahiler söylüyorlardı. Silahsızdılar. Caddelerde 140.000'den fazla insan toplanmıştı. II. Nikola onları düşmanca karşıladı. Silahsız işçilere ateş açılması emrini verdi. Çarın askerleri tarafından o gün binden fazla işçi öldürüldü, ikibinden fazlası da yaralandı. Petersburg sokakları işçilerin kanıyla kızıla boyandı...

"O gün işçiler kanlı bir ders aldılar. O gün, mermilerle kalbura çevrilen, onların çara olan inançlarıydı. Haklarını ancak mücadeleyle kazanacaklarını anladılar. İşçi mahallelerinde hemen o gece barikatlar kuruluverdi. İşçiler şöyle diyorlardı: 'Çar bize ne ettiyse, şimdi bizden onu görecek!'" (**Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi,** İstanbul, Aydınlık Yay., 1975, s. 82-83)

Rus Devriminin önderlerinden ve daha sonra -hasbelkader- onun aşılmaz tarihçisi olan Trotskiy, anıtsal **Rus Devriminin Tarihi**'nin dördüncü bölümünü "Çar ve Çariçe" başlığı altında bu çifte ayırır. Çar'ın günlüklerinden, Çariçe'nin mektuplarından, yabancı diplomatların gözlemlerinden yararlanarak Nikolay ve Aleksandra'nın usta işi bir karakter tahlilini yapar: Trotskiy'e göre Nikolay, zalim olduğu kadar çapsız bir müstebittir; "II. Nikolay, atalarından yalnız dev bir imparatorluk değil, aynı zamanda bir devrim miras almıştı. Ama onlar, kendisine, değil bir imparatorluğu, bir ili ya da bir beldeyi bile yönetmesini sağlayacak hiçbir nitelik bırakmamışlardı. Dalgalarını gitgide sarayın kapısına yaklaştıran tarih seline Romanov'ların sonuncusu, ancak ahmakça bir kayıtsızlıkla karşılık veriyordu. Bilinci ile çağı arasında adeta şeffaf, ama kesinlikle delinemez bir ortam duruyordu."

Trotskiy şöyle devam ediyor: "Bu donuk sakin ve 'soylu' adam acımasızdı. Tarihi amaçlar peşinde koşan Korkunç İvan'ın ya da Petro'nun faal acımasızlığı değildi bu. İkinci Nikolay'ın onlarla ne benzerliği olabilir? Sonradan gelenin, kendi sonundan ürkmüş olanın korkakça acımasızlığıydı. Nikolay, hükümdarlığının başlarında Fanagoritsiy alayını, işçileri vurdukları için 'aferin onlara' diye övmüştü. Kısa saçlı kız öğrencileri nasıl kırbaçladıklarını ya da Yahudi kıyımları sırasında savunmasız insanların kafalarını yardıklarını hep 'sevinçle okudu'. Bu taçlı kara koyun, bütün ruhuyla toplumun tortusunun, Yüz Karalar holiganlarının, derekesine inmişti. Onları devlet haznesinde cömertçe beslemekle kalmıyor, onlarla sergüzeştleri konusunda sohbet etmekten hoşlanıyor, bir muhalefet mensubunun öldürülmesine kazara karıştıkları vakit onları affediyordu. Birinci devrimin (1905) bastırılışı sırasında hükümetin başında bulunan Kon Witte anılarında şöyle yazmıştı: 'Bu müfrezelerin şeflerinin lüzumsuz ve acımasız soytarılıklarının haberi hükümdara ulaştığında bunları onaylıyor, en

azından mazur görüyordu.' Baltık devletleri genel valisinin 'direniş göstermeyen kişileri, kendi yetkisine dayanarak ve yargılamadan idam eden' Rihter adındaki bir kıdemli yüzbaşıyı durdurması yolundaki talebine cevap olarak bar raporun üstüne şöyle yazmıştı: 'Aferin ona!' Bu tür yüreklendirmeler sayısızdır."

Uzun söze ne hacet? Kısa bir süre önce "acımasız bir cinayetin masum kurbanları" ilan edilerek, kemikleri toprağa verilen bu zadeganın kendileri -elbette çocuklar dışında- ellerini bir tek günde binlerce, devr-i saltanatları boyunca milyonlarca masum insanın kanına bulamış acımasız canilerdi. Peki, hak ettikleri cezayı gördüler mi? Bu soruya cevap verebilmek için, Rus Devriminin bir başka seçkin tarihçisinden, Isaac Deutscher'den, şu satırları okumak gerekiyor:

"Bolşevikler Çarla ailesini Ekaterinburg'ta muhafaza altında tutuyorlardı. İngiltere ve Fransa'da Birinci Charles ile Onaltıncı Louis nasıl yargılandılarsa, Çar da ihtilalci bir mahkeme tarafından öylece yargılanacaktı; Çarın mahkemesinde başsavcılığı Troçki yapacaktı. Ama Çeklerle Kolçak'ın ilerlemesi Ekaterinburg'daki Bolşevikleri telaşlandırdı.

"Bunlar sonradan Çarla ailesinin güvenli bir şekilde tahliye etmeye imkan bulamadıklarını söylediler. Ayrıca Beyazların Çarı kurtarmalarından ve birleştirici bir otorite olmadığı için aralarında bölünmüş olan karşı-ihtilalcilerin Çarın çevresinde toplanmalarından korkmuşlardı. Belki de Mara'nın şu sözünü hatırlamıştılar: 'Eski rejim sembolünün kafasını kesecek cesareti olmayanlar ihtilale kalkışmasınlar.' Böylece Bolşevikler çekilirken Çarla ailesini idam ettiler. Resmi Bolşevik açıklamasına göre idamı mahalli Bolşevikler kararlaştırmışlar, olay sonradan Moskova'ca da onaylanmıştır. Bu açıklamanın su götüren bir takım yanları var. Anlaşıldığına göre mahalli Bolşevikler Politbüro'nun fikrini sormuşlar, Troçki'de çarın yargılanmasında direnmiştir. Ancak sonradan Politbüro herhangi bir rizikoyu üzerine almaktan çekinmiş ve idamı emretmiştir. Bu yüzden dünya, Troçki ve Çarın karşı karşıya gelecekleri çok dramatik bir yargılama sahnesinden yoksun kaldı." (Isaac Deutscher, **Troçki,** c.I, çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yay., İst., 1969, s. 40-91)

Bizce Çar Nikolay kesinlikle, layığını bulmuş sayılmaz. Keşke Trotskiy'in savcılığından yakayı sıyıramasaydı. Ve keşke, iç savaşın sona erdiği koşullarda yapılacak bir yargılamanın sonunda bir idam mangasının önünü değil de, otuz yıl kadar sonra bir başka hükümdarın, Çin'in "son imparator"unun, başına geldiği gibi ıslahhaneyi boylasaydı. Belki orada ömrü vicdan azabına da yeterdi...

Pol Pot öldü: Kamboçya'nın dramı sürüyor

Kamboçya'da Kızıl Kmerler'in lideri Pol Pot geçtiğimiz Nisan ayının ortalarında öldü. Ölümüyle birlikte bu ülkede iktidarı elinde tuttuğu yıllarda (1975-79 arasında) yaşanan vahşet bir kez daha anımsandı. Pek çok günlük gazete birkaç satırla bile olsa Pol Pot'un iktidarda olduğu dönemde Kamboçya'da yaşanan yaygın ve sistematik fiziki tasfiyeler, hastalık, aşırı çalışma ve açlık nedeniyle yüzbinlerce insanın öldüğünden söz etti. Elbette burjuva basını kendinden beklendiği gibi "kızıl canavar" imgesini bir kez daha "yeri gelmişken" kullanmakta tereddüt etmedi. Ancak Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek lazım, bu kez Pol Pot'u sadece "sert bir Marksist" olmakla suçlamadılar, onun aynı zamanda "katı bir milliyetçi" olduğunu da belirttiler.

Pol Pot Stalinist bir caniydi. Ancak Kamboçya halkının hem 1975-79 döneminde neler yaşadığını, hem de otuz yıldır devam eden dramını anlayabilmek için sadece Pol Pot'un kasaplığından, Kızıl Kmerler'in iktidarı döneminde yaşanan idamlardan, açlıktan ve hastalıktan söz etmek yeterli olmayacaktır. Çünkü tarihsel materyalizmi benimseyenler için Kızıl Kmer liderlerinin politika tercihlerinin ya da kişilik özelliklerinin Kamboçya'da yaşanan kıyım ve vahşeti açıklamaya yeteceği düşünülemez. En azından Kızıl Kmerler'in iktidara gelmesinden önce de ülkenin çok ağır bir işkence altında olduğu göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.

Gerçekten de Kamboç halkı dünya üzerinde yakın tarihin en çok acı çekmiş halklarından biri. ABD tarafından defalarca bombardımana tutuldu, Pol Pot'un liderliğinde Kızıl Kmer tarafından ölçüsüz bir kıyıma tabi oldu, Vietnam tarafından İşgal edildi ve yıllarca iç savaş koşulları altında yaşadı. Kamboçya otuz yıl içinde pekçok ülkenin üçyüzyıllık bir zaman diliminde yaşamadığı kadar çok ve derin acılar yaşadı. Bugün de Kamboçya'da, son otuz yıllık dönemin kimi noktalarında olduğu gibi ölçüsüzce olmasa da, kan akmaya devam ediyor. Kamboçya ekonomisi yasadışı bir ekonomi görünümünde. Kamboçya Güney ve Doğu Asya için çalıntı mal aklama merkezi konumunda. Çalıntı sigaradan, çalıntı otomobile kadar ne ararsanız var bu ülkede. Elbette buna muazzam bir ahlaki çöküntü eşlik ediyor. Ve tabii ki serbest piyasa... Kamboçya dünyanın belki de en yoksul ülkesi. Dünya Bankası'nın verilerine göre kişi başına düşen yıllık gelir sadece 150 $. Kronik enflasyon ve devalüasyon ekonomik tablonun değişmez öğeleri haline gelmiş durumda.

Kısacası Kamboçya küçük, fakir bir ülke. Soğuk savaş döneminden farklı olarak artık dünyanın büyük güçlerinin ona yönelik herhangi bir

beklentisi yok. Oysa Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerindeki sözde sosyalist rejimlerin çözülmesinden önce büyük güçlerin çıkarlarının kesiştiği bölgede yer alan bir ülkeydi ve yaşadığı dramı ortaya çıkaran en önemli faktör de buydu. Bugünkü yalıtılmış, dertleriyle baş başa bırakılmış konumundan farklı olarak, bir zamanlar bütün gözlerin üzerine çevrildiği bir ülkeydi Kamboçya.

Bütün gözler üzerindeyken...

Kamboçya 1953'te bağımsızlığa kavuştu. Bağımsızlığın elde edilmesinde Vietnam'ın Fransız ordusuna karşı elde ettiği başarılar da etkili olmuştu. Ancak 1954'te Güney Vietnam'da Fransız emperyalizmi yerini ABD emperyalizmine bıraktı ve bağımsız Kamboçya'nın sembolü kral Norodom Sihanuk bölgedeki güç dengesini gözeterek kuzeyle güney arasında hakem rolü oynamaya soyundu. 1960'lı yıllarda Vietnam savaşı sırasında Sihanuk bir ip cambazı gibi iki tarafı (bir yanda SSCB ve Çin, diğer yanda ABD) başarıyla idare etti ve Kamboçya'nın tarafsızlığını korumayı başardı. Sihanuk'un amacı bu güçleri Kamboçya'nın dışında tutmak ve ülkesindeki rejime muhalif gerillalar üzerindeki kontrolü yitirmemekti. Sihanuk bir yandan ABD ile iyi geçinmeye çalışırken diğer yandan Kuzey Vietnam'ın Kamboçya üzerinden güneydeki Vietkong gerillalarına yardım göndermesine ya da ABD ordusundan kaçan Vietkong gerillalarının Kamboçya sınırını geçmelerine göz yumuyordu. Sihanuk denge politikası gereği Kamboçya'da bulunan ve Vietnamlı savaşçıların güney Vietnam'a ve müttefiklerine karşı kullandıkları sığınma ve ikmal üslerinin yerlerini ABD ordusuna el altından sızdırmaktan da geri durmuyordu.

Bu ikili oyun 1970'e kadar sürdü. Ne var ki, Sihanuk'un politikası Nixon-Kissinger ekibinin hoşuna gitmiyordu. ABD uçakları Kamboçya üzerinden Güney Vietnam'daki Vietkong'a giden yardım yolunu 1969'da yoğun olarak bombalanmaya başladılar. Ertesi yıl Sihanuk CIA darbesi ile devrildi ve yerine ABD güdümlü Lon Nol getirildi. Kamboçya böylece boğazına kadar savaşın batağına saplanmış oluyordu.

ABD bombardımanı

Sihanuk Çin'e sığındı. Yeni diktatörün ordusu ise kendisine karşı kırsal bölgelerde direnme hareketi başlatmış olan Kızıl Kmerler'e ve Vietkong'a karşı savaşa girişti. Bu kez yıllardır yaşanandan çok daha kıyım dolu bir savaş yaşanmaya başladı ve bu vahşet 1975'e kadar sürdü. Lon Nol yönetiminin nefes aldırmayan baskısı, köylülerin Kızıl Kmerler'in safına geç-

mesine yol açıyordu ve isyan böylelikle giderek büyüyordu. ABD'nin bölgedeki bombardımanı ise gittikçe yoğunlaşıyordu. Örneğin sadece 1973'te 7 mart ile 15 ağustos tarihleri arasında ABD hergün 40 bin bomba attı ve birkaç ay içinde 200 bin insan öldü. Bu 5 yıllık dönemde ABD bombardımanı nedeniyle hayatını kaybeden toplam Kamboçyalı sayısı ise 600'bindi. Bazı araştırmacılar bu sayının bir milyonu bulduğunu iddia ediyorlar.

Lon Nol'un iktidarı döneminde köylerini terketmek zorunda kalan onbinlerce köylü başkent Phom Penh'e göç etmek zorunda kaldı ve bu şehrin nüfusu birden 600 binden 2 milyona çıktı. Başkentte savaşın ve dayanılmaz yoksulluğun tipik belirtileri her adımda görülebiliyordu; hırsızlık, cinayet, ahlaki çürüme, fahişelik... Lon Nol'un ordularının marifetleri Pol Pot'un liderliğindeki fraksiyonu iktidara taşıyan toplumsal kini yarattı. ABD, Güney Vietnam'dan ve Kamboçya'dan (elbette kuklası Lon Nol'le birlikte) apar topar kaçarken Pol Pot Kamboçya'da iktidara geliyordu.

Ama Kamboçya halkı kıyımdan ve vahşette kurtulamadı. Kızıl Kmerler başkente girdikten sonra 48 saat sonra Pnom Penh'i boşalttılar ve 2 milyon insanı kırsal bölgeye sürdüler. Pol Pot'un ordusu şehri tasfiye ediyordu çünkü Lon Nol rejiminden çıkar sağlayan kesimlerin muhalefet hareketi başlatmasından çekiniyordu.

Birkaç hafta içinde Pol Pot'un köylülerin saflığını öven sözleriyle "süslenen" bir kampanya eşliğinde şehirlerden toplam 4 milyon insan sürüldü. Yolda bu insanların onda biri hayatını yitirdi. Bu rakama yol boyunca şu ya da bu şekilde karşı çıktığı düşünülerek idam edilen 100 bin kişi de eklenmelidir. Geriye kalanlar ise savaşın yok ettiği köylerine ulaştılar ancak buralarda da onları açlık ve sıtma karşıladı. Vietnam ordusunun 1979'da Kamboçya'ya girişine kadar Pol Pot rejiminin kurbanlarının sayısı 1.2 milyona ulaştı.

En azından başlangıçta Kamboçya halkı Vietnam ordusunu kurtarıcı olarak karşıladı. Ama kısa zamanda aynı felaketler bu kez Vietnam (dolayısıyla SSCB) destekli hükümetin yönetimi altında yaşandı: göç, hastalık, açlık... 1979'da 300 bin Kamboçya'lı daha hayatını kaybetti.

1979-89 yılları arasında yenik ve bitkin durumda ormana sığınmış olan Kızıl Kmerler Çin'in büyük silah ve para yardımıyla toparlandılar ve Vietnam ordusuyla çatışmalara devam ettiler. Kızıl Kmerler sadece Çin'den değil ABD'den de destek alıyorlardı. 1989'da Vietnam ordularının geri çekilişiyle Birleşmiş Milletlerin hakimiyeti altında Sihanuk'un taraftarları ülkeye geri döndü ve bunlarla Kızıl Kmerler'in birkaç fraksyonunun ittifak yapması sağlandı. Çin ise direnişe devam etme taraftarı olan Kızıl Kmer fraksiyonlarına yardımı tamamen kesti.

Kamboçya dramı sözde sosyalist sistemin Üçüncü Dünyadaki bağım-

sızlık mücadelelerine sağladığı yardımın büyük emperyalist güçlerle yapılan pazarlıklarda kullanılan kozlar olarak gördüğüne dair oldukça tipik bir örnek. Son 25 yıllık Kamboçya tarihi bize şunu gösteriyor; bu küçük ülkenin kaderinde ağırlıklı rol oynayan büyük güçlerin tamamı dahil, bütün siyasi yöneticilerin eline kan bulaşmıştır.

***

Nice yıllara Monthly Review!

Monthly Review dünya marksizmi içinde çoktan kurumlaşmıştı. Gene de 50. cilde başlamanın simgeselliği derginin, sadık okurlarının gözündeki "kurum imgesi"ni büsbütün pekiştirmiş olmalı.

MR'nin tanımlayıcı özelliklerinden başta geleni, adından boyutlarına kadar herşeyine damgasını vuran alçak gönüllülük olsa gerek. Dergideki teorik yazılar hep yüksek düzeyli oldu. Ama bunlar, akademik muammaları çözmeye yönelik "ukala" metinler olmadı asla. Sweezy ve öteki yayımcılar, kah batı solunun "paradigma" saplantısıyla, kah "Avrupa komünizmi" ile, kah yeni Ricardoculuğun Marksizmi emek-değer teorisinde "kurtarma"gayretkeşliğiyle, kah post-modernizmle tatlı tatlı dalga geçtiler. Sınıfın ve sınıf mücadelesinin sorunları, soğuk savaş ve nükleer savaş tehlikesi, dünya ekonomisinin iniş çıkışları ve genel gidişi, üçüncü dünya ülkelerindeki kurtuluş mücadeleleri, medya eleştirisi vb. gibi yakıcı sorunlar ise dergi sayfalarında hiç eksik olmadı.

Yukarda sözü edildiği gibi derginin adı da alabildiğince mütevazidir: **MR** "Aylık Dergi" demek, o kadar. Elli yıldır bu alçak gönüllü isim inatçı bir emekçi yandaşlığının alametifarikası oldu. Bir de ters örnek verelim: (Batı) Almanya'da **Arbeiterkampf** diye bir dergi vardı. Bu, **"İşçi Mücadelesi"** demek oluyor. Sonra devir değişti, dergi **"İşçi Mücadelesi"**ni logosundan çıkardı; sadece kısaltmasıyla, yani **AK** diye anılır oldu. Sonra devir gene değişti. Dergi bu kez **AK** kısaltmasının "açılış"ını yeniden tanımladı. **AK** bundan böyle, **"İşçi Mücadelesi"** değil, **"Analiz ve Kritik"** anlamına gelecekti!

Monthly Review doğum günün kutlu olsun. Nice yıllara...

***

Devrim için bir milyon oy!

Fransa'da geçtiğimiz mart ayının 15'inde yapılan bölge meclisleri seçimi,

Türkiye basınında son derece yetersiz bir biçimde ele alındı. Medya seçim sonuçlarının en önemli boyutlarını bütünüyle atladı, çıkardığı sonuçlar ise gerçekliğe ancak kısmi biçimde karşılık veriyordu.

Önce kısa bir hatırlatma yapmakta fayda var. Fransa, sosyal demokrat Mitterand'ın 14 yıllık cumhurbaşkanlığından sonra, 1995'de "Golist" Chirac'ı cumhurbaşkanı olarak seçmişti. Ne var ki 1997'de yapılan erken genel seçim "çoğulcu sol" olarak bilinen bir koalisyonun zaferiyle sonuçlandı. Bu koalisyonda büyük ortak Sosyalist Parti'nin (SP) yanısıra (Fransa geleneğinde sosyal demokratlar "sosyalist" adını kullanır), Fransız Komünist Partisi (FKP), Yeşiller, sol radikaller ve başka "sol" güçler yer alıyordu. Lionel Jospin'in başkanlığında kurulan hükümet seçim vaadlerinin hemen hemen hepsini çiğnemekle ünlendi. İster AB'nin dayattığı kemer sıkma politikaları, ister özelleştirme, ister göçmen hakları, "çoğulcu sol" hükümet temelde burjuvazinin politikalarını uygulayageldi.

Fransa'nın 22 büyük bölgesinin meclisleri için yapılan seçim işte bu bağlamda gerçekleşti. Türkiye'nin medyası bu seçimin sonucunu "sol yine kazandı, sağ kaybetti" gibi sığ bir tahlille sundu. Öne çıkarılan bu sonuç bütünüyle yanıltıcı. Herşeyden önce, medyanın "sol" olarak andığı hükümet partilerin ülke çapında oy oranı yüzde 36.5. Bu partilerin 1997 genel seçimlerinde aldıkları oy oranından 6 puan daha az. Buna zafer demek biraz zor! İkincisi sol kazandı, sağ kaybetti yorumu ancak geleneksel/reformist sol ile geleneksel sağ arasındaki bir karşılaştırma için geçerli; ilkinin yüzde 36.5'ine karşı ikincisinin oyu yüzde 36'da kalıyor çünkü. Fark sadece yarım puan. Üstelik bu sol/sağ karşılaştırmasında sağın faşist partisi Front National (FN - Ulusal Cephe) oyları eklenirse sağın toplam oyu yüzde 51.5'e yükseliyor. Reformist solun oylarına devrimci sol için kullanılan oyları eklerseniz bile bütün solun oyu yüzde 41. Bunu, genel bir biçimde "sol kazandı, sağ kaybetti" diye sunmak en hafif deyimle yüzeysellik oluyor.

Ne var ki, sonuçların bu tür bir özeti, asıl çok önemli gerçekleri gözden uzak tuttuğu için sorunlu. Bu açıdan çok önemli üç noktadan söz etmek gerekiyor. Birincisi, katılım oranının düşüklüğü; seçmenlerin tam yüzde 42'si sandık başına gitmiyor. Bölgesel seçimler için bu bir rekor. Genellikle ABD'den farklı olarak seçime katılımın yüksek olduğu bir Avrupa ülkesi için bu gösterge halkın önemli bir bölümünün nasıl seçim sisteminden umut kestiğine ve yabancılaştığına dair iyi bir gösterge. 25 yıldır süregiden ekonomik kriz karşısında hiçbir düzen partisinin sorunlara cevap bulamaması halkın seçimden uzak durmasına yol açıyor.

İkincisi, Jean Marie Le Pen'in önderliğindeki Ulusal Cephe'nin (FN) artık kendisine sağlam bir sosyo-politik taban oluşturduğu bu seçimde bir

kez daha doğrulanmıştır. FN'in son birkaç seçimdeki oy oranının istikrarı çarpıcıdır: 1995 Cumhurbaşkanlığı seçiminde de, 1997 genel seçimlerinde de, son seçimde de yaklaşık yüzde 15,5. FN ayrıca üç bölgede (Paris ve çevresi de dahil olmak üzere) büyük bir güce sahip duruma gelmiş, Akdeniz'in bazı illerinde (département) ise birinci parti konumuna ulaşmıştır. Geleneksel sağın zayıfladığı bir dönemde bu konumu FN'e ciddi bir pazarlık gücü kazandırıyor. Seçimden sonra bölge meclislerinin başkanlarının seçiminde geleneksel sağın FN'li üyelerin desteğine ihtiyaç duyduğu durumlarda FN sağın partilerini çatlatmayı başarmıştır.

Ama bu seçimlerin esas çarpıcı yönü, Türkiye basınının sözünü bile etmediği Fransız ve Batı basınının ise büyük yer verdiği üçüncü boyuttur. Reformist hükümet solunun dışında, devrimci Marksist sol ülke çapında yüzde 4.5 oranında oy alarak büyük bir atılım yaptı. Bu alanda esas olarak iki parti söz konusudur: her ikisi de Trotskist gelenekten gelen Lutte Ouvrière (LO - İşçi Mücadelesi) ve Ligue Communiste Révolutionnaire (LCR - Devrimci Komünist Birlik). Devrimci sol tarihte ilk kez bölge meclislerine 27 üye sokmaktadır. Bunlardan 20'si LO adayları, 3'ü LCR adayları arasından geri kalanı ise birleşik listelerden seçilmiştir. Devrimci Marksistlerin aldığı oylar toplam bir milyon oydur. Bir düşünün, işçi sınıfının sistemle tamamen bütünleştiği söylenen bir Batı Avrupa ülkesinde, sorunların ancak bir sosyalist devrimle çözülebileceğini söyleyen iki partiye bir milyon oy. **Le Monde** gazetesi bu oy oranına "tarihsel bir sonuç" nitelemesini yapıyor.

Devrimci sosyalistlerin başarısını bazı bölgelerdeki oy oranlarında görülen çarpıcı değişime değinerek daha yakından kavrayabiliriz. "Germinal"in geçtiği Nord-Pas-de-Calais bölgesinde (çoğu LO'nun olmak üzere) LO ve LCR 1992 bölge seçimlerinde aldıkları 22 bin oyu bu seçimlerde 88 bine çıkarmışlardır: yüzde 300'lük bir artış! Bunun sonucu olarak LO bölge meclisinden 7 üyelik kazanmış, meclis oylamalarında belirleyici bir konuma ulaşmıştır. Bretagne bölgesinde Finistère'de 1992'de devrimci solun adayı bile yoktur, bu seçimlerde ise oy oranı yüzde 11'e fırlamıştır. Nihayet, Toulouse kenti ve dolaylarında devrimci solun oyu yüzde 10'a yükselmiştir (40 bin oy). Bunun sonunda LCR bölge meclisine iki üye sokmuştur.

Devrimci Marksistlerin bu başarısında sadece Jospin ve "çoğulcu sol"un bütün vaadlerini çiğnemesinin yarattığı düş kırıklığı yoktur. Emekçi sınıfların güvenerek iktidara getirdikleri sosyal demokrasiden düş kırıklığına uğradığı doğrudur. Böyle bir durum genellikle sağa yarar. Bu durumda reformist solun oylarının bir bölümünün devrimci partilere kaymasının temelinde sokakta verilen toplumsal mücadeleler yatıyor. 1995 Ka-

sım-Aralık aylarında Fransa'nın kamu işçileri ve emekçileri dev bir mücadele verdiler. Bunu 1996 ve 1997 yıllarında kamyoncuların grevi, oturma izni olmayan göçmenlerin (belgesizlerin) direnişi ve onlarla dayanışma eylemleri ve son olarak işsizlerin kitlesel mücadelesi izledi. İşte devrimci solun seçim başarısı doğrudan doğruya bu toplumsal canlılıktan besleniyor.

Fransa seçimleri Batı Avrupa'da gelişmekte olan bir eğilimin uç bir örneğini ortaya koyuyor. Yelpazenin merkezindeki partilerin çaresizliği sağda güçlü bir yükselişi ve bazı ülkelerde devrimci solun kıpırdanmasını sağlıyor. Dolayısıyla genel durum değişmezse, Fransa'nın geleceğin bir aynası olduğunu söylemek mümkün. Son yerel seçimlerin ardından Fransa'yı iyi tanımayan yabancı televizyonların muhabirleri, bu seçimde çarpıcı bir varlık gösteren devrimci partilerin önderleriyle görüşme çabasına giriştiler. Bütün yabancı televizyon muhabirleri özellikle LO'nun önderi Arlette Laguiller'yi aradılar. Arlette onlarca yıldır sabırla devrimci çalışma yapan ve elbette medyanın görmezden geldiği bir hareketin sözcüsü. Ama bugün o sabırlı çalışmanın meyveleri olgunlaştıkça medya kendiliğinden Arlette'e geliyor. Demek ki dünyayı medya yönetmiyor. Dünyayı yönetmeye aday olanların peşinden medya da koşuyor. Günü gelince medya devrimin de peşinden koşmak zorunda kalacak!

***

Titanic'in sınıfsal boyutu

Film eleştirisi yapmak "Sınıf Belleği"nin, deyim yerindeyse, görev alanı içinde yer almıyor. Elbette bu görevsizlik kararımızda film eleştirisinin "Sınıf Belleği"nin sınırlarının dışında yer alması kadar sinemaya duyduğumuz saygı da önemli bir yere sahip. Ancak bütün bunlar "Sınıf Belleği"nde kimi sinema yapıtlarından söz etmemize (dikkat: bir film eleştirisi kaleme almaktan söz etmiyoruz) engel değil. İşte bu çerçevede kısa bir süre önce Oskar ödüllerini silip süpüren, James Cameron'un yönetmenliğini yaptığı Titanic filmiyle ilgili "Sınıf Belleği"ne kısa bir not düşmeyi gerekli gördük.

Titanic, White Star Line ünvanlı dev şirkete ait devasa bir transatlantik. Daha doğrusu dönemin en büyük transatlantiği. Uzunluğu 291 metre, genişliği 30 metre ve yüksekliği 33 metre. "Batmaz" sıfatıyla kamuoyuna tanıtılmış. Yapımında elbetteki çelik ve dönemin en modern malzemeleri kullanılmış. Titanic 9 katlı ve son derece hızlı...

Geminin yolcularından 1. sınıfta yolculuk yapanlar olağanüstü lükse

sahipler. 11 Nisan 1912'de İrlanda'dan New York'a giden geminin 1. sınıfa ait olmayan yolcularını ise kalabalık bir göçmen kitlesi oluşturuyor. Bu iki grup birbirlerini görmüyorlar. Aynen kapitalist metropollerde olduğu gibi iki dünya birbirinden yalıtılmış durumda. Cameron'un bu çelişkileri açıkça göstermekten kaçınmadığı gibi durumu hafifletmek ya da göze fazla batmayan bir hale getirmek için de çaba harcamadığı dikkat çekiyor. Aşıkları takip ederken seyirciler zaman zaman bu iki ayrı dünyayı bütün çarpıcı farklılıklarıyla görüyorlar. Örneğin makine dairesinin cehenneminin hemen ardından, tatlı hayatı ve güzel insanları görüyoruz.

Titanic'in ilk seyahati White Star Line tarafından bu transatlantiğin başarılı kariyerinin ilk ve dolayısıyla en heyecan verici adımı gibi sunulmuş. Hatta daha da ileri gidilmiş ve White Star Line Titatic'ten bir sanat eseri söz edilmesi sağlanmış. "Batmaz"lık sıfatı önplana çıkartılırken ortaya bu sıfatı haketmeyi sağlayan pekçok veri dökülmüş ve özellikle suyun altındaki bölümde yer alan odacıkların su geçirmez oldukları, dolayısıyla gövdede bir çatlak olsa bile Titanic'in bundan etkilenmeyeceği vurgulanmış.

White Star Line'ın reklam kampanyasının abartılı (dolayısıyla ister istemez dezenformasyon içeren) yaklaşımının dışında yönetmen bize çok önemli bir bilgi sunuyor: White Star Line yetkilileri geminin ilk seferinin bitiminde ne kadar hızlı olduğunun anlaşılması için kaptana sürekli olarak tam hız yapması yönünde baskı yapmış. Şüphesiz ki bu baskının yol açtığı aşırı hız felaketin ortaya çıkmasında çok önemli bir role sahipti.

Sadece tanıtım parçalarını izlemiş olanların bile rahatlıkla fark edebilecekleri gibi film çok görkemli bir batma sahnesine sahip. Bu çarpıcı sahne boyunca felaketin aşırı hız dışındaki nedenleri de gösteriliyor. Örneğin felaket sonrasında yapılan iki araştırma o dönemde üretilen çeliğin kalitesinin yetersizliğini ortaya koymuş. Düşük kalite çelik soğuk sularda daha da zayıflamış. Buzdağı bu şekilde kaplamayı ve su geçirmez odacıkları yarıp geçebilmiş. Bunun yanı sıra Titanic'in imdat mesajında konumunun hatalı tanımlandığı ve bunun yardımın gelmesini geciktirdiğini de öğreniyoruz. Ama bu teknik hatadan daha önemlisi ve vahimi gemide 52 filika olması gerekirken sadece 16 filikanın bulunması olmuş. Filikalarda böyle bir "sadeleştirilme"ye gidilmesine yol açan etken ise tüyler ürpertici: 1. sınıftaki yolcuların gezi alanını gereksiz yere daraltmamak!

Zaten gemi batarken de bu yetersiz sayıdaki filikalardan ilk birkaç tanesi en zengin katmanın üyelerine ayrılıyor ve dolayısıyla bu filikalar hemen hemen boş gidiyorlar. Aşağıdakiler ise filikalarda "izdihama yol açmamak için" kaptanın talimatları doğrultusunda bloke ediliyorlar. Kısacası sınıfsal hiyerarşi son ana kadar geçerliliğini koruyor. Elbette ki bu hiyerarşi dramın boyutlarını iyice büyütüyor ve film bunu, paniğin getirdiği

vahşetle birlikte bütün açıklığıyla gösteriyor. Üstelik 1912 yılında yaşanan felaketin oluşmasına yol açan etkenler içinde filikaların yetersizliğine ilişkin gerçeği öğrenmek için 48 yıl geçmesi gerekmiş, yani bu bilgi 1960'a kadar gizlenmiş.

Titanic 1912 Nisanında battı ve 2227 yolcudan sadece 705 yolcu hayatta kaldı. Titanic'in sahibi olan White Star Line ise faaliyetine ve çok iyi kâr etmeye devam ediyor.

Sınıf Bilinci'nin on yılı

Bireylerin hayatında olduğu gibi, kurumların hayatında da yıldönümlerinin özel bir anlamı vardır. Sadece geçmişin hatırlanmasından ibaret değildir bu; daha önemli olan, geçmiş konusunda bir bilanço çıkararak geleceğe ışık tutmaktır. **Sınıf Bilinci**'nin (**SB**) ilk sayısı Haziran 1988'de yayınlanmıştı. Bu yaz onuncu yılımızı doldurmuş oluyoruz. Elinizdeki sayımız **Yaz 1998** tarihini taşıdığına göre, **SB**'nin on yılını değerlendirerek gelecek açısından dersler çıkarmak açısından uygun bir kavşakta bulunduğumuz söylenebilir. Ama bu değerlendirme elbette sadece bir derginin yaptıklarını ve yapamadıklarını ortaya koyma çabasıyla sınırlı kalamaz. çünkü **SB**, bugüne kadar bütün sayılarında kapağında yazılageldiği gibi bir "Devrimci Marksist Teorik/Politik Dergi" olmayı amaçlamıştır. Öyleyse bu derginin hakkıyla değerlendirilebilmesi için, katkıda bulunmayı amaçladığı politik geleneğin, yani devrimci Marksist geleneğin ve onun içinde kendine özgü bir yer tutan politik akımın, **Patronsuz Generalsiz Bürokratsız Sosyalizm** gazetesi çevresinde kümelenmiş akımın genel gelişmesi içine yerleştirilerek ele alınması bir zorunluluktur.

I. Amaçlar ve yayın politikası

On yılın bir bilançosunun çıkarılabilmesi için, öncelikle **SB**'nin çıkışında benimsediği amaçlara ve yayın politikasına bakmamız gerekiyor. **SB**'nin 10 yıl önce yayın hayatına girerken belirlediği amaçlar ile bu amaçlara ulaşmak üzere izlediği özgül yayın politikası ya da belirlediği öncelikler

arasında bir ayırım yapmak gerekir. Yayın kurulu, derginin işlevini dünyada ve Türkiye'de solun durumu konusunda yaptığı saptamalar üzerine inşa etmişti. Bu saptamalar ve bunların dergi açısından yarattığı görevler, derginin ilk sayısında yayın kurulu imzasıyla yayınlanan "Başlarken" başlıklı yazıda ortaya konuluyordu. Buna karşılık, bu görevlerin yerine getirilmesinde yayın politikasında öncelikler bakımından belirli bir anın somut koşulları göz önüne alınarak derginin gelişim sürecindeki üç ayrı dönemde farklı yaklaşımlar benimseniyordu.

"Başlarken" yazısının dünyada ve Türkiye'de solun durumu üzerine saptamalarını aşağıda ele alacağız. Burada derginin amaçlarını tanımlamak açısından şu kadarını söylemek yeterli olmalı: **SB**, dünya solunun ana akımlarında (Stalinizm, sosyal demokrasi, Maoculuk) farklı temellerde gelişen bir krizin varlığını saptıyor, bunun sonucunda bu saflardan ve Marksist aydınlar arasından sol liberalizme, post-modernizme ve burjuva ideolojisine doğru yaygın bir yönelişin var olduğunu vurguluyor ve bu bağlamda devrimci Marksizmin teorik ve politik mirasının savunulmasını ve geliştirilmesini her zamankinden daha önemli bir görev olarak belirliyordu.

Görüldüğü gibi, burada karmaşık bir diyalektik ve bu durumun belirlediği bir görev sözkonusuydu. Dünya ve Türkiye solu, bürokratik yozlaşma ve sapmaların yarattığı düş kırıklığı sonucunda Marksizmi Stalinizm ile özdeşleştirerek hızla Marksizmden kopuyor, sivil toplumcu ve postmodernist konumlara sürükleniyordu. **SB**, bir yandan bu yeni anti-Marksist eğilimlerin karşısında duruyor, bir yandan da bunların temelinde Stalinizmin fikirlerinin ve uygulamalarının Marksizme mal edilmesinin yattığı bilinciyle, yaşanan teorik ve politik bunalımdan Marksizmin sorumlu tutulamayacağını ortaya koymaya yöneliyordu. Yani görev ikiliydi: hem Stalinizmle, hem de sol liberalizmle mücadele gerekiyordu. Bu iki veçhe arasında da diyalektik bir bütünlük vardı. İşte görevin bu ikili karakteri ve mücadelenin değişen koşullarıdır ki, **SB**'nin bu amaçlar çerçevesinde farklı öncelikler benimsemesini, farklı yayın politikalarının izlenmesini mümkün ve anlamlı kılmıştır.

1988-1991 arasındaki ilk dönemde **SB** ağırlıklı olarak Stalinizmin fikir ve uygulamalarının eleştirisine ve devrimci Marksizmin fikirlerinin tanıtılmasına ağırlık vermiştir. Elbette bu ağırlık tek yanlı değildi: aynı dönemde **SB** sayfalarında emperyalizmin saldırganlığından dünya ve Türki-

ye solunun yeniden yapılanmasına kadar birçok alanda yazılar yer almıştır. Hatta diyebiliriz ki, Stalinizm eleştirisi ve devrimci Marksizmin tanıtılması hedefiyle aynı ağırlıkta bir başka hedef de birinci döneme damgasını vurmuştur: dünya ve Türkiye solunun yeniden yapılanmasının tahlili ve Türkiye solunun yeniden yapılanmasına müdahale. Bu ikinci hedef özellikle 6. sayıdan (Mart 1990) itibaren ağırlıklı hale gelmiştir. Bunun nedenini keşfetmek güç olmasa gerek: bu dönem "Kuruçeşme" olarak da bilinen **Birlik Tartışmaları Danışma Kurulu** faaliyetlerinin doruğuna yükseldiği dönemdir. **SB** de içinde yer aldığı bu süreç dolayısıyla solun yeniden yapılanmasıyla yakından ilgilenmiştir. Bu öylesine yoğun olmuştur ki, ilk beş sayının ana temaları Stalinizm, devrimci Marksizm ve bürokratik işçi devletlerindeki güncel gelişmeler üzerinde yoğunlaşırken, 6., 7. ve 8. sayılar esas olarak solun yeniden yapılanması ve bunun somut ifadesi olarak BTDK ve sonuçları üzerinde durmuştur. (İlk dönemin son sayısı olan 9-10. çift sayı ise neredeyse bütünüyle Körfez Savaşı'na tahsis edilmiştir.)

Öyleyse, Stalinizm eleştirisi ve devrimci Marksizmin tanıtılması önceliği ancak göreli bir nitelik taşır. Peki, göreli de olsa bu önceliği belirleyen nedir?

Bu konuda en azından üç temel faktörden söz edebiliriz. Bunlardan birincisi, yukarıda zaten ele alınmış durumda: solda burjuva ideolojisine doğru büyük savrulmanın temelinde, Stalinizmin yarattığı felaketin Marksizmin içkin özelliklerine atfedilmesi yatıyordu. Dolayısıyla, devrimci Marksizmin Stalinizmden farkını ortaya koymanın, birçok unsurun hızla sol liberal konumlara kaymasını engelleyecek bir etki yapacağı umuluyordu.

İkincisi, **SB**'nin 1988-1991 arasındaki bu ilk dönemi tam da Gorbaçov'un perestroykası, Çin'deki Tien an Men faciası ve Doğu Avrupa'daki sarsıntılar dolayısıyla bürokratik işçi devletlerinin sarsıldığı ve sonunda yıkıldığı döneme rastlıyordu. Gerek perestroykanın yaydığı yanılsamalara, gerek Tien an Men'in uyandırdığı nefrete, gerekse Doğu Avrupa'da olan bitenin kavranmasının zorluğuna yönelik olarak, bu ülkelerdeki sorunların temellerinin açıklanması büyük önem taşıyordu. Stalinizm eleştirisi burada gerekli bir koşuldu ama yeterli değildi. Bir başka ihtiyaç da bürokratik işçi devletlerindeki gelişmeleri güncel somutluğu içinde izlemek ve bu gelişmelerden sonuçlar çıkarmaktı. **SB** bu görevi de yerine getirmiştir. Daha 2. sayısından itibaren dergi Sovyetler Birliği Komünist Partisi içindeki ge-

lişmelere, Sovyet işçi sınıfının eylemlerine, Çin'de yaşananlara ve bütün bunların uluslararası çerçevesine ilişkin birçok yazı yayınlamıştır.

Üçüncü neden, devrimci Marksizmin Türkiye'de daha önceki gelişme tarzı ışığında o günün görevleriyle ilgiliydi. Trotskizm bu topraklarda 70'li yıllar boyunca fikirlerinin tanıtımını esas olarak çeviri kaynaklarla (en fazla Trotskiy ve Mandel'in yapıtları aracılığıyla) yapmıştı. Bu yapıtların erdemleri ne olursa olsun, bu tür bir tanıtım büyük sorunlar taşıyordu. Sözkonusu kaynaklar hem başka tarihsel dönemler için, hem de daha önemlisi farklı politik kültürlere sahip toplumlara hitaben kaleme alınmıştı. Bu, devrimci Marksizmin Türkiye'de tanıtımını bir transplantasyon, bir organ nakli operasyonu haline getiriyordu. Ortalama Türkiyeli devrimci, sözkonusu yapıtlarda söylenenleri kendi politik kültürüyle, içinde yoğrulduğu tarihle, kendi geleneğinin politik tezleriyle ilişkilendiremiyordu. Bu yüzden **SB** devrimci Marksizmi **yerlileştirmek** görevi ile karşı karşıyaydı. Bunu yapmanın yolu, Stalinizm ile devrimci Marksizm arasındaki farkı, tarihsel kaynakların ve genel sunuş yazılarının ötesinde polemiklerle ortaya koymaktı. İşte **SB**'nin ilk dönemine Stalinizmle polemiğe giren ve devrimci Marksizmi tanıtan yazıların damgasını vurmasının son temel nedeni de buydu.

Derginin birinci dönemi 1991'de sona erdi. Yaklaşık bir yıl boyunca yayınlanmayan **SB**, 1992 Ekiminde genişletilmiş bir yayın kurulunun yönetiminde yeniden yayınlanmaya başladı. Bu ikinci dönemin yayın politikasında öncelikler değişmiştir. Bu kez, Stalinizmin eleştirisi yerine, Marksizmden kaçış eğilimlerine karşı mücadele gündemin birinci sırasına oturmuştur. Bunun birkaç nedeni vardır. Birincisi, nesnel planda bürokratik işçi devletlerindeki sarsıntı yeni bir evreye girmiş, Avrupa'daki bütün bürokratik işçi devletleri yenilgiye uğramış, kapitalizmin restorasyonu başlamıştır. Dolayısıyla tablo artık çok daha açıktır. Bürokrasinin bu yenilgisi beraberinde işçi devletlerinin temsil ettiği tüm kazanımların da silinip süpürülmesine yol açmaktadır ama o ülkelerde mücadele yeniden yükselmedikçe bu konu yakıcılığını yitirmiş olmaktadır. Buna karşılık, yenilgi, zaten yükselmekte olan sol liberalizmin ve post-modernizmin etkilerini derinleştirmiştir. Burada ikinci faktör devreye giriyor: derginin yeni yayın kurulu, sosyalizmin krizi ve moralsizlik koşullarında yeni-liberalizmin solun saflarında bir mürekkep lekesi gibi hızla yayılmakta olduğunu sapta-

yarak önceliğin sol liberalizmle (sivil toplumculukla) mücadelede olması gerektiğini saptamıştır. Nihayet üçüncü, Türkiye'ye özgü bir faktör de yeni yönelişte bir rol oynamıştır: 1991 seçimlerinde, Zonguldak grevinde doruğuna ulaşan proleter eylemlerinin ve Kürt serhıldanlarının bileşik etkisi altında Özal hükümdarlığı devrilip yerine DYP-SHP koalisyonu geçince işçi sınıfı hareketi bir yanılsama içinde duraklamış, BTDK'nın düş kırıklığı yaratan sonuçları ise bu nesnel durgunlukla birleşince sosyalist solda tam bir dağınıklık hakim olmuştur. Dolayısıyla dönem politik mücadele açısından (Kürt sorunu ayrı tutulursa) bir durgunluk dönemidir. Bu da SB'nin dikkatini daha çok teorik sorunlara (sanat ve edebiyat da dahil olmak üzere) ve aydınlara çevirmesinin gerekçesi olmuştur.

Derginin ikinci döneminin sona erişi tam da bu son koşulun tersine dönmesiyle bağlantılıdır. 1994 başında patlak veren ekonomik krize cevaben DYP-SHP koalisyonunun Türkiye tarihinin 24 Ocak 1980 tedbirleriyle birlikte en sert kemer sıkma önlemlerini getiren 5 Nisan kararlarını ilan etmesi, işçi hareketini ister istemez yeniden mücadelenin içine çekmiştir. Buna paralel olarak 1994 Martında yapılan yerel seçimler öncesinde Birleşik Sosyalist Alternatif'in kurulması, aynı yılın yaz aylarında bu ittifakın Birleşik Sosyalist Parti'ye dönüşmesi, sosyalist solda yeniden bir canlanmayı gündeme getirmiştir. Bu aşamada yayın kurulu içinde **SB**'nin anlamı konusunda bazı fikir farklılıkları doğmuş, kurulun bazı üyeleri derginin yayınlanmasında sorumluluk almaktan vazgeçmişlerdir. Bunun sonucunda dergi yayınına iki yıl ara verdikten sonra, **Sosyalizm** çevresinde odaklanmış devrimci Marksistlerin oluşturduğu bir yayın kurulu ile Kasım 1996'da yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Derginin bu üçüncü döneminde, yayın kurulunun yanısıra **Sosyalizm** çevresinin dışından gelen üyelerden oluşan bir Danışma Kurulu da mevcuttur.

Üçüncü dönem nesnel süreçlerdeki değişimden ve yayın kurulunun yenilenmesinden doğmuştur. Sosyalist hareketin, bürokratik işçi devletlerinin çöküşüyle doruğuna erişen krizinin sadece aydınlar nezdinde değil, sosyalist hareketin önder kadrolarında da sol liberalizmi beslediğini saptayan **Sosyalizm** çevresi, **SB**'nin bu eğilim karşısında Marksizmin sesi olması gerektiği ve sol liberalizmle hem teorik, hem de politik planda mücadelenin aracı olarak kullanılmasının doğru olacağı anlayışıyla dergiye yeni bir yöneliş kazandırmıştır. Görüldüğü gibi, yeni dönemin önceliği sol

liberalizmle mücadele olmaya devam etmektedir, ama vurgu bütünüyle ihmal edilmeyen teorik plandan daha politik bir plana kaymıştır. Üçüncü dönemin ilk sayısı olan 16. sayıdan itibaren başlatılan "Sınıf Belleği" bölümü, tam da güncel politik gelişmeleri bu açıdan yorumlayarak derginin daha politik karakterinin ifadesi haline gelmiştir.

Bu özetten üç genel sonuç çıkarmak mümkündür. Birincisi, **SB** 1988'de yayın hayatına girerken dönemin karakterini ve görevlerini doğru saptamıştır. Bürokratik işçi devletlerinin ve Stalinizmin krizi ile Marksizmin gerilemesinin ve sivil toplumcuğun yayılmasının solda yarattığı tahribata karşı **SB**'nin verdiği mücadelenin etkinliğinde bu doğru başlangıç noktası elbette büyük bir avantaj sağlamıştır. Bu anlamda **SB**'ni dönemin ihtiyaçlarına uygun bir dergi olarak nitelemek ve bunu başarı hanesine yazmak yanlış olmayacaktır.

İkincisi, SB on yıllık bir sürekliliğin başarısına imza attığı halde, bu genel gerçeğin içinde kısmi başarısızlıklar da gizlidir. Derginin yayınının iki kez kesintiye uğraması, üstelik kesinti sürelerinin göreli olarak uzun olması (ilkinde yaklaşık bir yıl, ikincisinde ise yaklaşık iki yıl) başarısızlıklar hanesine yazılması gereken olgulardır. Elbette, bu başarısızlıkta genel olarak sosyalist hareketin, özel olarak da devrimci Marksist hareketin sözkonusu dönemde yaşadığı sarsıntıların güçlü bir rolü vardır.

Üçüncüsü, yukarıda da belirtildiği gibi, **SB**'nin tarihini, hem yayın kurulunun bileşimi, hem de yayın politikasının yönelişi bakımından birbirinden belirgin çizgilerle farklılaşan üç döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönem ilk 10 sayıyı kapsar ve 1988-1991 arasında yer alır. 1992-1994 arasındaki ikinci dönem 11.-15. sayıları içerir. 16. sayıyla başlayan üçüncü dönem ise 1996'dan günümüze dek sürer. Bu üç dönem arasındaki ayırımın önemi özellikle derginin yayın politikası değerlendirilirken ortaya çıkmıştır.

II. Dünya ve Türkiye'nin evrimi karşısında Sınıf Bilinci

Politik karakter taşıyan bir derginin, bu dergi teorik alanda faaliyet gösteriyor olsa bile, hayatiyetinin en önemli belirtilerinden biri, arı teori alanının dışında, dünyada ve içinden kaynaklandığı toplumda ortaya çıkan so-

mut gelişmeleri yakından izlemesi ve bu gelişmelere ilişkin doğru saptamalar yapmasıdır. **SB**'nin bu açıdan dönemin bütün büyük olaylarını yeterli bir biçimde değerlendirmiş olduğunu söylemek ne abartma, ne de boş bir böbürlenme olacaktır.

1. Sınıf Bilinci'nin çıkarken yaptığı durum saptaması

Her dergi somut bir sosyo-politik ortamda, somut bir konjoktürde doğar ve bu somut duruma müdahale göreviyle yükümlüdür. **SB** yayın hayatına başlarken, kendi görevlerini içine doğmakta olduğu somut koşulların ışığında belirlemiştir. Bu somut koşulların saptandığı "Başlarken" yazısını bu yazıya bir "**Ek**" olarak yayınlamaktayız. Okuyucu orada **SB**'nin on yıl önce yaptığı saptamaların ne ölçüde geleceğin eğilimlerine işaret ettiğini kendisi görebilir. Burada "Başlarken" yazısının ana saptamalarını kısaca özetlemekle ve geriye bakıldığında bu saptamaların zamanın sınavından ne ölçüde geçmiş olduğuna değinmekle yetineceğiz.

• **Marksizmin ağır bir taarruz altında olduğu günümüzde, devrimci Marksizmin teorik ve politik mirasının savunulup geliştirilmesi her zamankinden daha büyük bir önem taşımaktadır.** 1988 yılında sivil toplumculuğun, post-modernizmin, piyasa sosyalizminin vb. işçi sınıfı hareketi ve sosyalizm açısından ne büyük bir tehlike oluşturduğunu kavrayan unsurlar oldukça sınırlıydı. "Sol liberalizm" teriminin kendisi ilk kez 1985 yılında kullanılmıştı. Bugün ise Marksizmi benimsemekte ısrar edenler liberalizmin solun saflarındaki yıkıcı etkisinin ne kadar yaygın olduğunun farkındalar.

• **Stalinizm ağır bir kriz içindedir. Onun iç çelişkilerinden doğan "Avrupa komünizmi" ise bir ilerlemeyi değil, sosyal demokrasiye doğru bir savruluşu temsil etmektedir.** Avrupa komünizminin öncü gücü olan İtalyan Komünist Partisi 1988 yılında henüz Demokratik Sol Parti adını almamış, sosyal demokrat partilerin uluslararası kuruluşu olan Sosyalist Enternasyonal'e katılmamıştı. Doğu Avrupa rejimleri henüz çökmemiş, bu ülkelerin sözde komünist partileri ışık hızıyla "sosyal demokrat" etiketini benimsememişlerdi.

• **Uluslararası sosyal demokrasi, dünya ekonomik krizinin yarattığı koşullarda derin bir kimlik bunalımı içine düşmüştür, yeni-libera-**

lizme doğru sürüklenmektedir. 1988 yılında Tony Blair henüz ortada yoktu. Sosyal demokrasi henüz özel mülkiyeti ve "serbest" piyasayı bugünkü kadar yüzü kızarmaz biçimde göklere çıkaramıyordu. SHP 24 Ocak'ı hâlâ eleştiriyordu. Karayalçın henüz 5 Nisan kararlarının altına imzasını atmamıştı. Ecevit daha "akıllı solcu" olmamıştı. Baykal tipi "Yeni Sol" henüz belirmemişti.

• **Maoculuk yükseldiği hızla çökmekte, Mao'nun kendi vatanı Çin Halk Cumhuriyeti'nde yönetim piyasa, yabancı sermaye, özel girişim, serbest bölgeler gibi yöntemlerle kapitalist restorasyonun koşullarını hazırlamaktadır.** 1988'den 1998'e Çin, kapitalizmin restorasyonu yönünde daha da büyük adımlar atmış, Maoculuk bir avuç ülkenin dışında solun bir ideolojisi olmaktan çıkmıştır.

• **Bu gelenekler bunalımda olduğu içindir ki, Marksizme alternatif teorilerin mucitleri onların saflarından çıkmaktadır.** Türkiye'de bir dizi eski Maocu aydının liberalizmin başlıca sözcüleri haline gelmesi, bir dizi eski TKP yöneticisinin ise piyasanın ve burjuva demokrasisinin erdemlerine inanmaya başlaması 1988 sonrasında gerçekleşmiş gelişmelerdir.

• **Bir radikalizmi temsil eden gerillacı hareketler Stalinizmin "aşamalı devrim" ve "tek ülkede sosyalizm" formüllerinden kurtulamadıkları için büyük özverilerle sürdürdükleri devrimci mücadele sonucunda iktidarı fethettikleri ülkelerde bile çelişkiler içinde kıvranmaktadırlar.** 1988'de Nikaragua'da Sandinist iktidar hala ayaktaydı. Küba yabancı sermayeye bugün olduğu biçimde açılmamış, Castro küreselleşmenin kaçınılmaz olduğunu ilan etmemişti.

• **"Bireysel kurtuluş teorileri, liberalizmin 'sol' versiyonları, 'sivil toplumculuk', sınıf mücadelesini reddeden 'radikal demokrasi' düşleri, toplumun bütünsel değişiminin yerine sınırlı tekil sorunları (ekoloji, barış vb.) yerleştiren 'yeşil' ideolojiler, kırsal yaşama özlem vb." dünya solunda yayılmaktadır.** O günden bu yana bu eğilim tartışılmaz biçimde dünya solunda hakim eğilim haline gelmiş, o dönemin sivil toplumcu teorisyenleri burjuva dünyasına intisap ederken koskoca devrimci akımlar sivil toplum ve radikal demokrasi düşleri görmeye başlamış. Avrupa'nın ilk ve en büyük yeşil hareketi olan Alman Yeşilleri düzenle bütünleşerek sosyal demokratlarla birlikte kapitalizmi yönetme planları yapmaya başlamıştır.

• **Gorbaçov'un perestroykası, "piyasa sosyalizmi" düşleriyle Marksist sosyalizm projesine karşı sosyal demokrasiyle birleşmekte, böylece resmi "komünizm"in Marksizmden açıkça kopuşunu tescil etmektedir.** Bu saptama yapıldığında ne Doğu Avrupa çökmüş, ne de Sovyetler Birliği dağılmıştı. Solun çok farklı kesimleri perestroykayı sosyalizmde bir yenilenme gibi görerek heyecanla destekliyordu. Gerçekte, solun büyük bölümünün hayran gözlerle izlemekte olduğu perestroykanın, kapitalizmin restorasyonunu hazırlayan bir yöneliş olduğunu Türkiye'de **ilk kez** ortaya koymanın ve bu yönelişe karşı çıkmanın onuru **SB** yazarlarınındır.

• **Türkiye solu da devasa bir bunalım içindedir. Maocu ve orta yolcu akımların yaşadığı ideolojik ve politik sarsıntının ardından, perestroykanın etkisiyle en dogmatik Sovyetçi Stalinistlerin bile bir ideolojik kaosa düşmesi beklenmelidir.** Bu öngörü yapıldığında Türkiye Birleşik Komünist Partisi genel sekreteri henüz kendilerine en yakın parti olarak Özal'ın ANAP'ını gördüğünü açıklamamış, parti, yöneticilerince tasfiye edilmemişti.

• **Ama bu bunalımın içinde bir yeniden doğuş yaşanmasının koşulları da ağır ağır oluşacaktır.** 1988'den sonra BTDK süreci, bunun ürünü olarak kurulan ama dağılan Devrimci Sosyalist Blok ve ÖDP'nin kuruluşu, bu tür bir yeniden doğuş sürecinin (henüz nihai hedefine ulaşmamış) basamakları olarak kabul edilmelidir.

• **SB, "Türkiye sosyalizminin bugün yaşadığı bunalım ve kaos ortamına devrimci Marksizmin zengin tarihsel ve güncel birikimi temelinde müdahale etmek için çıkıyor."** Bu müdahalenin yeterli olup olmadığı, ne ölçüde başarıya ulaştığı sorunu, bu yazının geri kalan bölümünde ele alınacaktır.

Burada ortaya konulan tablo ışığında, **SB**'nin "Başlarken" yazısında dünya ve Türkiye soluna ilişkin olarak yapılan saptamaların acı biçimde doğrulanmış olduğuna kuşku yoktur. Derginin yayın politikası gerekli bir esneklik uyarınca değişik evrelerde sorunun değişik cephelerine öncelik vermiş olsa da, temel sorun (yani Stalinizm ile sivil toplumculuğun birbirini karşılıklı olarak besleyen diyalektiği) doğru saptanmış, yayının içeriği de belirlenen yayın politikasına uygun biçimde sürdürülmüş olduğuna göre, **SB**, doğru saptamalar temelinde kendi önüne koyduğu görevleri ba-

şarılı biçimde yerine getirmiştir.

Ancak "Başlarken" yazısının bir özelliği dikkat çekiyor. Burada yapılan saptamalar neredeyse bütünüyle dünya ve Türkiye solu içindeki gelişmelerle sınırlıdır. Emperyalist sermayenin ve devletlerin ekonomik ve politik yönelişlerine, dünya çapında ve Türkiye'de sınıf mücadelelerinin durumuna, hakim sınıfların politik yönelişine ve özellikle Kürt sorununun yarattığı sarsıntılara burada hiç değinilmemektedir. Bu tür sınırlı bir durum saptamasının derginin önündeki görevlere bütünüyle ışık tutamayacağını kabul etmek gerekir. Marksistler gerçek dünyanın, en başta da sınıf mücadelesinin somut durumundan ve çelişkilerinden hareketle yönelişlerini belirlemelidirler. "Başlarken" yazısı bütün dikkatini dünya ve Türkiye solunun teorisi ve pratiği üzerinde toplayarak, sorunlara daha geniş bir açıdan bakma olanağını yitirmektedir. Bunun temel bir nedeni, uluslararası planda Trotskizme musallat olan bir yanlışın Türkiye topraklarında da filiz vermiş olması olabilir: Trotskizmi Stalinizm ve reformizmin bir eleştirisi olarak görmek, kendini sosyalist hareketi bunlardan kurtarma misyonuyla sınırlamak. Oysa Trotskizm devrimci Marksizmin sürekliliği içinde tek tek ülkelerde ve dünya çapında bir proleter önderliği yaratma mücadelesinin adıdır. Dolayısıyla esas muhatabı emperyalizm ve kapitalizmdir, Stalinizm ve reformizm değil! Bu sonuncular ancak esas mücadelenin önünde bir engel olduğu ölçüde Trotskizmin muhatabıdır. "Başlarken" yazısı analizini sol akımlarla sınırlayarak bu geniş perspektifi benimseme olanaklarından yoksun kalmaktadır.

Bu yanlış 1989 yılından itibaren **Sosyalizm** gazetesi temelinde oluşturulan politik yöneliş sayesinde giderilecektir. **Sosyalizm**'in yönelişi doğrudan doğruya emperyalizm ve Türkiye burjuvazisine karşı mevzilenmek biçiminde olmuştur. Dünya ve Türkiye durumu tahlilleri bu temelde yapılmış, doğal olarak bu tahliller **Sosyalizm**'e paralel bir yürüyüş sürdüren **SB**'ne de bire bir yansımıştır. Hata yapmamak önemlidir, ama hataları düzeltme yeteneğini göstermek daha önemlidir!

2. Uluslararası gelişmeler karşısında Sınıf Bilinci

1988-1998 arasındaki on yılın belirleyici uluslararası gelişmeleri birkaç başlık altında toplanabilir: Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki bürok-

ratik işçi devletlerinin çöküşü ve kapitalist restorasyon sürecinin ilerlemesi; emperyalizmin Yeni Dünya Düzeni stratejisinin 1990-91 Körfez Savaşı aracılığıyla büyük bir atılım yapması; uluslararası sermayenin 90'lı yıllarda hızlanan "küreselleşme" taarruzu ve bunun kendini en yoğun biçimde finansal alanda ortaya koyan çelişkileri; 1994'ten itibaren çeşitli ülkelerde "küreselleşme"ye karşı mücadelelerin adım adım yayılmaya başlaması. **SB** bütün bu gelişmeler üzerinde dikkatle ve ayrıntılı biçimde durmuş, Türkiye solu içinde kendine özgü pozisyonlar ileri sürmüş, bu pozisyonlar ise genel hatlarıyla zamanın ve pratiğin sınavından geçmiştir.

20. yüzyılın sonunda dünya durumunu belirleyen iki temel gelişmeden biri olan (öteki dünya kapitalizminin ekonomik krizidir) bürokratik işçi devletlerinin krizi, 1988 yılında yayın hayatına giren **SB**'nin başından itibaren dikkatle üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Restorasyonist dinamikler bütün bürokratik işçi devletlerinde aynı biçimde belirmemiştir. Yukarıda, Sovyet perestroykasının kapitalist restorasyonun zeminini hazırlayan bir yöneliş olduğunun **SB** yazarlarınca erkenden teşhis edilmiş olduğunu belirtmiştik. Sovyetler Birliği'nde restorasyon hareketinin yukarıdan uygulamaya konulmasına karşılık, Doğu Avrupa'da durum daha karmaşık gelişmiştir. Doğu Avrupa ülkelerinin bazılarında kitlelerin ekonomik, demokratik ve ulusal taleplerle mücadeleye girdiğini, bu mücadelenin hakim partinin içinden gelen ya da karşısında yer alan restorasyonist güçlerce kanalize edildiğini biliyoruz (Çekoslovakya, Romanya, özgül bir biçimde Doğu Almanya ve Polonya). Bu durumlarda politik devrim dinamikleriyle restorasyon hareketi içiçe gelişmiş, sonunda kazanan restorasyonist eğilim olmuştur. Yani sorun burada çok daha karmaşıktır. Öteki Doğu Avrupa ülkelerinde ise restorasyon dinamiği bu iki biçimin melez bir karışımı olarak ve bazan esas olarak ulusal temelde (en belirgin olarak Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılan Slovenya ve Hırvatistan örneklerinde) gerçekleşmiştir.

Bu karmaşık tablo 1989-1991 arasında gerçekleşen altüst oluşu değerlendirmeyi oldukça güç kılıyordu. **SB** de elbette durumun gelişimini bütün incelikleriyle öngörebilmiş değildir. Hatta yukarıdan restorasyon eğilimlerini erkenden teşhis etmiş olmakla birlikte, aşağıdan, kitlelerin katıldığı hareketler temelinde gelişen restorasyon konusunda yeterince uyanık olamadığı söylenebilir. Ama her durumda devrimci Marksist bir yaklaşım-

la işçi sınıfının, Ekim devriminin bir ürünü olarak, bu işçi devletlerinde elde etmiş olduğu kazanımların üzerinde titizlikle durarak restorasyona açıkça karşı çıkmıştır. Derginin 6. sayısında Sınıf Bilinci imzasıyla yayınlanmış olan ve bu konuda derginin pozisyonunu en açık biçimde ortaya koyan yazıda şunlar söylenmektedir:

> Bugün Doğu Avrupa ülkelerinde kitleler devrimci Marksist bir önderlikten yoksundur. (...) Bu nedenle emekçi yığınların kalkışmasıyla patlak veren süreç, hem gerçek bir politik devrimin, hem de toplumsal bir karşıdevrimin öğelerini içermektedir. Bir yanda en temel hakları uğruna mücadeleye atılan, ama devrimci önderlikten ve programdan yoksun ve kimi yerde ne yazık ki Stalinist bürokrasiler tarafından komünizmden uzaklara itilmiş emekçi yığınlar; öte yanda ise, süreci kapitalist restorasyona yöneltmek isteyen emperyalizm, bürokrasinin "yenilikçi" kanatları ve çoğu yerde bürokrasi ve emperyalizm ile işbirliği yapan çeşitli muhalefet odakları ya da grupları. Bu ülkelerin kaderini işte bu iki blok arasındaki ilişkiler ve mücadeleler belirleyecektir.[1]

Dünya ve Türkiye solunun büyük bölümünün bürokratik işçi devletlerinde yaşanan altüst oluşa hayretle baktığı, neredeyse dilinin tutulduğu, uluslararası Trotskist hareketin çeşitli bileşenlerinin ise kapitalist restorasyon tehlikesini görmezlikten geldiği, hatta açıkça dışladığı bir dönemde yazılmış olan bu satırlar, **SB**'nin, bazı somut öngörü hatalarına rağmen, sürecin temel dinamik ve tehlikelerini doğru kavramış olduğunu kanıtlamaktadır.

1989-91 arasındaki zaman dilimine sıkışmış ikinci büyük uluslararası olay, "Yeni Dünya Düzeni" (YDD) şiarının ABD başkanı Bush tarafından ilk kez ortaya atılmasına vesile olan Körfez Savaşı'dır. Körfez Savaşı, Saddam Hüseyin'i Hitler'le karşılaştıran emperyalist propaganda bombardımanı ve sol liberalizmin anti-emperyalist içgüdüleri köreltmiş olması sonucunda solda büyük bir kafa karışıklığıyla karşılanmış, ABD politikasının çerçevesi içinde kalan ama biraz daha barışçı bir tavır alan sol liberallerin dışında, solun çoğunluğunda "it dalaşı" olarak nitelenmiştir. Bu tavrın, dünyanın en büyük emperyalist gücü ile ezilen bir ülkenin halkı arasındaki savaşta tarafsız kalmak ve en fazla savaşa karşı çıkan bir pasifist tavra saplanmak anlamına geldiği açıktır. **SB**, Aralık 1990 tarihli 8. sayısının **Sınıf Bilinci** imzalı başyazısında (yani savaş başlamadan önce) po-

1. "Bürokrasiye ve Emperyalizme Karşı", Sınıf Bilinci, 6, Mart 1990, s. 7.

zisyonunu açıkladıktan sonra, 9-10. çift sayısında ana tema olarak Körfez Savaşı'nı, Marksist savaş politikasını ve YDD'yi ele almıştır. Burada, YDD'nin temelleri (SSCB'nin geri çekilişinden doğan yeni güç dengeleri, yeni-liberal taarruz, emperyalistler arası çelişkiler karşısında ABD taktikleri vb.) erkenden teşhis edilmiş, Körfez Savaşı'nın YDD'nin bir hamlesi olarak emperyalist bir saldırı savaşı olduğu, dünya solunun görevinin Saddam'a en ufak bir politik destek vermeksizin ABD'nin Irak karşısında yenilgisi için mücadele etmek olduğu açıklıkla ortaya konulmuş, solda ortaya çıkan yanlış tavırlar eleştirilmiştir. 1991'den bu yana gelişmeler artık Körfez Savaşı'nın Kuveyt'le hiçbir ilişkisinin olmadığını, emperyalizmin ve onun Ortadoğu'daki Truva atı İsrail'in bölgedeki çıkarlarını ilerletme çabasının bir ürünü olduğunu tartışılmaz biçimde ortaya koymuş bulunuyor.

Bu on yıl içinde dünya çapındaki üçüncü temel gelişme, uluslararası sermayenin "küreselleşme" olarak anılan ideolojik, politik ve ekonomik taarruzudur. Bu taarruzun emperyalizmin ve burjuvazinin sınıf çıkarlarını geliştiren bir karakter taşıdığı ve temelinde kapitalizmin dünya çapında yaşanmakta olan ekonomik krizinin ve çokuluslu sermayenin çıkarlarının yattığı gerçeği, **SB**'nin 16. ve 17. sayılarında ayrıntılı olarak gösterilmiştir. **SB**, "küreselleşme" konusunda bir yandan sol liberal teslimiyetçi, bir yandan da dar milliyetçi pozisyonların eleştirisi temelinde, emperyalist kapitalizmin bu yönelişinin karşısına, tek tek ülkelerde sınıf mücadelesiyle ve iktidar arayışıyla başlayan, ama esas sonucuna uluslararası arenada ulaşan devrimci bir proleter enternasyonalizmiyle çıkılması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, **SB** 1996'dan itibaren küreselleşme sürecinin çelişkilerini teorik ve ampirik kanıtlarıyla ortaya koymuş, özellikle de borsaların ve banka sisteminin varlığını ne denli çürük bir temel üzerinde sürdürdüğünü vurgulayarak bir finansal çöküş ve depresyon tehlikesini önceden haber vermiştir. Son günlerde dünya çapına yayılan finansal kriz bu öngörüleri doğrulamaktadır.

Nihayet Meksika'dan Fransa'ya, ABD'den Güney Kore'ye, küreselleşme, özelleştirme ve esnekleşmeye karşı yükselen sınıf mücadeleleri, özellikle derginin üçüncü döneminde "Sınıf Belleği" bölümünde derinlemesine işlenmiştir. Aynı zamanda Avrupa'da estiği ileri sürülen sosyal demokratik rüzgarın gerisinde sınıf mücadelesinin yattığı, ama sosyal de-

mokrasinin yeni yönelişiyle ("üçüncü yol") emekçi sınıfları yeni-liberalizme tutsak eden habis bir rol oynadığı ortaya konulmuştur.

Denilebilir ki, bu on yılın belirleyici uluslararası gelişmeleri arasında **SB** sayfalarında ele alınmamış tek konu Balkanlarda yaşanan çalkantı, özellikle de Bosna savaşıdır. Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bu konudaki eksikliğin bir an önce giderilmesi, Kosova'da yeniden başını kaldıran savaş eğilimleri göz önüne alındığında büyük önem taşımaktadır.

Ama bunun dışında **SB** uluslararası gelişmeleri yorumlama ve bu konularda tavır alma konularında bu on yıldan yüzünün akıyla çıkmaktadır.

3. Türkiye'deki gelişmelerin tahlili

SB'nin ilk döneminde Türkiye ile ilgili pek az yazı yayınlanmış olduğunu özeleştirel bir tarzda kaydetmek gerekiyor. Bu ilk dönemde Türkiye yazıları esas olarak tarihsel arka plana (Kemalist devlet, 12 Eylül, genel gelişme çizgisi) ilişkin tartışmalara giriyordu. Aynı şey bir ölçüde Kürt sorunu için de geçerliydi.

1980'li yılların sonuna doğru **SB**'nin Türkiye politikasına ilişkin temel saptaması, burjuvazinin bağrında "Milli Uzlaşma" adıyla anılabilecek bir yeni eğilimin doğduğu yönündeydi. Bunun temelinde Türkiye burjuvazisinin, petrol fiyatlarının yükselmesi ve İran-Irak savaşı dolayısıyla yüzünü döndüğü Ortadoğu pazarlarından, yeniden Avrupa Birliği'ne yönelmesi yatıyordu. Ne var ki, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Körfez Savaşı, Kürt sorununun kazandığı boyutlar ve 1989-91 arasında işçi hareketinin yükselişi Türkiye hakim sınıflarını ve devletini daha karmaşık bir yol izlemeye itti. Türkiye, yeni güçler dengesi boşluğunda Orta Asya'daki eski Sovyet cumhuriyetleri, Ortadoğu ve Balkanlar konusunda 1923'ten bu yana ilk kez iddialı ve yayılmacı bir politika geliştirmeye soyundu. Bu gelişme daha erkenden, 1990 yılı içinde, **Sosyalizm** dergisinin başyazılarında teşhis edildi.

Bu yeni yayılmacılık farklı yöntemlere dayandırılabilirdi. "Milli Uzlaşma" politikasına en yakın duran Özal, bunu yeni bağlamda "İkinci Cumhuriyet"in post-Kemalist programında somutlaştıracaktı. Kürt serhildanlarını en büyük tehdit sayan Birinci (Kemalist) Cumhuriyetçiler ise 1992 konsepti ile topyekün bir taarruza geçeceklerdi. Batı emperyalizmi

yanlısı bu iki kanadın çelişkilerinin yarattığı boşlukta, yeni-liberal vahşetin ürettiği yoksulluk ortamlarından beslenen İslamcı hareket bir üçüncü odak olarak yükseliyordu. Türkiye burjuvazisi derinden bölünmüştü. **SB**, 1993'ten başlayarak yeni dış politika, Kürt sorunu, sermaye birikiminin çelişkileri ve burjuvazinin kamplara bölünmesinin ayrıntılı bir tahlili temelinde Türkiye soluna, Kürt hareketiyle elele bir **Emek ve Özgürlük Cephesi** inşa etmeyi öneriyordu. Bu fikrin 1995 Aralık seçimlerinde **Emek, Barış, Özgürlük Bloku**'nda cisimleşmesi, o günden bu yana da solun iç tartışmalarında ana eksenlerden biri haline gelmesi, yapılan önerinin hayatın ihtiyaçlarıyla ne denli titreşim içinde olduğunu parlak biçimde doğrulamıştır.

SB, İkinci Cumhuriyeti, 1994 ekonomik krizini ve 5 Nisan kararlarını, 1994 seçimlerini tahlil eden ayrıntılı yazılarla ve en son 28 Şubat askeri müdahalesine bütün kanıtlarıyla doğru teşhis getiren "Sınıf Belleği" bölümleriyle Türkiye'nin gelişimini doğru olarak kavramış olduğunu ortaya koymuştur.

4. Kürt sorunu karşısında Sınıf Bilinci

SB, yayınlanmakta olduğu süre boyunca **Sosyalizm** gazetesinin de katkısıyla, Kürt sorunu konusunda devrimci Marksizmin Türkiye solu içinde kendine özgü bir nitelik taşıyan ilkesel tavrını açıklıkla ortaya koymuş bir yayındır. **SB** yazarları teorik düzeyde ulusal sorun konusundaki Leninist politikanın özgüllüğünü çeşitli yazılarda tekrar tekrar vurgulamışlar, bu politikanın proleter enternasyonalizminin olmazsa olmaz bir koşulu olduğunu ortaya koymuşlardır. Kürt sorunu konusunda ise özellikle **SB**'nin Mart 1993 tarihli 12. sayısı, konuya ayrıntılı bir yaklaşımı ve berrak politikaları ifade eden bir bütünlük taşımaktadır. 13. sayıdaki İkinci Cumhuriyet konulu yazı bu tahlili gelişen somut koşullar temelinde derinleştirir.

SB, solun büyük bölümünün yaptığı gibi, Kürt sorununu muğlak bir barış politikasının sınırları içinde ele almayı reddetmiştir. Sorunu tarihsel ve coğrafi bütünlüğü içinde ele alarak bir bütün olarak nasıl çözülebileceği üzerinde görüşler belirtmiş, ayrıca Kürt hareketini hem tarihsel gelişmesi, hem de uluslararası sosyalizmin problemleri bağlamında değerlendirmeye çalışmıştır. Bu teorik ve programatik arka plan üzerinde son beş

sayının "Sınıf Belleği" bölümü Kürt sorununun gelişme evrelerini ayrıntısıyla ele alarak tahlil etmeye çalışmıştır. **SB**, devrimci Marksist bir derginin enternasyonalist görevlerini elinden geldiğince yerine getirmek bakımından bu sınavdan da yüzünün akıyla çıkmayı başarmış olarak kabul edilmelidir.

5. Solun dünyada ve Türkiye'de yeniden yapılanması

Trotskizm 80'li yılların sonuna kadar Türkiye solunun asli bir bileşeni olmaktan uzaktı. Trotskizmin Türkiye'de bir politik akım olarak solun bir parçası haline gelmesi için 80'li yılların sonunu beklemek gerekecekti. Bu durumun pekiştiği ve solun neredeyse bütününün Trotskizmi meşru bir hareket olarak görmeye başladığı 90'lı yıllarda dahi, Trotskizm nicel gücü bakımından solun büyük bileşenlerinden daha küçük bir hareket olarak varlığını sürdürmektedir. Bu durumda **SB**'ni Türkiye solu içinde bir ses olarak ele alacağımız bu bölümde Trotskizmin Türkiye soluna katkısına alçakgönüllü bir tarzda yaklaşmamız gerekiyor. Doğru fikirler ve politik öneriler ileri sürmüş olsak bile bunların pratikte hayat bulmasına katkımız elbette nicel boyutlarımızla sınırlı olmuştur.

SB, çok erken bir aşamadan itibaren dünyada ve Türkiye'de solun bir altüst oluş ve yeniden yapılanma döneminden geçtiğini saptamıştı. (Aslında bu saptama daha erken bir aşamada yapılmış, bunun izleri belirtik biçimde olmasa da "Başlarken" yazısına da yansımıştı.) Buna göre dünyada ve tek tek ülkelerde işçi sınıfı hareketinin ve solun tarihinde temel bazı kırılma noktaları vardı. Marksizmin anarşizm üzerinde üstünlük kazandığı 19. yüzyıl sonu, sosyal demokrasi ile devrimci komünizmin ayrıştığı Ekim devrimi günleri, Stalinist resmi "komünizm" ile devrimci Marksizmin ayrıştığı 30'lu yıllar bu tür kırılma noktalarıydı. 20. yüzyılın sonlarında işte bu türden yeni bir kırılma yaşanıyordu. Sosyal demokrasi liberalleşiyor ve reformist de olsa bir işçi hareketi olma niteliğini yitirerek (Türkiye'de bu niteliğe hiç sahip olmamıştı) burjuvazinin saflarına bütünüyle katılmaya yöneliyordu. Resmi komünist partiler Stalinist reformizmden Avrupa komünizmi yoluyla ya da dolaysız biçimde sosyal demokrasinin alanına kayıyorlardı. Bu büyük toprak kayması bir yandan dünya işçi hareketinin ve solunun daha da sağa kayarak zayıflaması anlamına geliyordu, ama bir

yandan da yeni devrimci partiler oluşturmak açısından yeni olanaklar yaratıyordu. Bir kum fırtınasında olduğu gibi, solda herşey, ideolojik, teorik, programatik, politik, örgütsel, ekonomik bütün anlayışlar, bir altüst oluş içine girmişti. Ancak fırtına dindikten sonra peyzaj yeniden ve başka bir yapıyla ortaya çıkacaktı. Dünya solu için geçerli olan bu yeniden yapılanma sürecini **SB** Türkiye solu için de ayrıntısıyla tahlil ediyordu.

İşte bu tahlil temelindedir ki, **SB** (ve **Sosyalizm**) Türkiye solunda 80'li yılların sonundan itibaren ortaya çıkan birlik ve örgütsel yeniden kümelenme eğilimlerini yalnızca zayıf olmanın ve moralsizliğin doğurduğu bir eğilim olarak değil, daha derinden işlemekte olan bir ideolojik, programatik, politik yeniden yapılanma eğiliminin yüze vuran birer ifadesi olarak ele aldı. Yine bu tahlil temelindedir ki, 1989-90 yıllarının birlik çabalarının en baştan itibaren içinde olduk, Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin kuruluşunda yer aldık. Arada 1992 yılında akim bir girişim olarak kalan Devrimci İşçi Partisi Çağrı Kurulu'nun yaratılmasında aktif bir rol üstlendik.

Bu konuya son verirken şunu da ekleyelim: konu parti inşası sorunu ile ilgili olduğu için bir politik akım açısından en önemli konular arasındadır. Bu yüzden ayrıntılı biçimde ele alınmayı gerektirir. Bu uzun değerlendirme esas olarak parti inşası sorunu ile değil **SB**'nin on yıllık bilançosu ile ilgili olduğuna göre bu önemli sorunun bütün boyutlarıyla ele alınması başka bir yazıyı beklemek zorunda.

III. Devrimci Marksizm alanında Sınıf Bilinci

SB Türkiye'de IV. Enternasyonal geleneğine bağlı tek dergi değil. Trotskist mirastan hareketle yayın yapan başka dergiler de mevcut. Aynı teorik, ideolojik, programatik ve örgütsel anlayışları savunduğu varsayılan çevrelerin ortak bir çaba gösterememesinin nedenleri olmalı. Öteki devrimci Marksist çevrelerin kendi aralarındaki ve kendileriyle bizim aramızdaki farkları nasıl teşhis ettiğini (bir ölçüde tahmin etmekle birlikte) bilemeyiz. Ama bizce **SB**, on yıllık hayatı boyunca Türkiye'nin devrimci Marksist hareketi içinde teorinin ve pratiğin sorunlarına yaklaşımda ayırdedici bazı özelliklere sahip olagelmiştir. Bir "Devrimci Marksist Teorik/Politik Dergi" olarak SB'nin, içinde yer aldığı devrimci Marksist alanda özgüllüğü-

nü tanımlamaksızın on yıllık bir bilançonun bütünsel olarak yapılabileceğine inanmıyoruz.

Aşağıda **SB**'nin bir devrimci Marksist odak olarak ayırdedici bazı temel özelliklerini kısaca özetleyeceğiz. Bu sergilemeye girişmeden önce iki noktanın altını özenle çizmek gerekiyor. Birincisi, burada değinilecek noktalar elbette devrimci Marksizmin temelleri arasında sadece bazı noktaları kapsıyor. **SB**, devrimci Marksizmin **Komünist Manifesto**'dan IV. Enternasyonal'e kadar tarihsel temellerini ve programatik ve örgütsel anlayışlarını bir bütün olarak benimsediğine göre bunları burada tekrarlamaya gerek yok. Değinilen noktalar, **SB**'ni Türkiye'deki öteki devrimci Marksist gruplardan ayıran noktalar. İkincisi, burada ele alınan belirli konularda bazı öteki Trotskist odaklarla aynı fikirde olmamız mümkündür. Yani tek başına hiçbir konu **SB**'nin bir devrimci Marksist odak olarak özgüllüğünü tanımlamaz. Ama bu noktaların hepsini birden benimseyen hiçbir başka odağın varolduğunu düşünmüyoruz. Dolayısıyla, bütünlüğü ve kapsayıcılığı içinde ele alındığında bu noktalar **SB**'nin özgüllüğünü tanımlamaktadır.

Leninist örgüt sorunu

SB, Leninizmi özel bir dosya konusu yaptığı 14. sayısının içeriğinin açıkça ortaya koyduğu gibi, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana solda moda olan **Leninist örgüt** anlayışına kuşkuyla yaklaşılması, hatta bu anlayışın toptan reddedilmesi türünden bir tavrın bütünüyle karşısında olmuştur. Bizim için işçi sınıfının öncüsünün enternasyonalist bir program temelinde devrimci bir partide örgütlenmesi, adını hak eden bir proleter devriminin ve sosyalizmin inşasının vazgeçilmez bir koşuludur. İşçi sınıfı öncüsünün bu tür bir devrimci partinin saflarında yer almaya hazır olmadığı koşullarda da, devrimci Marksist bir yaklaşım bir devrimci çekirdeğin oluşturulmasını gerekli kılar. Elbette, Marx'ın vurguladığı gibi, işçilerin kurtuluşu kendilerinin eseri olacaktır. Ama bu temel yaklaşım ile işçi sınıfının öncüsünün Marksist teorinin somut duruma uygulanmasıyla elde edilmiş bir devrimci program ve politika doğrultusunda devrimci bir işçi partisinde örgütlenmesi arasında hiçbir çelişki yoktur. Aslında, bu tür bir örgütlenme sınıfın öncü kesiminin burjuvazinin ideolojik ve po-

litik hegemonyasından kesin kopuşunun tek güvencesidir.

İşçi sınıfının geri kalan bölümü ve müttefikleri, burjuvazinin hegemonyasından ancak bu partinin programı doğrultusunda proleter devrimin yoluna girdikleri ölçüde kesin ve nihai biçimde kopacaklardır. Bu anlamda devrimci işçi partisi sınıfın devrimci faaliyetini yöneten güç haline gelmedikçe kapitalizmin devrilmesi gerçekleşemez. 20. yüzyılın bütün deneyimi, kapitalizmin ilga edilebilmesi için bu hedefi önüne programatik olarak koymuş olan bir önderliğin geekli olduğunu, kitlelerin kendiliğinden devrimci ayaklanmalarının devrimin zaferini garanti etmediğini göstermektedir. Son dönemde Leninist partinin kitleleri politik olarak yönetmesi perspektifinin bir "jakobenizm" olarak nitelenerek reddedilmesi, tipik bir kendiliğindencilik örneğidir.

Öncü partinin küçümsenmesi hatta yadsınması, beklenebileceği gibi, çalışma tarzı anlayışına da yansır, **demokratik merkeziyetçiliğin** sorgulanmasıyla, yer yer reddedilmesiyle el ele gider. **SB**, her tür tartışmanın özgürce yapılabildiği bir parti içinde demokratik merkeziyetçiliğin hiçbir biçimde despotik bir yapıya yol açmayacağını savunmaktadır. Demokratik merkeziyetçiliğin benimsenmesi elbette federalizmin, anarşizan çalışma tarzının, gevşek örgütlenmenin reddini de beraberinde getirir. Leninist "yukarıdan aşağıya inşa" kavramı, hiç de parti yönetiminin partinin geri kalan bölümü üzerinde diktatörlüğünü değil, devrimci bir partinin sağlam programatik temellerde ve disiplinli bir çalışma tarzı ile inşa edilmesi gereğini ifade eder.

Bazı Trotskist çevrelerde yaygın kabul gören bir anlayışa karşıt olarak, biz Trotskizmin parti konusunda Leninizmin eleştirisi üzerinde yükseldiği kanısında değiliz. Bu iddia tarihsel gerçeklere aykırıdır: Trotskiy Bolşevik parti anlayışı konusunda gençlik döneminde geliştirdiği yaklaşımın özeleştirisini yaptıktan sonra 30'lu yıllar boyunca Leninist örgütlenme anlayışının yılmaz bir savunucusu haline gelmiştir.

Teori ile politikanın göreli farklılığı

Trotskizmin nesnel koşulları, birçok ülkede uzun bir dönem boyunca hareketi işçi sınıfı mücadelesinin çeperinde kalmaya zorlamış olduğu için, Trotskist politik odakların önemli bir bölümünde somut politik pratikten

uzak kalmanın maliyeti, **propagandizm** olarak adlandırılabilecek bir zaafın ortaya çıkması olmuştur. Bu zaafa düşen odaklar koşullar değiştiği halde ya da koşulları değiştirme fırsatı doğduğu halde, eski alışkanlıklarına sıkı sıkıya sarılırlar. Tarihsel ve teorik ilkelerin açıklanması, yani teorik propaganda, ve güncel politik gerçeklerin tahlili ve bu konularda tavır belirtilmesi, yani politik propaganda, her durumda temel faaliyet konuları olarak benimsenir. **SB,** başlangıçtan itibaren bu tür bir zihniyetin ve yaklaşımın karşısında olmuştur. Elbette, her akım çalışmasının belirli bir evresinde, gücü ya da nesnel konumu başka türlüsüne olanak tanımıyorsa salt propaganda üzerinden yürüyebilir. Ama koşullar elverir vermez bir devrimci hareketin politik faaliyetinin merkezine alçakgönüllü ölçekte de olsa somut politik konularda mücadeleyi alması bir zorunluluktur.

Propagandizm ve somut politik pratikten bilinçli olarak uzak durma, beraberinde kaçınılmaz olarak **sekt mantığını** getirir. Salt propagandayla yetinmeyi sürekli hale getiren gruplar birer sekt ya da tekke olarak kalmaya mahkûm olurlar. Sekterlik bu maddi varoluş koşulunun ideolojisi olarak ortaya çıkar ve hareketi bitkisel bir varlığı sürdürmeye sürükler. Sekt ya da tekke konumu, yukarıda da belirttiğimiz gibi, kendine uygun bir ideolojik ruh durumu da yaratır. Kendi içine kapanmış olan ve toplumsal hareketle ciddi hiçbir bağı olmayan küçük grup, somut politik sorunlara çözüm arama refleksini geliştiremez. Tam tersine, somut sorunlarda toplumsal mücadelenin ince kıvrımlarında atılan taktik adımlara dudak büker. Böylece sekt, kendi dışında herkesin her an bir sapma, hatta ihanet içinde olduğu duygusunu pekiştirir. Sonunda, salt "doğruları" savunmayı yalnızca kendisinin görevi olarak kabul etmeye başlar ve bu ulvi görevi tek amacı olarak benimser. **SB,** Marksist politikanın **ilkesel** konularda, yani teorik, ideolojik ve programatik alanlarda kararlılık ile **taktik** konularda esnekliğin ve günün somut koşullarına uygun, yaratıcı bir yaklaşımın bir bileşimi olarak kavranması gerektiğini savunmaktadır. Elbette bu, politikaya yaklaşımın metodolojisidir. Bu doğru metodoloji benimsendiğinde somut durumlarda her devrimci odak birçok hata yapabilir. Metodoloji hatalardan kaçınma garantisini yaratmaz, sadece doğru adımlar atmayı olanaklı hale getirir.

Bu yaklaşımın sonucu, harekete hep dışarıdan vaaz vermekten kaçınmaktır. Devrimci politikanın en vahim sorunlarından biri olan **politik boy-**

kotçuluk ("abstentionism"), **SB**'nin bütün tarihi boyunca uzak durmaya çalıştığı bir yaklaşım olmuştur. Tarih teorideki soyutlamalarla özdeş biçimde gelişmez. Sınıf mücadelesi ender olarak işçi sınıfını arı biçimde sermaye ile karşı karşıya getirir. Gerek dünya çapında, gerekse tekil ülkeler ölçeğinde, politik bakımdan belirleyici olan olaylar (savaşlar, devrim ve karşı devrimler, ayaklanmalar, darbeler, politik krizler vb.) sınıf mücadelesinin yanısıra başka sosyal, ekonomik ve politik çelişkilerin damgasını taşır. Böyle durumlarda, alanda karşı karşıya gelen güçler arasında, hiçbiri arı anlamda proleter olmadığı için, tarafsız kalarak Marksizmin genel doğrularını tekrarlamak gerçek dünyayı boykottan başka anlama gelmez. **SB**, somut durumun somut analizi temelinde devrimci bir odağın her zaman somut bir politikası olması gerektiğini savunmaktadır.

SB, teori, ideoloji ve program ile politikanın özgül alanlar olduğunu başından itibaren savunmuştur. Elbette, somut politika alanının yönelişleri, taktikleri ve talepleri, teori, ideoloji, program üçlüsünün genel çizgisinden bağımsızlaşamaz, büyük ölçüde onun türevidir. Ne var ki, bu üçlü, politikaya ancak genelleştirilmiş ve soyut bir çerçeve sağlayabilir. Politika ise her zaman somut bir zamanın ve mekânın somut koşullarında yürütülen bir faaliyettir ve gerekleri farklıdır. Devrimci politika, teorinin söylediklerini gerçek hayata dayatmak değil, tercüme etmektir.

Demokrasi sorununa yaklaşım

Türkiye Trotskizminin en önemli hatalarından biri, devrimci Marksizmi Stalinist önderliklere alternatif bir önderlik çekirdeği olarak kavramak yerine, esas olarak Stalinizmin bir eleştirisi olarak tanımlaması olmuştur. **SB,** Trotskizmi Stalinist bürokrasinin uluslararası planda tahrip ettiği devrimci proleter önderliklerin yerine yeni devrimci partiler inşa etme mücadelesinin güncel biçimi olarak görmek gerektiğini savunur. Stalinizm ile kozların paylaşılması, devrimci partilerin inşasının önünde bir engel olarak yükselmesiyle ilgilidir, yani kapitalizme karşı mücadelenin bir alt uzantısı, bir türevidir.

Stalinizmin devrimci Marksist hareketin mücadele etmesi gereken esas güç olarak görülmesi, bürokrasi tehlikesini abartılmış boyutlarda ele almaya, her sorunu soyut bir demokrasi kavramı çerçevesinde yorumlamaya,

demokrasiyi sınıf mücadelelerinin somut bağlamından koparark soyut bir ilkeler bütünü olarak mutlaklaştırmaya yol açar. Sınıf mücadelelerinden ve somut koşullardan yalıtılmış bir demokrasi savunuculuğu anlamında **demokratizm, SB**'nin başlangıçtan beri reddettiği bir yaklaşım olmuştur.

Bu tavrın en önemli uzantılarından biri sosyalist demokrasi ya da proleter demokrasisi konusunda ortaya çıkar. **SB,** "sosyalist demokrasi" kavramının neredeyse ütopik bir hedef haline getirilerek propagandanın merkezine oturtulmasına karşıdır. Sosyalist demokrasi aynı zamanda bir proletarya diktatörlüğüdür; mülksahibi sınıflar üzerinde bir sınıf hakimiyetini sürdürmek bu devletin temel görevlerinden biridir.

Demokratizm devrimci Marksist akımlar arasında Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği konusunda da ciddi yanlışlara yol açmıştır. Trotskizm için bürokratik işçi devletlerine ilişkin politikada tek önemli olan politik devrim değildir. Bu devletlerin işçi devleti olmasından kaynaklanan kazanımları savunmak da en azından politik devrim görevi kadar önemlidir. Zaten işçi devleti karakteri ortadan kalktığında politik devrim görevi de kendiliğinden ortadan kalkar. Yani **1938 Geçiş Programı**'nın bu alanda tanımladığı görevler tam bir bütündür. Bazı devrimci marksist akımlar bürokratik işçi devletlerinin 1989-91 öncesinde hâlâ birer işçi devleti olduğu gerçeğini önemsizleştirerek Trotskizmin işçi devletlerini savunma konusundaki tarihsel görevini küçümsemişlerdir. **SB,** bazı somut değerlendirme hatalarının dışında, **Geçiş Programı**'nın bu köşetaşını hiçbir zaman görmezlikten gelmemiştir.

Sivil toplumcu etkilerle mücadele

Türkiye devrimci marksist hareketinin belirli kanatları, Trotskizmi salt bir Stalinizm eleştirisi olarak kavramasına ve buna bağlı olarak bir bürokrasi fobisi geliştirmesine paralel olarak, başlangıcından itibaren sol liberalizmin (sivil toplumculuğun) etkilerine maruz kalmış, özellikle Türkiye tarihine ve Türkiye'deki politik güçler kümelenmesine bakışı önemli ölçüde sol liberal bakış açısının izlerini taşımıştır. Bu bakış açısına damgasını vuran, ta 60'lı yılların sonunda İdris Küçükömer'in (kısmen Kemal Tahir'den etkilenerek) ortaya koyduğu, sınıf perspektifinden koparılmış bir Kemalizm eleştirisidir. Oysa, yukarıda belirtildiği gibi, **SB** yeni döneme

ilişkin yayın politikasını, Stalinizmin harabelerinden yükselen sol liberalizmle köklü bir hesaplaşma üzerine kurmuştur.

SB'nin sol liberalizmin Marksizmde yarattığı tahribatın karşısında duruşunun somut ifade biçimlerinden biri özel mülkiyet/devlet mülkiyeti ayırımı konusundaki titizliğidir. Belirli akımlar yıllar boyunca kapitalist özel mülkiyet ile kapitalist devlet mülkiyeti arasındaki seçiş sorununa "ne fark eder ki?" tarzında yaklaşmıştır. Marksizm açısından, özel mülkiyet ile (kapitalist bir karakter taşısa bile) devlet mülkiyeti arasında tarafsız kalmak mümkün değildir. Özel mülkiyet kapitalist hakimiyetin sağlamlaşmasına katkıda bulunan bir sosyo-ekonomik biçimken, devlet mülkiyeti, gerek kısa vadede, gerekse iktidar işçi sınıfı tarafından fethedildikten sonra sınıf mücadelesi açısından kullanılabilecek bir kaldıraç niteliği taşır.

Kürt sorunu

SB'nin, Kürt sorunu karşısında aldığı tavır üç temel kaynaktan beslenir: enternasyonalizm, Leninist uluslar politikası ve Ortadoğu gerçeğinin soğukkanlı bir değerlendirmesi. İlkesel olan ile somut olanın birliğine dayanan bu yaklaşım **SB**'nin bu konuda bazı vahim yanlışlardan sakınmasını olanaklı kılmıştır. Biz Kürt sorunu sözkonusu olduğunda, yani ezen ile ezilen karşı karşıya geldiğinde, devrimci Marksistlerin açık bir tavır almaktan kaçınmalarını kabul edilemez buluyoruz. İkinci bir yanlış, Kürt mücadelesini "hayalci" bularak anlaşmalar yoluyla bulunabilecek bir çözümün gerçekçi olduğu temasını işlemektir. Siyasi çözüm, ezen ulus sosyalistlerince elbette savunulmalıdır, ama mücadelenin hayalci olduğu gerekçesiyle ezilen halkın mücadelesine karşı değil, onların haklarını teslim etmesi için devlete karşı. Nihayet, Kürt mücadelesinin sınıf mücadelesiyle ilişkisini kurma adına, Kürtlerin kendi geleceklerini belirleme hakkının tek yolunun Türkiye'de toplumsal devrim olduğu sonucuna varmaktan dikkatle kaçınmak gerekir. Bu, sadece devrimci Marksizmin değil Türkiye sosyalizminin bir bölümünün çoktan aşmış olduğu bir pozisyona, yani Kürtlerin özgürlüğünün Türkiye'de sosyalist devrim önkoşuluna bağlanması anlamına gelir. Ne tarihsel veriler, ne de Marksizmin genel tezleri ("başka bir ulusu ezen ulus kendi zincirlerini örmektedir" vb.) bu tür bir önkoşulu doğrulamaz.

SB, Kürtlerin özgürleşme mücadelesiyle sınıf mücadelesi arasındaki ilişkinin bu tür önkoşullar yaratılmadan çok yönlü olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu alanda en önemli bağıntı, Kürt sorununun çözümünün Kürt burjuvazisinin hegemonyasında gerçekleşmesinin olanaksızlığı dolayısıyla mücadelenin içkin olarak bir sürekli devrim dinamiği taşımasıdır. **SB,** bir yandan Kürt mücadelesinin somut ve yakın hedeflerini desteklerken, bir yandan da bir toplumsal devrim perspektifinin ne denli gerekli olduğunu vurgulamaktan kaçınmamıştır.

Sonuç: gelecek için bir basamak

SB'nin on yılı hakkında toplam bir değerlendirme yaparken bu on yılın genel karakterini hatırlamak çok önemli. Dünya çapında bu döneme damgasını vuran iki temel olgu, emperyalist kapitalizmin, 1979'da Thatcher'in İngiltere'de, 1981'de ise Reagan'ın ABD'de iktidara gelmesiyle başlayan yeni-liberal taarruzu sonunda sınıf mücadelelerinde üstünlüğü ele geçirmesi ve sosyalizmin Doğu Avrupa'daki rejimlerin 1989'da çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılması ile doruğuna ulaşan büyük krizidir. Bu gelişmelerin soldaki etkileri tek kelimeyle vahim olmuştur. Sosyal demokrasinin yeni-liberalizme, Stalinist resmi komünist partilerin sosyal demokrasiye, Marksist aydınların sivil toplumcu sol liberalizme, post-modernizme ve post-Marksizme kaydığı, sendikaların zayıfladığı, toplumsal ve ulusal kurtuluş mücadelelerinin gerilediği bir dönem yaşanmıştır. Bir bakıma **SB**'nin tarihi, sosyalizmin tarihinin en büyük krizinin tarihiyle eşzamanlıdır. Derginin başarılarının ve başarısızlıklarının tartılmasında bu olgunun bir an bile gözden uzak tutulmaması gerekiyor. **SB**'nin çabası çölden uzun bir geçiş gibi görülmedikçe yapılacak değerlendirme soyut ve tarih dışı olacaktır.

Bu koşullar altında **SB**'nin alçakgönüllü katkısının ideolojik ve politik bakımdan geleceğe hazırlanmak olduğu söylenebilir. Bugün dünya konjonktürünün değişmekte olduğuna ilişkin önemli göstergelerle karşı karşıyayız. Kapitalist dünya ekonomisi, Asya'dan Rusya'ya ve Latin Amerika'ya kadar altüst olmuş durumda; sistemin sinir merkezi olan New York Wall Street borsası bu şokların etkisi altında sarsılıyor. 1994'ten bu yana hızlanan biçimde işçi sınıfı ve emekçiler Arjantin'den Arnavutluk'a, Fran-

sa'dan Güney Kore'ye, Amerika'dan Endonezya'ya yeni-liberalizmin yıkımına karşı başlarını kaldırmaya başlıyorlar. Nihayet, Rusya'daki ekonomik ve politik krizle birlikte kapitalist restorasyon süreci ilk büyük darbesini yemiş durumda.

Önümüzdeki dönem elbette kolay bir dönem olmayacak. Olası bir depresyon ya da resesyon durumunda emperyalistler arası rekabetin kızışması, beraberinde milliyetçiliğin ve faşizmin yükselişini, hatta bir üçüncü dünya savaşı tehlikesini gündeme getirecek. Ama kapitalizmin ideolojik üstünlüğünün sonuna yaklaşıyoruz. Marksizmin fikirlerinin işçi sınıfı ve emekçi-ezilen kitleler içinde yeniden canlanması olasılığı yükseliyor. Eğer **SB** solun çok geniş kesimlerinin sivil toplumculuktan ve post-modernizmden etkilendiği bir dönemde bu fikirlerin bayrağını taşıyabildiyse, ne mutlu! Kendine düşen görevi yapmış demektir. Yarın Marksizme daha büyük görevler düştüğünde, bu yeni görevleri daha da şevkle yerine getirmek için hazırlıklı demektir.

SINIF BİLİNCİ
Yayın Kurulu

Ek 1: Sayısal bir analiz

Sınıf Bilinci'nin 10 yıllık hayatında sergilediği bazı özellikleri istatistikler aracılığıyla izlemek, gerek geçmişi değerlendirme, gerekse gelecek açısından ders çıkarma bakımından yararlı olacaktır.

1. Sınıf Bilinci'nin yazarları

Bir teorik derginin yayın hayatındaki başarı derecesini ölçerken kullanılması gereken kıstaslardan biri, içinden çıktığı ortamın entelektüel kapasitesinden ne ölçüde yararlanabildiği olmalıdır. **SB**'nin sicili bu bakımdan karmaşık bir tablo sunuyor. Önce maddi olgulara bakalım, ardından bu olguları yorumlamaya çalışalım.

SB'de yayınlanan telif yazıların yazarlarını üç kategori içinde ele almak mümkündür: derginin sürekli yazarları; IV . Enternasyonal geleneğine bağlı ya da yakın yazarlar; Marksizmin başka akımlarından gelen ya da teorik alanda çalışan yazarlar.

Derginin sürekli yazarlarını, şu ya da bu aşamada yayın kurulunda yer almış insanlar arasından 20 sayı boyunca toplam beşten fazla yazı yazmış insanlarla sınırlayacak olursak, bunların sayısı 8'dir. Çekirdek yazar kadrosu olarak bu sayının üç ayda bir yayınlanma çabasındaki bir teorik dergi için oldukça küçük olduğu açıktır. Ne var ki, SB'nin sayısız probleme rağmen öteki iki kategoriden oldukça yüksek sayıda yazarın katkılarından yararlanmayı becermesi, bunun büyük bir sorun haline gelmesini engellemektedir.

İkinci kategorideki yazarlar, IV. Enternasyonal geleneğine bağlı ya da yakın yazarlardan oluşuyor. Bu kategoride yer alanların sayısı 13'dür. Bu yazarların yayınlanan yazılarının sayısı 1 ila 3 arasında değişmektedir.

Nihayet üçüncü kategoride yer alan yazarlar, derginin politik/ideolojik bir çizgiye sahip olduğu düşünülürse konuk yazarlar olarak anılmalıdır. Bunların sayısı da 13'dür. (Bu 13 kişi içinden sadece biri SB'de yayınlanan bir yazıya cevap vermek üzere bir yazı yollamıştır. ötekilerin yazıları dergiye dostça birer katkıdır.) Bu sayıya, iki ayrı sayıda yayınlanmış olan iki panelde konuşmuş olan dört sosyalisti eklersek, katkı yapanların sayısı 17'ye yükselmektedir.

Çeviri yazılara gelince, dergide toplam 15 yabancı yazarın fikirlerine yer verilmiştir. Bunların 12'si IV. Enternasyonal geleneğinin farklı akımlarından gelmektedir. İkisi Marksist yöntemle teorik çalışma yapan yazarlardır. Sonuncusu ise bir konuşmasını teorik teşhir ve polemik amacıyla yayınlamış olduğumuz Stalin'dir.

Bu verilerin yorumuna geçerken ilk değinilmesi gereken nokta, SB'nin 20 sayısı boyunca telif yazı bakımından toplam 38 yazarı harekete geçirmiş olmasıdır. Örneğin **Birikim** ya da **Onbirinci Tez** gibi doğrudan bir politik gelenekle ilişkisi olmayan dergileri bir yana bırakarak, Türkiye solunun değişik politik geleneklerine doğrudan bir bağlılık gösteren teorik dergileri göz önüne alırsak, bu sayının oldukça önemli bir başarıyı ifade ettiğini kabul etmek gerekir. Ayrıca toplam 38 yazardan yarısına yakınının IV. Enternasyonal geleneğinin dışında yer alan insanlar olması da önemlidir. 70'li yıllarda büyük boyutlara ulaşmış geleneklerden farklı olarak, fikirlerinin etkisi 80'li ve 90'lı yılların güç koşullarında hissedilmeye başlayan Trotskist hareketin bir dergisinde bu sayı daha da çarpıcıdır.

Tabii bu genellik düzeyinden daha ayrıntılı bir analize geçildiğinde, tablo daha karmaşıktır. Birincisi, **SB**'de yirmi sayı boyunca yayınlanan toplam 110 imzalı telif yazı içinde 73'ü sürekli yazarlar, 20'si IV. Enternasyonal geleneğine yakın yazarlar tarafından yazılmışken, sadece 17'si bu geleneğin dışındaki yazarlarca kaleme alınmıştır. Yani yazar sayısı bakımından yarıya yaklaşan bu son kategori, yazı sayısı bakımından yaklaşık % 15'e düşmektedir. Ayrıca, sürekli yazarların derginin imzalı telif yazı yükünün % 60'larına yakınını üstlenmiş olduğunu da kaydetmek gerekir.

Bunu belki de doğal karşılamak gerekir. Belirli fikirlere belirgin biçimde bağlı, üstelik yayın hayatının dörtte üçünde politik bir çalışmaya paralel yürümüş olan bir derginin esas yükünün derginin sürekli yazı kadrosunun sırtında olması olağan karşılanabilir. Ancak bu, **SB**'nin gelecekte Türkiye'nin Marksist aydınlarıyla daha sıkı ilişkiler içinde olma çabasını gösterme gereğini ortadan kaldırmaz. İkincisi, gerek ikinci, gerekse üçüncü kategoriler içinde genç yazarlar çok sınırlı bir yer almaktadır. Derginin gelecekte genç aydınlarla daha derinden bütünleşmek için özel bir çaba göstermesi gerekir.

Nihayet, çeviri yazılarla ilgili olarak iki noktaya değinmek gerekir. Bi-

rincisi, dergi dünya çapında güncel olarak üretilen Marksist teoriden yeterince yararlanamamıştır. İkincisi, sosyalist hareketin devrimci Marksizmin mirasından adım adım uzaklaştığını saptamış olduğu halde, temel sorunlarda klasik Marksizmin görüşlerini genç kuşaklara aktarma yönünde yeterince faal olmamıştır.

2. Bir içerik analizi denemesi

Öç farklı dönemde yayın politikasında meydana gelen değişikliklerin SB'nin içeriğine nasıl yansıdığını araştırmadan önce, 20 sayının içeriğinin bir bütün olarak analizini kısaca yapmakta yarar var.

İçeriğin analizi açısından farklı göstergeleri kullanmak mümkün. Bunlardan bazıları (örneğin sayıların ana temaları) **SB**'nin yayın politikasının zaman içinde nasıl değiştiğini daha iyi ortaya koyarken, bazıları da (örneğin yazıların konulara göre dağılımı) derginin içeriğinin bir bütün olarak kavranmasına yardım ediyor.

Sayıların ana temalarını, bu konuya aşağıda yayın politikasındaki değişikliğin içeriğe yansımasını ele alırken daha ayrıntılı olarak dönmek üzere kısaca özetleyelim. Temalar başlıca sekiz başlık altında toplanabilir. Göreli ağırlıklarını parantez içinde kaç kez ana tema olarak ele alındıklarını gösteren sayılarla temsil etmek üzere bu temalar şunlardır: Stalinizm ve devrimci Marksizm (3); Yeni Dünya Düzeni, küreselleşme ve emperyalizm (3); dünya ve Türkiye solunun güncel gelişmesi (3); Marksizmin mirası (3); bürokratik işçi devletlerinin çöküşü (2); ulusal sorun ve Kürt sorunu (2); yeni teorik sorunlar, sanat, edebiyat (2); Türkiye'nin güncel durumu (1).[1]

Bir bütün olarak derginin içeriği konusunda fikir vermek bakımından, yayınlanan yazıların konuları daha ayrıntılı ipuçları sunuyor. (20 sayıda yayınlanan telif ve çeviri yazıların toplam sayısının 110 olduğunu hatırlatalım.) Dergide en sık ele alınan konu, geçmiş ve güncel versiyonlarıyla Marksist teori ve genel olarak Marksist miras ile ilgilidir. Bu konularda dergide toplam **29** yazı yayınlanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, bu 29 yazının özgül olarak Trotskizmin görüşlerinin sergilendiği,

1. Parantez içindeki rakamların toplamı, iki çift sayının varlığından ve bazı sayıların iki ana temaya yer verişinden dolayı yirmiye eşit değildir.

tanıtıldığı, savunulduğu yazıları kapsamadığıdır: yani bu 29 yazı **genel olarak** Marksist teori üzerinedir.[2] Bunun anlamı açıktır: **SB**'nin kendini dar anlamda Trotskizm propagandası ile sınırladığı söylenemez; dergi daha geniş bir ufukla ve Trotskizmin klasik Marksizmin günümüzdeki devamı olduğu bilinciyle Marksizmin bütününü kapsamaya çaba göstermiş, bu konuda başarılı da olmuştur. (Eksik kalanın ise Trotskist olmamakla birlikte Marksizm alanında yer alan yerli ve yabancı yazar potansiyelinin dergide yeterince yer almaması olduğu söylenebilir. Bu soruna yukarıda değinilmişti.)

İkinci sırada yer alan konu, Stalinizmin eleştirisi ve Trotskizmin teorik ve programatik görüşlerinin savunulmasıdır. Bu konuda dergide toplam **24** yazı yayınlanmıştır. Üçüncü sırada ise Türkiye solu üzerine yazılar gelmektedir. Bu kategoride genel değerlendirmelerin yanısıra BTDK tahlilleri ve ÖDP üzerine yazılar yer almaktadır. Bu kategorideki yazıların toplam sayısı **18**'dir. Görüldüğü gibi **SB,** içinde yer aldığı Türkiye sosyalist solunun sorunlarını ayrıntılı biçimde deşmiştir. Aslında bu yazılara çeşitli sol grupların ve eğilimlerin (**Gelenek,** DS, Arnavutluk yanlısı gruplar vb.) görüşlerinin eleştirildiği yazıları ekleyecek olsak bu kategori muhtemelen ikinci sıraya yükselirdi.

Bu ilk üç kategoriden sonra **SB**'deki yazıların konuları sıklık sırasına göre şöyle sınıflandırılabilir: ekonomi (15); bürokratik işçi devletlerinin çöküşü başta olmak üzere uluslararası gelişmeler ve dünya durumu (12); ulusal sorun ve Kürt sorunu (11); uluslararası solun gelişimi (9); Türkiye'nin durumu (6); kadınların kurtuluşu ve feminizm (4); İslam (4).[3] (Türkiye'nin durumunun tahliliyle ilgili olarak eklemek gerekir ki, **SB**'nin son beş sayısında yer alan "Sınıf Belleği" bölümünün çoğu zaman yarıya yakını Türkiye'deki durumun tahliline ayrılmıştır. Yani sayfa sayısıyla sayılacak olsa, Türkiye durumunun tahlili bütün bu konular arasında en başlarda yer alabilirdi.)

Bu sergilemeden ortaya çıkan sonuçlar ışığında bazı değerlendirmeler yapılabilir. Birincisi, ilk bakışta edinilebilecek bir izlenimin tersine arı teori ve doktrin sorunları **SB**'nin içeriğinde birinci sırada gelmemektedir.

2. Elbette bu ayırım yalnızca analitik amaçlarla yapılmıştır. Yoksa Trotskizmin görüşlerinin sergilendiği yazılar elbette Marksist teori konusunda yazılardır.

3. Bazı yazılar birden fazla kategoriye sokulabileceğinden, bazı konular ise sadce bir kez ele alınmış olup buradaki sınıflandırmaya dahil edilmediğinden toplam 110'a eşit değildir.

"İlk bakışta" edinilebilecek bir izlenimden söz ediyoruz çünkü dergide en sık yer alan iki konu genel Marksizm sorunları ve Stalinizm/devrimci Marksizm karşıtlığı üzerinedir. Yani teori alanındadır. Ne var ki, bu iki kategorinin ilk iki sırayı almasının nedeni bu sınıflandırmada ayrıştırılmamış olmalarıdır. Oysa güncel dünyanın gelişmelerini değerlendiren somut konulardaki yazılar alt sınıflara ayrıştırılmıştır. Dünya ve Türkiye'de somut gelişmeleri ele alan yazıları bir araya toplayacak olursak elde edeceğimiz, toplam **79** yazılık bir kategoridir. İki teorik kategorinin toplamı ise yalnızca **53**'tür. Buna son beş sayıdaki "Sınıf Belleği" bölümünün bütünüyle somut gelişmeleri konu alan sayfalarını eklerseniz durum daha da belirgin hale gelir. Kısacası, **SB** teorik bir dergidir ama doktriner değildir.

İkincisi, somut dünyanın gelişmeleri söz konusu olduğunda **SB**'nin ufkunun geniş olduğu, hem farklı alanlara el attığı, hem de her konuda (ekonomik sorunlar, politik gelişmeler, sol hareketler, ulusal sorunlar) dünyaya ve bu topraklara ilişkin yazılara yer verdiği ortaya çıkmaktadır. Bu iki noktanın **SB**'nin başarı hanesine yazılacak noktalar olduğu söylenebilir.

Buna karşılık içerik analizinin ortaya koyduğu zaaflar da vardır. Bunlardan biri, ulusal sorun ve bir ölçüde kadınların kurtuluşu hariç tutulursa, "Yeni Toplumsal Hareketler", ekoloji, barış gibi sınıf sorununa indirgenemeyecek konularda **SB**'de çok sınırlı sayıda yazının yer almış olmasıdır. Bunu **SB**'nin dogmatikliğine, sınıf indirgemeciliğine, yeni sorunlara kapalı olmasına vb. atfetmek isteyecekler olabilir. Ama bu erken yargıya varmadan önce biraz durup başka bir noktaya da dikkat edilmesi tavsiye edilir. SB aynı zamanda dogmatik, geçmişe dönük, "dinozorca" bir Marksizmin temel konusu olarak kabul edilen bir konuda da, işçi sınıfının ve işçi hareketinin analizinde de son derece zayıf kalmıştır. 20 sayı boyunca işçi hareketi hakkında dergide tek bir yazı yer almıştır, onu yazan da derginin sürekli yazarlarından biri değildir! Bu ikinci noktadan hareketle aynı geçerlilikle SB'nin sınıf mücadelesini önemsemeyen bir akım olduğuna hükmedilebilirdi!

Her iki yargının da doğru olmadığı buradaki paradokstan bellidir. **SB** elbette işçi hareketini de, sınıf sorununa indirgenemeyecek toplumsal hareketleri de önemser. Sınıf meselesinde, dergide genel olarak sınıf mücadeleleri, özel olarak da işçi sınıfı üzerine çeşitli yazılarda sayısız değinme olması bunun bir kanıtıdır. Öteki alan, yani sınıf dışı mücadeleler söz ko-

nusu olduğunda ise, ulusal sorun dahil tutulduğu takdirde bu kategorideki toplam yazı sayısının 18 olması (yani Türkiye solu üzerine yazılarla eşit düzeyde üçüncü sıraya yükselmesi) **SB**'nin sınıf indirgemeci olmadığını ortaya koyar. Paradoksun sırrı başka bir yerde yatmaktadır: bir derginin içeriğini sadece benimsediği amaçlar ve yayın politikası değil, aynı zamanda dergiyi çıkaran çevrenin nesnel koşulları ve tek tek yazarlarının kişisel kapasitesi de belirler. Trotskist hareketin Türkiye'de işçi sınıfı içinde gelişmesinin tarihinin kısa olması ve sürekli yazarlarının hiçbirinin bu alanda özel bir uzmanlığı bulunmaması, sınıf hareketi üzerine yazıların eksikliğini açıklayan faktördür. Benzer biçimde, sürekli yazarların sadece bir ikisinin sınıf dışı toplumsal hareketler konusunda çalışma yapmış olması, bu alanın da sınırlı biçimde ele alınmasına yol açmıştır. Gelecekte **SB**'nin acil gündem maddelerinden birinin bu iki alandaki eksikliği gidermek olarak saptanmasının gerekliliği de buradan çıkan ana sonuçtur.

Bir bütün olarak içerik analizini burada keserek, **SB**'nin üç döneminin özgül farklılığını biraz da içerikten hareketle ortaya koymaya çalışalım. Birinci dönemin özgüllüğü, hem ana temaların, hem de yazıların konularının incelenmesinden kolayca anlaşılabilmektedir. Temalar açısından özellikle ilk beş sayının durumu çarpıcıdır: bu sayılardaki ana temalar ya Stalinizm/devrimci Marksizm karşıtlığı üzerinedir, ya da bürokratik işçi devletlerinin güncel krizini ele almaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, 6. sayıdan itibaren ana tema açısından ağırlık değişmekte, vurgu güçlü biçimde Türkiye solunun yeniden yapılanma sorunlarına ve bu konuda benimsenmesi gereken taktiklere kaymaktadır. 9-10. çift sayı ise ana teması bakımından geleceğin bir işaretidir: Yeni Dünya Düzeni ve Körfez Savaşı.

Yazı konuları bakımından durum daha da çarpıcıdır. Bürokratik işçi devletlerinin krizi konusundaki 7 yazının tamamının bu ilk on sayılık dönemde yayınlanmış olması, elbette nesnel gerçekliğin bir yansımasıdır. Ama Stalinizm/devrimci Marksizm karşıtlığı alanındaki 24 yazının 21'inin ilk on sayıda yer alması bütünüyle derginin bilinçli olarak seçilmiş önceliklerinin bir ürünüdür.

İlk dönemin en büyük eksikliği, SB'nde bu dönemde genel olarak Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve politik gelişmesiyle, özel olarak da güncel durumun analiziyle ilgili olarak pek az yazının yer almasıdır. Bunun bir açıklaması, o dönemde yayınlanmakta olan önce **İşçi Sözü**, sonra **Sosya-**

lizm gazetelerinin bu son konuyu ayrıntısıyla ele almasıdır. Bütünsel faaliyet açısından bakıldığında bu makul bir açıklamadır, ama bir dergi olarak **SB**'nin bu kadar yakıcı bir konuya az yer ayırmış olması kendi başına bir hata olarak kabul edilmelidir. Bu eksik, derginin daha sonraki gelişmesi içinde, özellikle üçüncü dönemde "Sınıf Belleği" aracılığıyla giderilmiştir.

İkinci dönemin özgüllüğü de gerek ana temalarında, gerekse yazı konularında belirgin biçimde gözlenebilmektedir. Bu dönemde "Yeni Toplumsal Hareketler", ekoloji, sanat/edebiyat gibi temalar dergide ilk kez yer bulabilmekte, derginin iki sayısının ana teması bu tür teori sorunlarına ayrılmaktadır. Leninizm üzerine yoğunlaşan sayı da sol liberalizme karşı mücadelenin bir uğrağı olarak görülmelidir. Bu dönemde ulusal sorun ve özgül olarak Kürt sorunu da **SB**'nin gündemine ilk kez yoğun olarak girmektedir.

Üçüncü dönemin içeriğini kendinden önceki dönemlerden ayıran üç ana nokta vardır. Bunlardan birincisi, "Sınıf Belleği" bölümünün ihdasıdır. Bu bölüm derginin eskisine göre daha politik bir yöneliş içine girmesinin açık bir simgesidir. İkincisi, Marksist teoriye ilişkin tartışmaların gittikçe daha çok Stalinizm/devrimci Marksizm karşıtlığı alanının dışına taşmasıdır. Nihayet, ekonomi bu dönemde derginin içeriği bakımından eskisine oranla çok daha büyük bir ağırlık kazanmıştır. 20 sayı boyunca yayınlanmış olan 15 ekonomi yazısının 12'si (yani % 80'i) bu son beş sayıda yer almıştır.

Dönemlerin özgüllüğünü ortaya koyan bu içerik analizi, birşeyi açıklıkla göstermektedir: **SB,** kendi önüne koyduğu hedefleri, yani derginin genel yönelişini, bir sapma olmaksızın gerçekleştirebilmiştir. Yani her dönem başında belirlenen öncelikler dönem boyunca genel bir anlamda uygulamaya sokulabilmiştir. Bu **SB**'nin hiçbir döneminde yalpalamaya düşmediğini, kendi hedeflerini gerçekleştirmekte tutarlı ve başarılı olduğunu ortaya koyuyor.

Ek 2: Başlarken (1988)

Dünyayı karmaşıklığı, zenginliği, çok-boyutluluğu içinde kavramaya çalışan, eleştirinin gerçeği kavramada temel araç olduğunu ve "sadece gerçeğin devrimci olduğunu" savunan bir Marksizm; burjuva demokratı olmadan demokrasiyi, sosyalist demokrasiyi, toplumsal projesinin merkezine alan bir Marksizm; tek bir ülkenin "yönetici partisi"nin uzantısı haline gelmeden enternasyonalist olmayı, gerçek anlamda enternasyonalizmi, sosyalizmin olmazsa olmaz koşulu sayan bir Marksizm; "tek ülkede sosyalizm" sözde teorisine karşı dünya devrimi perspektifini savunan ve tek tek ülkelerdeki mücadeleleri, kazanımları, devrimleri bu bütünlük içinde kavrayıp derinleştirmeyi öngören bir Marksizm; bu bütünlüğü, kapitalist ülkelerde sosyalist devrim, azgelişmiş ülkelerde sürekli devrim ve bürokratik işçi devletlerinin hüküm sürdüğü geçiş toplumlarında politik devrim perspektiflerinin birliğinden oluşan bir dünya devrimi programında somutlamayı görev bilen bir Marksizm; günümüzün bürokratik Stalinist işçi devletlerini acımasızca, ama devrimci bir açıdan eleştiren, var olan kazanımları (kapitalizmin ilgası ve meta üretiminin geriletilmesi, büyük üretim araçlarında devlet mülkiyeti, planlı ekonomi, garanti edilmiş çalışma hakkı, genelleşmiş sosyal hizmetler) emperyalizme ve burjuva ideolojisine karşı savunan bir Marksizm; insanlığın kurtuluşunu sağlayacak olan sosyalizmin doğuşunda ve kuruluşunda proletaryanın oynayacağı merkezi rolü bir an bile unutmadan, toplumun öteki ezilenlerinin (ezilen uluslar, kadınlar, gençler vb.) kurtuluşu için de mücadele veren bir Marksizm; yöntemini "eleştirel ve devrimci" olarak belirleyen ve eleştirisinin sonuçlarından korkmayan bir Marksizm. **Sınıf Bilinci**'nin devraldığı, savunup geliştirmeyi amaçladığı teorik ve politik gelenek bu.

Sınıf Bilinci'nin teorik/politik zeminini oluşturan devrimci Marksizm kuşkusuz yeni değil. Tersine, **Manifesto**'dan **1938 Geçiş Programı**'na, Paris Komünü'nden Ekim Devrimi'ne, I. Enternasyonal'den dördüncüsüne uzanarak ve sadece devrimlerin, zaferlerin, başarıların değil yenilgilerin de okulundan geçerek bugüne gelen teorik-pratik bir sürekliliği ifade ediyor devrimci Marksizm. Evet yeni değil, ama yeniyi, somutu kavramanın ve dönüştürmenin, geçmişle gelecek arasındaki devrimci sürekliliği kurmanın olmazsa olmaz bir koşulu. Ve bugün, burjuva dünyasının sol

profesörlerinin, birleşik bir Avrupa emperyalizminin mimarlığına soyunan sosyal demokrasinin ideologlarının, siyasal yelpazenin en solundan en sağına ışık hızıyla kayan eski Maocu "yeni" filozofların, Marksizmlerini "yeni toplumsal hareketler"in çocuksu masumiyetinde yitiren sabık "ortodoks" teorisyenlerin, askeri yönetimlerden yaka silkerek burjuva demokrasisine dört elle sarılan eski gerillaların ve daha nicelerinin bir ağızdan Marksizmin ve sosyalizmin bunalımından dem vurdukları bir dönemde bu teorik ve politik mirasın savunulup geliştirilmesi her zamankinden çok daha büyük bir önem taşıyor.

Stalinizm, Sovyetler Birliği'nde proletaryayı politik olarak mülksüzleştiren kastın bütün dünya komünist hareketine giydirdiği bu deli gömleği, otuz yıldır ağır ağır ilerleyen ama geri dönüşü olmayan bir çözülme sürecine girmiş bulunuyor. Sovyetler Birliği'nde 1956'da Kruşçev önderliğinde başlayan "de-stalinizasyon" hareketi kısa sürede sönüp gitti. Kruşçev reformlarından farklı olarak bürokrasinin doruğunda başlayıp bitmeyen, işçi kitlelerinin harekete geçtiği 1956 Macaristan, 1968 Çekoslovakya ve 1970 Polonya deneyimlerinde Stalinist bürokrasinin kirli yüzü gizlenemez hale geldikten sonra, 1970'li yıllarda kapitalist ülkelerin komünist partileri yeni arayışlara yöneldiler. Meksika'dan Japonya'ya birçok komünist partiyi etkisi altına alan, ama en canlı ifadesini Batı Avrupa'da bulan "Avrupa Komünizmi", Stalinizmin sınıf işbirliği, barışçı geçiş, burjuva demokrasisi vb. alanlardaki üstü örtülü sağ tezlerini belirtik hale getirerek, bu partileri sosyal demokrasinin sınırlarına yaklaştırıyor ve gerek teoride gerekse pratikte Ekim Devrimi geleneğinden kopuşun altına basılan mühür anlamını taşıyordu. Avro komünizm, 70'li yıllarda yaşadığı kısa bahardan sonra 80'li yıllarda (bir-iki istisna dışında) tam bir örgütsel bunalıma sürüklenmiştir.

İşin gülünç yanı, komünist partiler hızla sosyal demokratlaşırken, sosyal demokrat hareketin kendisinin derin bir kimlik bunalımı içinde olmasıdır. Avrupa işçi hareketinin reformizm ve kendini kapitalizme uyarlama konularında Stalinizmden daha kıdemli ve daha pişkin olan bu kanadı, II. Dünya Savaşı sonrasında dünya kapitalizminin yaşadığı uzun genişleme döneminin dalgasıyla birlikte yükselmiş, düzen sınırları çerçevesinde elde edilen reform ve kazanımların temsilcisi kimliğiyle konumunu sağlamlaştırmıştı. 1970'lerin başlarından itibaren kapitalist gelişme eğrisinin tersine

dönmesiyle birlikte girilen bunalım evresi, sosyal demokrasinin üzerinde yükseldiği "istikrar" ortamının ortadan kalkmasıyla sonuçlanıyordu. Kapitalist bunalımın mantığı ile işçi sınıfının çıkarları arasındaki uzlaşmaz çelişki, sosyal demokrasiyi derin bir ideolojik ve politik bunalıma sürükleyecek, hareketin Reagan ve Thatcher'ın yeni liberal ekonomik politikalarını silik biçimde kopya eden bir doğrultuya girmesine yol açacaktı. 1980'li yıllarda Mitterand'dan Gonzalez'e, Papandreu'dan Soares'e sosyal demokrat hükümetlerin uyguladığı politikalar, sosyal demokratik ideolojinin açık iflasının ilânından başka birşey değildir.

İşçi hareketinin bu iki ana akımının bunalımına, "Büyük Kültür Devrimi" döneminde Batı Avrupa'da ve dünyanın dört bir yanında mantar gibi biten Maocu akımların, yükselişleri kadar hızla gerçekleşen çöküşlerini de eklemek gerekiyor. "Marksizm-Leninizm'in günümüzdeki ifadesi olan "Mao Zedung düşüncesi"ne "Büyük Önder"in ölümünden sonra Çin Komünist Partisi'nin bile sırt çevirmesi, 1970'li yıllarda Sovyetler Birliği'ni işletmelerinde kâr kıstasına başvurduğu için kapitalist ve sosyal emperyalist ilan ediveren Çin Komünist Partisi önderliğinin göz açıp kapayıncaya kadar piyasa ekonomisini, tarımda özel işletmeciliği, serbest bölgeleri ve yabancı sermayeyi Sovyetler'de henüz görülmemiş ölçütlerde benimsemesi karşısında, Maocu hareket de, Mao'da bir umut ışığı gördüğünü sanan batılı sol aydınlar da büyük bir düş kırıklığına ve çöküntüye uğradılar.

Evet hiç kuşku yok, bu gelenekler, onların sosyalizmi ve "Marksizm"I bunalımda. Tam da bu nedenle Marksizmin ve sosyalizmin bunalımından en çok söz edenlerin, "alternatif" teori mucitlerinin bu geleneklerden çıkması hiç de anlaşılmaz değil. Bu bunalım kendisini çeşitli biçimlerde ortaya koydu. Bağımlı azgelişmiş ülkelerde erkenden gelişen tepkilerden biri, halkçılık temelinde yükselen küçük burjuva radikalizmi oldu. Sosyal demokrat ve Stalinist partilerin reformizmine ve revizyonizmine karşı, iç savaşın taktiklerinden biri olan gerilla mücadelesini mutlaklaştıran bu kadrolar, silahlı mücadeleyi sınıf mücadelesinin yerine, kendi askeri öncü örgütlenmelerini de sınıfın yerine geçiren bir ideoloji geliştirdiler. Ne var ki, çıplak bir "aktivizm" üzerine kurulu bu ideoloji, Stalinizmi "halk cephesi" programıyla donanmış "demokratik" iktidar formüllerine dayalı mirasından kopamadı ve dolayısıyla Stalinizm'i devrimci Marksizm yönünde aşamadı. Giderek sınıftan kopan, küçük burjuva ve "sınıfsızlaşmış" un-

surların askeri timleri durumuna düşen gerilla örgütleri, sınıf mücadelesini bir dizi silahlı operasyona indirgediler, aldıkları yenilgileri de basit askeri terimlerle açıklamaya çalıştılar. Bugün "fokoculuk" olsun, "uzatmalı halk savaşı" anlayışı olsun, "kent gerillacılığı" olsun, "öncü mücadele" ve kör bir bireysel terör çizgisine oturan her politika, işçi sınıfı karşısındaki konumunu yeniden belirlemek zorunluluğu ile karşı karşıya bulunuyor. Onların bu sorununu en çıplak biçimde yaşayanlar ise, işçi ve emekçi kitlelerin seferberliğinin etkisiyle iktidara gelen, ama devrimi burjuva demokratik sınırların ötesine taşıyamayan, ya da Stalinizmin ulusal "tek ülkede sosyalizm" programına uyarlayarak bürokratik bir diktatörlüğün uygulayıcıları durumuna gelen gerilla önderlikleridir.

Son dönemde ise bir başka tür tepkisellik ile karşı karşıyayız. Bireysel kurtuluş teorileri, liberalizmin "sol" versiyonları, "sivil toplumculuk", sınıf mücadelesinin reddeden "radikal demokrasi" düşleri, toplumun bütünsel değişiminin yerine sınırlı tekil sorunları (ekoloji, barış vb.) yerleştiren "yeşil" ideolojiler, kırsal yaşama özlem vb. bütün Batı Avrupa solunu, hatta bağımlı azgelişmiş ülkelerin sosyalist hareketlerinin önemli bir bölümünü egemenliği altına aldı. Günün parlak teorisyenleri Marksizmi "aşmaya" çalışan, proletaryaya veda eden eski Marksistlerdi. Meksika'dan Brezilya'ya, Tunus'tan Türkiye'ye azgelişmiş ülkelerin solunun önemli bir bölümü de bütün sorunlara sınıflar dışında tanımlanmış bir devlet ile sivil toplumun çelişkisinin odak noktasından bakıyordu. Batı Avrupa'nın hatta bütün kapitalist dünyanın solu, Stalinizm heyulasından kurtulmak için devrimden ve sosyalizmden vazgeçiyordu. Deli gömleğinden kurtulmak isteyenler, sermayenin karşısına "sivil" düşlerle, savunmasız ve çırılçıplak çıkıyordu.

Ama öyle görünüyor ki, resmi "sosyalizm"in Marksizmden kopuşunu tescil edecek son fırça darbesi yine "sosyalizmin anavatanı"ndan gelecek. Stalin ve mirasçıları, Sovyetler Birliği'nde Marksizmi tanınmayacak hale getirmiş, işledikleri cinayetlerle sosyalizmin adına leke sürmüşlerdi. Gorbaçov yönetimindeki Sovyetler Birliği Komünist Partisi de, Yugoslavya, Macaristan ve Çin'in açtığı yoldan hızla ilerleyerek, piyasayı sosyalizmin tek kurtuluşu olarak ilan ediyor. Böylece daire kapanıyor: Batı'da devletin sivil toplumu boğduğunu haykıran ses, Doğu'nun steplerinde "piyasa sosyalizmi" biçiminde yankılanıyor. Klasik Marksizmin meta üretimini

insanın kendi güçlerine yabancılaşması olarak gören, sosyalizmin kuruluşunu ise birleşmiş üreticilerin topluma ve ekonomiye planlı hakimiyetine bağlayan anlayışı ile "varolan sosyalizm" bir kez daha ve kesin biçimde karşı karşıya geliyor. Batı Avrupa işçi hareketini yozlaştıran II. Enternasyonal geleneği ile Sovyet devrimini yozlaştıran Stalinist gelenek, Marksizmin geliştirmiş olduğu sosyalizm projesine karşı birleşiyorlar.

Sosyalizmin dünya çapında yaşadığı bunalımın bir benzeri de Türkiye için söz konusu. Hatta Türkiye solunun bunalımının devasa boyutlara eriştiği bile söylenebilir. Kuşkusuz, bunalımın boyutlarının bu derecede büyük olmasında asli rolü sosyalist pratiğin içine düşmüş olduğu durum oynuyor: 12 Eylül'ün perçinlediği yenilgi ve 1980'li yıllarda toplumsal mücadelelerin son derece düşük bir düzeyde seyretmiş olması bu bunalımın temel nedenleri.

Ama Türkiye solunun yaşadığı bunalımı sadece yenilgi ve durgunlukla açıklamak, yaşanan süreci kavrama olanağını da ortadan kaldırır. Türkiye solu kendi geçmişinin ve uluslararası solun sorunlarının yükünü de taşıyor bugün sırtında. Maoculuğun çıkmazları Türkiye'de bu akıma gönül vermiş geniş kadroları kargaşa ve şaşkınlığa sürüklerken, 1970'li yıllarda SBKP ve ÇKP'den bağımsız bir hat izleyen çizgilerin önemli bir bölümü, gerillacılık akımının etkisi altında kapıldıkları ikameci ve işçi sınıfından kopuk politikaların iflasının bedelini yenilgi sonrasında kadrolarının tümüyle ideolojik ve düşünsel boşluğa düşüşüyle ödediler. Yine bu kesimde, özellikle 1980-81 Polonya olaylarının ışığında "varolan sosyalizm"e karşı büyüyen kuşku, kadroların önemli bir bölümünün genel olarak sosyalizme karşı bir yabancılaşma yaşamasına yol açtı. 12 Eylül sonrasında (dogmatik ve kapalı teorik temellerinin de yardımıyla) ideolojik ve teorik bir bunalımla karşılaşmayan soy Stalinist solda ise Gorbaçov önderliğinin glasnost ve perestroyka'sı gerçek bir ideolojik kaosa yol açacağa benzer. Kısacası, örgütsel ve politik planlardaki bunalımı bir yana bırakılsa dahi, Türkiye solu 1980'li yıllarda tam bir ideolojik ve teorik boşluğa düşmüş durumda. Üstelik bu, solun kadrolarının varlığını sürdürmek zorunda kaldığı üç değişik alan için de doğru: bu bakımdan ne cezaevlerini, ne mültecilerin, ne de Türkiye'de dışarıda olanların hiçbir ayrıcalığı yok.

Ama tarih hiçbir zaman tek yönlü gelişmez. Her bunalım aynı zaman-

da bir yeniden doğuş sürecinin ebesidir. Türkiye solu da bugünkü bunalımı içinde, birbiriyle çelişen ama yer yer birbirinin içine giren, birbirinden etkilenen iki farklı süreç yaşıyor. Bir yanda burjuva dünyasının sınırlarını kabul ederek, sosyalizmden ve Marksizmden kopma, burjuva liberalizmine soldan iltihak etme ve toplumu sınıfların değil sivil toplumun gözlerinden seyretme eğilimi, gürültüsü azaldığı ölçüde etkisi yaygınlaşarak varlığını ortaya koyuyor. Öte yanda, geçmişin dogma ve kalıplarını sorgulayan, sol içi ilişkilerden sosyal demokrasiye, ikamecilik/sınıf politikası ikiliğinden kadın sorununa kadar birçok alanda bir eleştiri ve özeleştiri süreci, bir ideolojik ve teorik aranış kendini güçlü biçimde hissettiriyor. Kimileri sürecin bu çelişik karakterini kavrayamıyor: Özeleştiriyi inkârcılık sanıyor ya da sivil toplumculuğun karşısına Stalinizme daha da sıkı sıkıya sarılmayı yerleştiriyor. Oysa görev sapla samanı birbirinden ayırmak, sağlıklı filizler ile ölü otları ayrıştırmak. Bir tırpanda hepsini yok etmek değil. İşte, Marksizmden kopuş eğilimlerinin yanı başında süregiden bu yenilenme ve arayış sürecidir ki, Türkiye solunun belirli unsurlarının bu ideolojik ve teorik bunalımdan olumlu yönde sıyrılmalarını olanaklı hale getiriyor. Gençliği ve olgunluğu dünyada Stalinizmin yükseliş ve konsolidasyon sürecine denk düşen bir TKP'nin mirasına, solun genel olarak dünya Marksizminin zengin birikimini özümsemekten uzak kalışına, özellikle 1970'li yıllara damgasını vuran teori düşmanlığına, pratik politikadaki enternasyonalizm yokluğunun ideolojik ve teorik düzeydeki yanılsamalarına rağmen, bugün solun bürokratik işçi devletlerinden bağımsız çizgilerinde ortaya çıkan aranışlar da yok değil. Dogmatizmden ve şematizmden uzak durma çabası, milliyetçi burjuva ve küçük burjuva ideolojilerden kopma yönündeki eğilimler, teoriye karşı yeni doğmuş olan ilgi, solun kendi içinde tartışma geleneklerinin yavaş yavaş yerleşmeye başlaması, sosyalist demokrasinin yakıcı öneminin tartışma konusu haline gelmesi... Bütün bunlar önümüzdeki dönemin geçmişten farklı olanaklar taşıdığını gösteriyor.

Sınıf Bilinci yayınına dünyanın ve Türkiye'nin bu koşullarında başlıyor. Türkiye sosyalizminin bugün yaşadığı bunalım ve kaos ortamına devrimci Marksizmin zengin tarihsel ve güncel birikimi temelinde müdahale etmek için çıkıyor. **Sınıf Bilinci** Türkiye solunun bunalımının uluslararası sosyalizmin bunalımı ile organik bir bağ içinde olduğu anlayışıyla, Türki-

ye solunun sorunlarının "yerli malı" çözümlerle halledilebileceği düşüncesini reddediyor. Bu tür anlayışları, solun geçmişteki milliyetçi ve/veya "Üçüncü Dünyacı" yanılgılarının güncel bir ifadesi olarak görüyor. Türkiye solunun sorunlarının, özgül yönleri göz ardı edilmeksizin, sosyalizmin evrensel sorunlarıyla birlikte çözüme ulaşacağına inanıyor.

Sınıf Bilinci ayrıca, bugün yaşanmakta olan bunalımın Ekim'le başlayan bütün tarihsel dönemin birikmiş sorunlarının bir sentezi ve ürünü olarak ele alınması gerekliliğinden hareket ediyor. Bugün bir çürüme sürecine girmiş olan sosyal demokrat ve Stalinist hareketlerin kökü o döneme kadar uzanıyor. Daha açık bir ifadeyle, 1914'ten 1930'lu yılların ortalarına değin süren dönem, dünya işçi sınıfı hareketine bugüne kadar damgasını vuran ana hareketlerin oluştuğu, büyük kopuşların yaşandığı dönemdir. Bu kopuşlar sonucunda harekete hakim olan farklı tipte reformist aygıtların bunalımı ve çürümesidir bugün yaşanan. Dolayısıyla, herşeyi o döneme indirgememekle, günümüzün önümüze yepyeni sorunlar getirdiğinin bilincinde olmakla birlikte, **Sınıf Bilinci,** Türkiye soluna, olaylara 70 yıllık tarihsel dönemin bütünselliğinin getirdiği ışık altında bakmayı öneriyor.

Bugünün yakıcı teorik ve ideolojik sorunlarına müdahale ederken dayanak noktalarımız, başta da belirttik, devrimci Marksizmin tarihsel birikiminin içinden süzülüp gelen temel kazanımlar. Ondokuzuncu yüzyıldan bu yana kapitalizme, 1920'li yıllardan beri de işçi devletlerinde iktidarı gaspeden bürokrasilere karşı devrimci Marksizmin sesini yükselten bütün enternasyonalist örgütlenmelere ve eğilimlere sahip çıkıyoruz. İkinci ve Üçüncü Enternasyonallerin yozlaşmasına ve tasfiyesine yol açan bütün akımları karşımıza alıyoruz. Bugün çeşitli ülkelerde ve bu arada Türkiye'de Marksizmin devrimci ruhunu canlı tutmaya çaba gösteren çok çeşitli akım, grup, çevre ve birey mevcut kuşkusuz. Ama devrimci Marksizmin geleneğini tam elli yıldır, bütün güçlüklere rağmen enternasyonalist bir örgütlenme anlayışıyla savunan bir tek akım mevcut; bu akımın bütün teorik ve programatik kazanımlarını benimsiyoruz.

Amacımız, tekrarlayalım, dünyada ve Türkiye'de solun bileşik bunalımının karşısına devrimci Marksizmi teorik düzeyde canlı bir biçimde, şematizmden ve dogmatizmden uzak durarak savunmak ve geliştirmek; son dönemde sıkça görülen devrimci Marksizme yönelik eleştirilerle tartış-

mak; Türkiye solundaki mayalanma ve yenilenme sürecine sesimizi katmak; bu sürecin devrimci Marksizmin mecrasına girmesi için teorik ve ideolojik planda mücadele etmek.

Sınıf Bilinci, Türkiye solunda varolan bir ihtiyaca cevap verdiğinin bilinci içinde yayın hayatına başlıyor. Bugün cezaevlerinden yurtdışına kadar, çok çeşitli çizgilerden gelen kadrolar, reformist, bürokratik ve/veya ikameci sosyalizmin Türkiye'de ve dünyada yaşadığı bileşik bunalım karşısında devrimci Marksizmin gerçek bir seçenek olduğunu seziyor ve hatta kavrıyor. Amacımız onlara ve devrimci Marksizmin enternasyonalist sesine kulak vermeye hazır çeşitli çevre ve kişilere bu sesi taşımak. Bütün bunları yaparken teorik ve programatik konularda açıklığın, tartışmanın ve polemiğin devrimci düşünce ve eylemin gelişmesi için vazgeçilmez olduğu noktasından yola çıkıyoruz. Tartıştığımız her düşüncenin sahiplerini karşımıza almıyoruz. Türkiye solu teorik ve ideolojik tartışma konusunda artık daha duyarlı. Oysa 1970'li yılların tartışmaları tartışmadan çok bir sağırlar diyaloğu, hatta daha kötüsü bir küfürleşme ve kabadayılık havası taşıyordu. Bugün bu değişiyor. Bu eğilimin desteklenmesi gerektiğini düşünüyoruz, çünkü bu tartışma süreci bunalımın politik ve örgütsel çözümünün yoluna ışık tutacaktır. Devrimci bir teorinin yokluğunda sınıf hareketi, yolunu ancak el yordamıyla, düşe kalka aramak zorundadır. "Devrimci teori olmadan devrimci pratik olmaz"denmişti yıllar önce, buna tümüyle katılıyoruz.

Sınıf Bilinci, devrimci bir proleter önderliğin teori-pratik birliğinin ürünü olacağının bilinciyle, bu birliğin bir uğrağının oluşturulmasına katkıda bulunmak amacıyla yayın hayatına adımını atıyor.

Manifesto'nun kör noktası: İşçi ailesindeki erkek egemenliği

GÜLNUR SAVRAN

Manifesto'da işçi ailesiyle ve kadınlarla ilgili olarak yapılan tesbiti ve öngörüyü teorik bir dile çevirecek olursak kabaca şöyle bir formülasyona varabiliriz: Kadınların ücretli işçiler olarak sermaye tarafından sömürülmeleri, bir toplumsal cinsiyet olarak tabiyetlerinin yerini alacaktır, almaktadır da. Bu teorik tesbitin yapıldığı dönem, gerçekten de kadınların ucuz emekgücü olarak yığınlar halinde fabrikalara çekildiği, özellikle de İngiltere de işçi ailelerinde büyük bir altüst oluşun ve sefaletin yaşandığı dönemdir. Dolayısıyla da, Marx ve Engels'in işçi ailesiyle ilgili yanlış öngörülerinin hızlı makinalaşmaya bağlı olan bu dönemsel eğilimin mutlaklaştırılmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Ancak bununla yetinilebilir mi? Söz konusu öngörünün yanlışlanmış olması teorinin kendisiyle ilgili sorular sordurtmamalı mı? Sağlam bir teori, dönemsel eğilimlerin ufkuna hapsolmayı engellemez miydi?

Amaç sadece **Manifesto**'yu değerlendirmek olduğunda bile (ki bundan çok daha geniş kapsamlı bir sorun olan Marksizmin erkek egemenliğine bakışı ortada dururken) bu soruların üzerinden atlanamayacağını düşünüyorum. Konjonktür ya da dönem değerlendirmesindeki bu hata teorideki bir boşluğa işaret ediyor. Neden bu yanlış öngörü?

Manifesto'da ve Marx ve Engels'in yapıtının bütününde benimsenen

temel bir tez var: Burjuva ailesinin temelinde özel mülkiyet yatar. Morgan'ın yapıtından ve Marx'ın notlarından yararlanarak kaleme aldığı **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni (Köken)** adlı yapıtında Engels, aile içindeki erkek baskısının kaynağında, erkeğin, varislerinin kendi çocukları olmasını güvence altına almak için kadının bedenini, cinselliğini, giderek tüm kimliğini denetlemesinin yattığını ileri sürer. Marx ve Engels'in aile ile ilgili gözlemlerinin tümü de bu temel anlayışla tutarlıdır.

Öte yandan, işçi ailesiyle ilgili olarak yapılan tesbitlerin tümünün özünde ise bir **çıkarsama** yatar: Ailenin temeli özel mülkiyet olduğuna, ama öte yandan işçi ailesi özel mülkiyete sahip olmadığına göre, işçiler arasında aile her an çözülmeye hazırdır; hatta işçi ailesi temelde bir yokluktur, bir aile olmayıştır: "...proleterler arasında ailenin fiilen var olmayışı..."[1] Kısacası, Marx da var sayılan, Engels'in yapıtında ise tahlil edilen, aile değil burjuva ailesidir. İşçi ailesiyle ilgili olarak tahlil adını hak edecek bir şeye rastlamak mümkün değildir. Engels hiç bir noktada kendine şu soruyu sormaz: Devredecek özel mülkiyeti olmayan işçi sınıfı zaten neden özel mülkiyetin miras yoluyla devrine bağlı olarak oluşmuş bir aile biçimini benimsemiş olsun?[2] Engels'in teorisi burjuva ailesi için (kısmen) geçerli olsa bile, işçi ailesini açıklamakta tümüyle yetersiz kalır. **Manifesto**'daki öngörü böyle bir teorik boşluğun üzerine yerleşmiştir.

Peki işçi ailesini toplumsal bir yapı ya da birim olarak tahlil edebilmek ve bu aile içindeki erkek egemenliğinin yaslandığı maddi temeli açıklayabilmek için Marksizmden yararlanılabilir mi? Tek bir koşulla: Marksizmin kimi yöntemsel önermelerini, tarihsel maddeciliğin iskeletini oluşturan kimi kavramlarını eleştirel bir biçimde geliştirerek. Sözünü ettiğim kavramların başlıcaları yeniden-üretim ve emek.

Hepimizin bildiği gibi, **Manifesto**'nun çerçevesini kapitalizme özgü toplumsal ilişkiler oluşturur. Bu niteliğiyle **Manifesto** Marx'ın ve Engels'in genel tarih kuramını, maddeci tarih anlayışını geliştirdikleri (örneğin **Köken, Alman İdeolojisi, Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**'ya "Önsöz" gibi) yapıtlardan farklıdır. **Kapital**'in de dahil olduğu bu tarihsel somutluk düzleminde Marx emekten değil ücretli emekten ve özel mülkiyetin en gelişmiş biçimi olan sermayeden söz eder. Ancak, bu kavramları

1. K. Marx/F. Engels, **Komünist Manifesto** (çev. M. Erdost), Sol Yayınları, 1993, s. 129.
2. Susan Himmelweit, "Reproduction and the Materialist Conception of History: A Feminist Critique", **The Cambridge Companion to Marx** (ed. T. Carver), C.U.P., 1991 içinde, s. 209.

geliştirirken, bunların tarihsel özgüllük taşıyan toplumsal ilişki biçimleri olduğunu, yani evrensel değil geçici ve yıkılabilir ilişki biçimleri olduğunu ortaya koyarken kafasının gerisinde başka bir düzlemin kavramları vardır. İnsanın doğayla ve başka insanlarla kurduğu, tarih boyunca çeşitli biçimlere bürünerek insanlık sürdükçe varlığını sürdürecek ilişkileri anlatan kavramlardır bunlar: Emek, üretim, yeniden-üretim, üretim ilişkileri, üretici gençler, ürün, artık-ürün vb. Marx'ın teorisinin eleştirelliği bu iki farklı düzlem arasında kurulan çok özel bağlantıdan kaynaklanır. Ekonomi politiğin kapitalizmin ufkuna hapsolmuş bakışını aşmanın yolu, artık-değerin artık-ürünün özgül bir biçimi, değerin içeriğinin genel olarak emek değil özgül bir emek biçimi olduğunu ortaya koyan bir biçim içerik, tarih/doğa diyalektiini kavramaktan geçer.

Manifesto'nun "modern" dünyasından, kapitalizme damgasını vuran sınıf ilişkilerinden biraz beriye doğru çekilip, maddeci tarih anlayışının formüle edildii yapıtlardan ikisine baktığımızda aileyle ilgili farklı ipuçları bulabiliriz. **Alman İdeolojisi** ve **Köken** de toplumları belirleyen iki dizi ilişkiden söz eder Marx ve Engels:

> Yaşamı üretmek, işle kendi öz yaşamını olduğu kadar, döl vererek başkasının yaşamını üretmek... bize çifte bir ilişki olarak görünür, bir yandan bir doğal ilişki olarak, öte yandan da bir toplumsal ilişki olarak...[3]

Ve:

> Maddeci anlayışa göre, tarihteki egemen faktör, son tahlilde, maddi hayatın üretimi ve yeniden-üretimidir. Ama bu üretim, ikili bir tabiata sahiptir. Bir yandan, yaşama araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan şeylerle bunların gerektirdiği aletlerin üretimi; öbür yandan bizzat insanların üretimi, türün üremesi. Belli bir tarihsel dönem ve belli bir ülkedeki insanların içinde yaşadıkları toplumsal kurumlar, bu iki türlü üretim tarafından, bir yandan çalışmanın, öbür yandan da ailenin erişmiş bulunduğu gelişme aşaması tarafından belirlenir.[4]

Özellikle ikinci alıntıda, üretim ve türün üremesi ve idamesi anlamında yeniden-üretim bütün çağlarda toplumsal yapıları belirleyen en temel maddi süreçler olarak anılıyor. Başka bir deyişle, toplumların maddi temelinde üretim ilişkilerinin yanı sıra yeniden-üretime de yer açılıyor. Kadın-

3. K. Marx/F. Engels, **Alman İdeolojisi** (çev. S. Belli), Sol Yayınları, 1992, s. 51.
4. F. Engels, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni** (çev. K. Somer), Sol Yayınları, 1971, Önsöz, s. 14.

ların ezilmesini, farklı üretim ilişkileri çerçevesinde oluşan farklı yeniden-üretim süreçlerini, yani farklı aile/hane biçimlerini açıklayabilecek bir teorinin yapı taşlarını işte bu yeniden-üretim kavramının çevresinde aramak gerekiyor.

Ne var ki, sözünü ettiğim iki yapıtta vaad edilen şey başka yapıtlarda gerçekleştirilmiyor: Marx ve Engels maddeci tarih anlayışlarına ilişkin bu bölümlerde kabaca özetledikleri yöntemi somut toplumsal formasyonların ve bu arada kapitalizmin tahlilinde uygulamıyorlar. Engels, **Köken**'in "Önsöz"ünde söylediğinin tam tersine, kitabın ana gövdesinde aileyi açıklarken sadece üretim ilişkilerine bu somut durumda özel mülkiyete gönderme yapmakla yetiniyor.[5] Böyle olduğu için de, işçi ailesinin dönemsel dalgalanmalar ötesinde varlığını sürdürmesini mümkün ve gerekli kılan maddi temeli, emekgücünün yeniden-üretimini tümüyle gözden kaçırmış oluyor.

Marx'ın yapıtında yeniden-üretim kavramı

Herşeyden önce Marx'ın yapıtında yeniden-üretim kavramının iki farklı kullanımı olduğunu belirtmek gerekiyor. Kapitalist üretim sürecinde işçi sınıfıyla burjuvazinin, ya da ücretli emek ile sermayenin ve bunlar arasındaki ilişkinin yeniden üretilmesi sürecine Marx toplumsal yeniden-üretim der ve çoğunlukla yeniden-üretim kavramıyla kast ettiği budur. Bunun yanı sıra, sözünü ettiğim sınırlı sayıda örnekte, insanların yeniden üretiminden, yani soyun yenilenmesinden söz eder Marx. Kapitalizmde üretim ile toplumsal yeniden-üretim içiçedir Marx'ın anlatımında. Üretim sürecinin bizzat kendisi, bir kez daha başlayabilmesi için gerekli olan koşulları üretir: işçiyi emekgücünden başka satacak bir şeyi olmayan mülksüz olarak, kapitalisti de emekgücü satın alma gereksiniminde olan mülk sahibi olarak. Ancak kapitalist yeniden-üretim sürecinin bütünü içine Marx ayrıca bölüşüm ve mübadele uğraklarını da dahil ederek ücretli emek/sermaye ilişkisinin yeniden-üretim sürecini somutlaştırır. Bu toplam yeniden-üre-

5. **Köken**'in editörü, "Önsöz"den yaptığım alıntıyla ilgili olarak şöyle bir dipnot düşmüş: "Engels, burada, türün üretilmesiyle yaşama araçlarının üretimini, toplumun ve toplumsal kurumların gelişmesindeki belirleyici şartlar olarak, aynı plana koyarak hata yapıyor. Ama eseri boyunca, tersine, somut bilgileri tahlil ederek, esas faktörün... maddi üretim biçimi olduğunu da gene bizzat Engels gösteriyor." (s. 14) Ve böylece Marksizmin erkekliğine halel gelmemiş oluyor!

tim sürecinin tahliline iki şeyi dahil etmez Marx. Bunlardan ilki, halihazırda faal olan emekgücünün yeniden-üretimidir. Başka türlü söyleyecek olursak, işçilerin bireysel tüketim süreçlerini, ücretleriyle satın aldıkları geçimlik malların tüketilebilir hale gelmesi için harcanan emeği tahlil dışında tutar. Yöntemsel metinlerde bir vaad olarak yer alsa da, kapitalizmin tahlilinde bir kör nokta olarak duran ikinci yeniden-üretim uğrağı ise, insanların üretimi, gelecek kuşakların doğurulması, bakılması, büyütülmesidir. Aslında toplumsal yeniden-üretimin farklı uğrakları olan bu iki boyutun tahlil dışı tutulması Marx açısından bir sorun oluşturmaz. **Kapital** de şöyle der Marx: "İşçi sınıfının bakımı ve yeniden-üretilmesi sermayenin yeniden-üretimi için bir gerekli koşul olmaya devam eder. Ancak kapitalist bunu rahatlıkla işçinin kendini koruma ve üreme güdülerine bırakabilir."[6]

Bu soyutlamanın meşru olup olmadığını görmek için hemen bir noktanın saptanması gerekiyor. Bu soyutlamayla birlikte, tıpkı sözünü ettiği kapitalist gibi Marx da, başka açılardan gizemsizleştirdiği, tarihselleştirdiği kapitalist biçimlerin ufkuna hapsoluyor. Kapitalizmde insanlar arası ilişkilerin şeyler arası ilişkilere dönüştüğünü söyleyen, bireysel emeğin ancak metalar arası ilişkiler dolayımıyla toplumsal emeğin bir parçası haline geldiğini sergileyen ve bunu "meta fetişizmi" kavramıyla eleştiren Marx, kadınların ev emeği söz konusu olduğunda bu eleştirelliğini yitiriyor: Mübadele edilmediği için "değer" taşımayan ve dolayısıyla görünmez olan bu emeği **görünmez bırakmakta** bir beis görmüyor. Oysa toplumsal üretimle ailenin tüketimi için yapılan özel üretimin birbirinden kopması kapitalizme özgü bir özelliktir. Nitekim kapitalizm öncesinde, ev içinde işin örgütlenmesinde hangi işlerin üretime, hangilerinin yeniden-üretime yönelik olduğunu ayrıştırmak mümkün değildir. Kapitalizmde toplumdan yalıtıldığı için, toplumsal emeğe katılmadığı için zaman-dışı ve değişmez gibi görünen bu üretim faaliyetini Marx'da doğal bir veri olarak alıyor kısacası. Başka bir deyişle, bu özel sorun bağlamında kapitalizmin görüngülerine hapsoluyor.[7]

6. K. Marx, **Capital I**, Pelican, 1976, s. 718.

7. Muhtemel bir yanlış anlaşılmayı engellemek için buradaki kastımın ne olduğunu açıma gereği duyuyorum: Ev emeği yararlı olduğu için, Marksist anlamda üretken emek sayılsın, ya da değer ürettiği kabul edilsin, demiyorum. Ancak Marx ın yaklaşımının, ev emeğini bir tahlil nesnesi saymayacak biçimde doğallaştırdığını savunuyorum.

Sonuç olarak da, toplumsal yeniden-üretimin bu iki uğrağını doğallaştırmış oluyor Marx. **Alman İdeolojisi**'nden yapılan alıntıda insanların yeniden üretilmesi açıkça doğal olarak nitelendiriliyordu. Ancak orada bu süreç döl vererek başkasının yaşamını üretmek[8] diye ifade ediliyordu. Dolayısıyla da, cinsel edimin ve doğurganlığın doğallığı anlamında bir doğallıktan söz edilmesi nispeten meşru sayılabilirdi. Nitekim yine **Alman İdeolojisi**'nin çeşitli bölümlerinde kadınla erkek arasındaki ilk, doğal işbölümünden söz edildiğinde doğurma ve üremenin kast edildiğini söylemek yanlış olmaz. Ancak bu, emekgücünün yeniden-üretiminin doğallaştırılmasıyla birlikte düşünüldüğünde, taşıyabileceği bütün masumiyeti yitiriyor.

Himmelweit, Marx'ın yapıtında yeniden-üretimin üretime oranla doaya daha yakın, dolayısıyla da daha az toplumsal, tarihsel tahlilin temeli olmaya daha az yatkın gibi göründüğünü söylüyor. "Ancak" diye devam ediyor, "bu yeniden-üretim anlayışı, bizzat üretim ile yeniden-üretimi birbirinden kesin bir şekilde ayıran... kapitalist toplumun bir ideolojik etkisidir"[9] Ve Marx'ın kendi deyişiyle "mevcut üretim biçiminden... çıkan doğanın ve usun ölümsüz yasalarına dönüştürmek"[10] anlamını taşır.

Öyleyse Marx'ın yöntemini sonuna kadar götürmek, üretim ile yeniden-üretimin kapitalizmdeki fetişleşmiş ayrılığını eleştirerek insanların yeniden-üretimini kapitalizmin maddi temeline dahil etmek gerekir. Bir kez bu yapıldığında, işçi ailesinin ve bu aile içindeki erkek egemenliğinin temeli, emekgücünün yeniden-üretiminde harcanan, görünmeyen karşılıksız emek olarak ortaya çıkacaktır. Bunun anlamı şudur: Emekgücünün yeniden-üretimi toplumsal anlam taşıyan bir emek harcama sürecidir.

Emekgücünün yeniden-üretiminin kapitalizme özgü bu biçimini, yani karşılıksız ev emeğini ortaya çıkarabilmek ve bir **tahlil** nesnesi haline getirebilmek için ise, daha yöntem aşamasında, yani tarihsel maddecilik düzleminde, toplumların belirlenin sürecini kavramlaştırırken üretimin yanı sıra yeniden-üretime yer vermek gerekir. Böyle bir yöntemsel açılım, yeniden-üretim ile üretim ilişkilerinin birliği, bize farklı toplumlarda erkek egemenliğinin büründüğü farklı biçimlere ilişkin bir anahtar sunacak-

8. İngilizce metinde procreation kavramı geçiyor. Bunun neden üreme değil de, süreci erkek açısından ifade eden döl verme olarak karşılandığını sormadan geçemeyeceğim.
9. Susan Himmelweit, a.g.e., s. 219.
10. K. Marx, Komünist Manifesto, a.g.e., s. 128.

tır. Lise Vogel, erkeklerle kadınların emekleri arasındaki farklılığı erkeklerin artık-emekle, kadınların ise gerekli emekle bağlantılı işlerde ağırlıklı olarak çalışmalarına bağlıyor. Ona göre, Marx'ın tahlil dışı bıraktığı şey de kapitalizmde gerekli emeğin eviçi bileşenidir.[11]

Yöntemsel metinlerdeki doğal/toplumsal, yeniden-üretim/üretim kopukluğunun aşılmasıyla birlikte kapitalizmde erkek egemenliği başka bir ışıkta görünmeye başlar: Kadınlar, işçi ailesi içinde emekgücünün yeniden-üretiminde karşılıksız emek harcarken, mülk sahibi sınıflarda, özel mülkiyet çerçevesinde soyun yenilenmesi ve aile fertlerinin bakımı sorumluluğunu üstlenirler. Kısacası, yeniden-üretim kadınların ortak ezilmişliğinin farklı sınıflarda büründüğü somut biçimleri açıklar. Görüldüğü gibi burada, bir yandan biyolojik denilen yeniden-üretimle emekgücünün yeniden-üretimi, öte yandan da sınıfların yeniden-üretimi ile ev emeği süreçleri arasındaki yapay kopukluk aşılmıştır. Toplumsal yeniden-üretim bir bütün olarak, üretim, dolaşım, bölüşüm, tüketim, emekgücünün yeniden-üretimi ve soyun yenilenmesi uğraklarını içermektedir.

Marx'ın soyutlamasının uzantıları

Emekgücünün yeniden-üretim sürecini işçinin kendini koruma ve üreme güdülerine bırakmak, **ücretli emek/sermaye ilişkisi**nin dinamiğini açıklarken ve bu ilişkinin kendini yeniden üretmesi için dış faktörlere gerek olmadığını ortaya koyarken meşru bir soyutlama olabilir. Ama **kapitalist toplumun** yeniden-üretiminin tahlilinde bu soyutlamayı yapmanın bedeli oldukça ağır. **Manifesto**'da işçi sınıfının birliği sorunu son derece kolaycı bir biçimde ele alınıyor:

> Makinalar bütün emek farklılıklarını ortadan kaldırdığı ve neredeyse her yerde ücretleri aynı düşük düzeye indirdiği ölçüde, proletarya saflarındaki farklı çıkarlar ve yaşam koşulları hep daha çok eşitlenir.[12]

Kadınların (ve çocukların) yığınlar halinde ücretli emekçi ordularına katıldığı gözlemleriyle birlikte ele alındığında, bu tez işçi sınıfı içinde kadınlarla erkeklerin ücretli emekçiler olarak eşitleneceği anlamına gelir.

---

11. Lise Vogel, Marxism and the Oppression of Women, Pluto Press, 1983, s. 146-147, s. 153.
12. K. Marx, a.g.e., s. 118. Çeviriyi kısmen değiştirdim. Ayrıca bkz. s. 117.

Oysa 150 yıl sonra artık, kadınların hiçbir zaman erkeklerle aynı biçimde ücretli emekçiler olmadıklarını biliyoruz. Sorun basit bir ücret farklılığından ibaret değildir: Toplumsal cinsiyete göre ayrışmış meslek kategorileri, yarım gün ve tam gün işlerdeki cinsiyete göre dağılım, ücretli emeğin cinsiyete göre tam ortasından yarıldığını açıkça gözler önüne seriyor. Küreselleşmenin dayanaklarından birini oluşturan ucuz kadın emeği sanayiin yeryüzündeki dağılımını belirleyen etkenlerden biri haline gelmiş durumda. Evde parça başı ücretli işler aracılığıyla, yine sermayenin "yapısal uyum" projelerini mümkün kılan da kadın emeğinin özüllüğü. Kadınların giderek daha çok ücretli emeğe katıldıkları doğru, ama bu katılımın indirgenemez özgüllüğü, dünya kapitalizminin bugünkü biçimini açıklarken göz ardı edilemeyecek bir ağırlık taşıyor. Yoksulluk kadınlaşırken, kadınlar yoksullaşıyor; artık kocaları dolayımıyla değil kendi adlarına dünya yoksullarının ağırlıklı bölümünü oluşturuyorlar.

Hal böyleyken, Sungur Savran'ın, "proletarya içindeki farklı katmanların eşitlenmesine ilişkin önermenin sorunlu", ama bu tezin "ikincil"[13] olduğu yolundaki tesbiti cinsiyet-körn bakışın bir atlaması olsa gerek. Kuşkusuz, cinsiyete göre bölünme işçi sınıfı içindeki tek bölünmüşlük değil. "Yeni Dünya Düzeni"nin ırkçılığı, etnik ayrımcılığı nasıl sürekli olarak yeniden-üretip kullandığı hepimizin malûmu. Buna ayrıca işçi sınıfı içindeki çok çeşitli başka katmanlaşmaları da eklemek mümkün. Ancak şu nokta önemli: Kadın emeği, emekgücünün yeniden-üretimindeki rolün **şekillendirdiği** bir emek türüdür. Bu özgüllüğü, Marksist söylemde oldukça sık kullanılan geçmişten devralınan ideolojik kalıntılar türünden teorik değer taşımayan tariflerle açıklamak mümkün değildir. Ortada yapısal bir farklılık vardır ve bunun teorik olarak açıklanması gerekir.

Zaman zaman, "işçi ailesi"nin aslında hep bir efsaneden ibaret olduğu, işçi sınıfı içinde aile-dışı biçimlerin her zaman daha yaygın olduğu ileri sürülür. En sık verilen örnekler de Güney Afrika'da siyah işçilerin barakalarda barınması, göçmen işçilerin bekar odaları ve günümüzde gittikçe yaygınlaşan, çocuğuna tek başına bakan kadınlar ve erkeklerdir. Bu örnekleri değerlendirirken, sermayenin birbiriyle çatışan basınçlara maruz olduğunu göz önünde tutmak gerekir. Uzun dönemde sermayenin yerleşik çı-

13. Sungur Savran, 150 Yıl Sonra Komünist Manifesto, **Sınıf Bilinci**, sayı 20, Bahar 1998, s. 105.

karı emekgücünün düşük bir fiyatla ve mümkün olduğunca az ev emeğiyle yeniden üretilmesidir.[14] Ancak kısa dönemde, zaman zaman sermayenin artık-değeri ençoka çıkarma ihtiyacı bu uzun dönemli çıkara baskın gelebilir ve sermaye bölünmüş bir emekgücü piyasasına kadınları yığınsal olarak dahil etmek, ya da ırkçılıktan yararlanarak bazı katmanların emekgüçlerini "özel koşullarda" yeniden-üretmelerini sağlamak gibi somut politikalara baş vurabilir.[15] Dolayısıyla, emekgücünün yeniden-üretilmesinin somut biçimleri, aile ücretinden barakalarda yaşayan göçmen işçilere kadar uzanan geniş bir yelpaze oluşturur. Ancak bunlar somut mücadeleler ve politikalarla belirlenen değişken biçimlerdir. Kadınların, "gerekli emeğin eviçi bileşeni"yle yapısal ilişkilerini ortadan kaldıran tek yanlı bir eğilime işaret etmezler:

> Bir toplumda kapitalist üretim tarzı egemen olduğu sürece, artık-emekle gerekli emek, ücretli emekle ev emeği arasında bir karşıtlık var olmaya devam edecektir.[16]

Ve gerekli emeğin eviçi bileşeninin **indirgenemez bir bölümü** bu yapı içinde erkek egemenliğinin maddi temeli olma niteliğini koruyacaktır.

14. Lise Vogel, a.g.e., s. 143.
15. Aynı yerde, s. 150.
16. Aynı yerde, s. 172.

Manifesto'ya rağmen proleter aile nasıl kurtuldu?

NESRİN TURA

Komünist Manifesto'da kadınlara ve aileye ilişkin söylenenleri şöyle özetlemek mümkün: Sanayinin gelişmesi işleri basitleştirdiği, yetenek ve fiziksel güç ayrımını silikleştirdiği için kadınlar (ve çocuklar) yığınlar halinde toplumsal üretime girmişlerdir; bu da proleter aileyi parçalamaktadır. Burjuva aile ise mirasın korunmasına yani özel mülkiyete dayanır. Özel mülkiyetin ortadan kalkması burjuva aileyi de ortadan kaldıracaktır.

Manifesto'da bu kadarıyla yer alan bu öngörüleri tartışabilmek için, başka kaynaklarda daha açık bir biçimde formüle edilen uzantılarına bir göz atmakta fayda var. Marksist yazının kadın ve aile konusundaki temel başvuru kaynaklarından biri Engels'in, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni** başlıklı, ilk kez 1884'de yayımlanan kitabı. Engels **Köken**'de, kadının, toplumsal üretime katılmasıyla, eve maddi destek getirmesiyle birlikte ekonomik bakımdan bağımsızlaştığını, proleter ailede erkek üstünlüğünün son kalıntısının da temelini yitirdiğini (erkeğin kadına töre nedeniyle kaba davranması dışında), kadının boşanma hakkını yeniden elde ettiğini söylemeye kadar ileri götürür tahlilini. Ve kadının kurtuluşunun ilk koşulunun, yeniden toplumsal üretime dönmesi olduğunu öne sürer.[1]

1. F. Engels, **Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni** (çev. Kenan Somer), Sol Yayınları (7. Baskı), Ankara, s. 96-99.

Manifesto'nun 150. yıldönümünde, bu öngörülerin tarih tarafından doğrulanmadığı açık. Aile, 150 yıl içinde pek çok dönüşüm geçirmiş de olsa, yalnızca burjuvalar değil proleterler arasında da, gerek maddi gerekse ideolojik bakımdan varlığını ve gücünü koruyor. Kadınlar toplumsal üretime hiç de küçümsenemeyecek oranlarda katılıyorlar ama hem toplumsal üretimdeki hem de ailedeki yerleri erkek egemenliği tarafından belirleniyor. Öte yandan, başta eski SSCB olmak üzere, sosyalizmi kurmak üzere devrim yapan ülkelerde, kadınların toplumsal üretime katılımları yüzde doksanlara varan oranlara ulaştığı ve kadınlar geleneksel olarak erkek işi olarak bilinen alanlarda bile kendilerini gösterdikleri halde, aile içindeki cinsiyetçi iş bölümünde herhangi bir değişiklik gözlenmedi. Toplumsal üretim içindeki konumları ne olursa olsun, kadınlar ev işlerinin ve çocuk bakımının esas sorumluları olmaya devam ettiler.

Manifesto'nun kadınlara ve aileye ilişkin öngörülerinin gerçekleşmemiş olmasını, yazarların teorik yaklaşımlarındaki iki farklı eksikliğe bağlamak istiyorum. Bunlardan biri, kapitalizmin kendini yeniden üretme ve kapitalizm öncesi toplumdan devralınan egemenlik ilişkilerini kendine uyarlayabilme yeteneğini küçümsemiş olmaları, diğeri ise, kadınların ezilmelerinin özgüllüğünü, kapitalizm öncesi toplumlardan devralınan erkek egemenliğinin gücünü ve uyarlanabilme yeteneğini göz ardı etmiş olmaları.

Sözünü ettiğim ilk eksiklik, diğerinden farklı olarak, büyük ölçüde **Manifesto**'nun yazılmış olduğu dönemin koşullarıyla açıklanabilecek ve sonradan yazarlar tarafından tahlil ve telafi edilen bir eksiklik. Diğeri ise Marksizmin, genel olarak feministler ve özel olarak da Marksist feministler tarafından gündeme getirilen cinsiyet- körlüğü sorunu. Bu sorunla ilgili tartışmayı Gülnur Savran'ın yazısında bulacaksınız. Ben **Manifesto**'daki öngörülerin gerçekleşmemiş olmasının tarihsel bir açıklamasını yapmaya ve kısmen de bunun Marx ve Engels tarafından nasıl sorunsallaştırılmadığını göstermeye çalışacağım.

Proletaryanın üvey bileşeni kadın işçiler

Komünist Manifesto, sanayi devriminin toplumu alt üst ettiği, İngiltere ve ardından da kıta Avrupası'nda şiddetli ekonomik ve siyasi bunalımların yaşandığı bir dönemde yazıldı. Engels **Manifesto**'dan üç yıl önce ka-

leme aldığı **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu** başlıklı kitabında, 1842'de gittiği İngiltere'de uzun süre yakından gözlemlediği işçi sınıfının dayanılmaz yaşam koşullarını ve vahşi kapitalist sömürüyü çarpıcı bir biçimde anlatır. Kapitalizm kadınları ve çocukları toplumsal üretime katarak bütün ücretleri ve proletaryanın yaşam standardını, sözcüğün tam anlamıyla ölümcül bir biçimde düşürmüş, kötü beslenme ve bakımsızlık, kolera, tifüs, çiçek gibi salgın hastalıklara yol açmış, kısacası, işçi sınıfı neredeyse kendi kendini yeniden üretemez hale gelmiştir. **Manifesto**'ya esin kaynağı olan toplumsal görüngüler bunlardır. Bu, **Manifesto**'da şöyle dile getirilir: "Çünkü (burjuvazi) kölesine, köleliği çerçevesinde bir varlık sağlayacak durumda değildir, çünkü kölesini, onun tarafından besleneceği yerde, onu beslemek zorunda kaldığı bir duruma düşürmeden edemiyor. Toplum bu burjuvazinin egemenliği altında artık yaşayamaz, bir başka deyişle, onun varlığı toplumla artık bağdaşmıyor."[2] Yine bu koşullardır ki Engels'e, **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**'nda, İngiltere'de yakın bir toplumsal devrim kehanetini yaptırır. İngiltere'de 1842 Çartist genel grevine, Kıta Avrupası'nda 1848 devrimlerine yol açan bunalım, Marx ve Engels'in beklentilerinin tersine, işçi sınıfının tarihsel bir zaferine değil, devrimlerin yenilgisinin hazırladığı bir ortamda, sanayi devriminin ivmesiyle, kapitalizm için yeni bir genişleme dönemine yol açtı. Engels, **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**'nun 1892 baskısına önsözde, 1847 bunalımından sonra ticaretin canlanmasının nasıl "yeni bir sanayi çağının şafağı" olduğundan söz eder[3] ve İngiliz burjuvazisinin, proletaryanın bir sınıf olarak kendini daha uygun bir biçimde yeniden üretebilmesi için kabullenmek zorunda kaldığı önlemlerden söz eder. Bu çerçevede, ücreti malla ödeme sistemi kaldırılmış, yeni fabrika yasalarının, kanalizasyon ve sağlık koruma önlemlerinin yaygınlaştırılması, işçi mahallelerinin kısmen iyileştirilmesi gibi önlemlerin yanısıra, yalnızca 13-18 yaş arası gençleri ve kadınları kapsayan on saatlik iş günü kabul edilmiştir. Kısacası, kapitalistler yeni bir genişleme dönemiyle birlikte, işçi sınıfına da belirli tavizler vererek, bunalımı lehlerine çevirmeyi başarmışlardır. Bu gelişmeleri özetlediği önsözde, Engels'in, İngiltere'de toplumsal bir devrimin yakın oldu-

2. F. Engels/K. Marx, **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri** (çev. Muzaffer Erdost), Sol Yayınları, Ankara, 1993, s.120.
3. F. Engels, **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu** (çev. Yurdakul Fincancı), "1892 baskısına önsöz", Sol Yayınları, Ankara 1997, s. 28.

ğu kehanetini kendisine "gençlik heyecanının" söylettiğini itiraf etmekten başka bir çaresi yoktur.[4]

Kısacası Engels, 1892'de, sermayenin kendi varlık koşullarını yeniden üretme kapasitesini tarihsel deneyim ışığında teslim etmektedir. Aynı tarihsel deneyim, **Manifesto**'daki kadınlar ve aileye ilişkin öngörülerin gerçekleşmemesinin açıklamasını da içermektedir aynı zamanda. **Manifesto**'daki proleter ailenin dağılmasına ilişkin öngörü, kadınların sürekli daha büyük ölçekte işgücüne çekileceği öncülüne dayanıyordu. Oysa daha ileride göreceğimiz gibi, bu öncülün kendisi yanlıştı ve 1892'ye dek yaşanan süreç bu öncülü çürüten ve bazıları Engels tarafından da dile getirilen pek çok ipucu sunuyordu. Ne var ki Engels, 1892'de yazdığı önsözde, 1840'lardan beri yaşanan değişikliklerin kadınlar ve aile açısından ne gibi sonuçlara yol açtığına girmez.

Engels, **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**'nda, sanayide kadın ve çocuk emeğinin erkek emeğinin yerini almasının aile üzerindeki yıkıcı etkilerini anlatır. Kendisi iş bulamadığı için evde çocuklara bakan, ev işlerini yapan, karısının çoraplarını yamayan bir işçinin acıklı durumunu örnek verir. Karısı fabrikada on iki saat çalıştığı için eve yorgunluktan ölü gibi gelmektedir. Toplumsal açıdan başka hiçbir şeyin değişmediği bir durumda bunun erkek işçi için ne denli ağır olduğunu vurgular ve şunu ekler: "Fabrika sisteminin kaçınılmaz olarak getirdiği, kadının kocası üzerindeki egemenliği insani değilse, kocanın karısı üzerinde geçmişteki üstünlüğü de insani değildi".[5] Bunun ardından Engels yasalaşması beklenen on saatlik iş günü önlemini önemli bir adım olarak değerlendirir. Bundan üç-dört yıl sonra yazılan **Manifesto**'da, artık kabul edilmiş olan on saatlik iş günü yasasıyla ilgili şu ifade yer alır:"(İşçi sınıfı) burjuvazinin kendi arasındaki bölünmelerden yararlanarak, işçilerin özel çıkarlarının yasal olarak tanınmasını zorlar. İngiltere'deki on-saat tasarısı böyle yasalaşmıştır."[6] **Manifesto**'dan 44 yıl sonra yazılan önsözde de sözü edilen ve yalnızca gençlerle kadınları kapsayan on saatlik iş yasası, kadınların durumu ve aile açısından son derece belirleyici bir önlemdir. Engels önsözde bu olguya ilişkin herhangi bir şey söylemez. **Manifesto**'dan 36 yıl sonra yazdığı **Köken**'de de, kadınların ezilmesinin kökeninin özel mülkiyet olduğu ve

4. Aynı yerde, s. 34.
5. F. Engels, **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**, s. 210.
6. F. Engels/K. Marx, **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, a.g.e., s.119.

kadınların kurtuluşunun toplumsal üretime katılmakla mümkün olduğu temel varsayımlarında herhangi bir değişiklik gözlenmez.

Kısacası, 1892 tarihli önsözde ve **Manifesto**'da, yalnızca kadınları ve çocukları kapsayan on saatlik iş günü işçi sınıfının kendi arasındaki rekabeti aşarak burjuvaziden bazı kazanımları koparttığı bir birlik anı olarak değerlendiriliyor. O dönemde işçi sınıfının yarısını, bazı sektörlerde ise tamamına yakınını oluşturan kadın işçilerin bu birlikten dışlanmış olmaları söz konusu edilmediği gibi, bu örtük olarak emekçi ailesi için bir kazanım olarak değerlendiriliyor. On saatlik iş gününün kadınların kurtuluşu ve ailenin parçalanması açısından sonuçları ise hiç söz konusu edilmiyor.

Manifesto'da ve genel olarak Marx ve Engels'in yapıtlarında cinsiyet körlüğü olarak tanımlayabileceğimiz boşluk, ne yazık ki sonraki Marksistlerde bu kadar "nötr" bir görünüm sergilemiyor: "Bugün kadının sanayi alanındaki etkinliği... omuzlarındaki yükün yeni bir yükle artması anlamına gelir. **Ama insan iki efendiye birden hizmet edemez**. Çalışan erkeğin karısı ne zaman günlük ekmek parasını kazanmaya yardım etse, bunun acısını hane çeker." 1892'de, **Sınıf Mücadelesi** adlı kitabında, Karl Kautsky kadınların artan biçimde toplumsal üretime çekilmelerinin sonuçlarını böyle ifade etti.[7] Teorilerindeki cinsiyet körlüğüne rağmen, Marx ve Engels'de kadının erkeğe hizmet etmesi gerektiğine ilişkin hiçbir ifade olmadığı gibi, tersine ifadelerin çok olduğunu teslim etmek gerekiyor. Ancak teorideki boşluklar teoride durdukları gibi durmuyorlar!

Kadınların toplumsal üretimin ve yeniden üretimin belli alanlarından dışlanması

On yedinci yüzyıldan itibaren kapitalizmin ortaya çıkışı ailenin örgütlenmesinde ve işlevinde önemli değişikliklere yol açtı. Ailenin üretimdeki rolü süreç içinde hızla azalırken, temel işlevi tüketim birimi olmasıyla ve emek gücünün bakımı ve yeniden üretimiyle sınırlandı. Sermayeyle emeğin, iş yeriyle evin, meta üretimiyle ev emeğinin birbirinden ayrılması, cinsiyete dayalı iş bölümünde ve "kadın işi"nin tanımında yarattığı değişimle, kadınlar açısından hayati önem taşıyan sonuçlara yol açtı. Kapita-

7. Aktaran Heidi Hartmann, "Marksizm'le Feminizmin Mutsuz Evliliği". **Kadının Görünmeyen Emeği** (der. Gülnur Savran/Nesrin Tura) içinde. Kardelen Yayınları. İstanbul. 1992 s.148.

lizm üretimi ev dışına çıkarırken, bol ve ucuz iş gücü gereksinimine bağlı olarak, emekçi kesimden kadınları ve çocukları kitlesel olarak toplumsal üretime çekti. Ne var ki bu olgu, kadınların üretimle ilişkileri açısından ikili bir sürecin yalnızca bir yanıydı. Öte yandan, ailenin bir üretim birimi olma işlevinin ortadan kalkmaya başlamasıyla birlikte, önceden kadınlar tarafından evde sürdürülen birçok üretim faaliyeti de toplumsal üretim alanına kaydı; bunların birçoğu "erkek işi" haline geldi. "Bira imalatı bu konuda klasik bir örnektir: özellikle kadınlar arasında yaygın olan bu faaliyet, on yedinci yüzyılın sonundan itibaren, örgütlü bir zanaat haline geldi ve kadınlara kapatıldı. Ev içinde edinilebilen beceriler, kadınlara bu zanaat içinde bir konum sağlamak için yeterli değildi. Elbette kadınlar istediklerinde kendi aileleri için bira imal edebiliyorlardı, ama bu artık özelleşmiş bir faaliyetti ve toplumsal alana uzanması pek kolay değildi."[8] Aynı şey, örneğin, en geleneksel kadın işlerinden biri olan ve tekstildeki sanayileşmenin gereksiz hale getirdiği iplik eğirme işi ve daha pek çok iş için de geçerliydi.[9] Yani kadınlar toplumsal üretime çekilirken, daha önce faal oldukları pek çok üretim alanından da dışlanmış oldular. Öte yandan, kapitalizm öncesi toplumda aile içinde yerine getirilen ve yeniden-üretim kapsamında değerlendirilebilecek pek çok hizmet de, on yedinci yüzyılda profesyonel hale getirilerek erkeklere devredildi. "Özellikle tıp ve eğitim alanlarında belirgin olan bu profesyonelleşme, kısmen on yedinci yüzyıldaki bilimsel ve entelektüel gelişmelerin sonucuydu ama aynı zamanda ticaret ve sanayinin kapitalist örgütlenmesinde ortaya çıkan yeni iş bölümüne bağlıydı. Ev içi faaliyetin bir parçası olan hasta bakımı ve hekimlik uzmanlaşmaya ve eğitim gerektirmeye başladı ve kadınlar bu özel eğitimden yoksun oldukları için, bu işlerin ev içinde yapılması uygunsuz görülmeye başlandı."[10] Kısacası, kadınlar için üretim alanında söz konusu olan dışlanma, yeniden üretimin tıp ve eğitim gibi alanları için de geçerliydi. On dokuzuncu yüzyılda çocukların çalıştırılma yaşlarının yükseltilmesi ve zorunlu eğitimin kabul edilmesiyle birlikte, daha önce aile ve dolayısıyla üretim içinde eğitilen çocukların kadınlar tarafından eğitilmesi de uygunsuz görüldü. Çünkü ne tıp ne de eğitim alanında kadınlar yeni gelişmele-

8. Catherine Hall, "The History of the Housewife" **The Politics of Housework** (der. Ellen Malos) içinde, Allison and Busby, Londra/New York, 1982, s. 53.
9. Aynı yerde, s.63.
10. Aynı yerde, s.52.

rin gerektirdiği donanıma sahiptiler.

Kapitalizmle birlikte, kadınlar açısından yaşanan ikili süreç, bir yandan kadınların toplumsal üretime çekilmeleri, öte yandan hem üretimin hem de yeniden üretimin birçok alanından dışlanmaları anlamına geliyordu. Çünkü kadınların içine çekildikleri toplumsal üretimin kendisi bir dönüşüm geçiriyor, üretim evden kopuyor, modern sanayi geliştikçe üretim sürecindeki parçalanma ve uzmanlaşma artıyordu. Kapitalizmin gerekleri kadınların üretimdeki yerlerini yeniden tanımlarken, önceki toplumdan devralınan cinsiyete dayalı iş bölümü de kapitalist üretimi biçimlendiriyor, onun içinde kök salıyordu. Kadınlar üretimde evdeki işin uzantısı olan alanlarda, niteliksiz, düşük ücretli işlerde yoğunlaşırken, evde üstlendikleri yeniden üretimin de alanı daralıyor, çekirdek aileye yönelen süreçte yeniden üretim giderek dar anlamda çocuk ve koca bakımı ve ev işi olarak tanımlanıyordu.

Bu süreç kuşkusuz farklı sınıflardan kadınlar için farklı biçimlerde yaşandı. Kadının çalışmasından doğan kötülükleri vaz eden ideolojik propaganda, kadının yalnızca kocası, çocukları ve eviyle ilgilendiği orta sınıf aile idealini işçi sınıfına da başarıyla dayatmakla birlikte, kendi ikiyüzlülüğünü gizleyemiyordu. Üst sınıflardan kadınların artık ev idaresiyle uğraşmaları bile hanımefendiliğe yakıştırılmazken ve pek çok orta sınıf kadın için de bu özenilecek bir model olmaya başlarken, bu kadınlar ev içinde çalışmama lüksünü de, çocuklarına bakan ve ev işlerini yapan emekçi kadınlar sayesinde elde ediyorlardı. Karısının çalışmaması bir erkeğin zenginliğinin ve prestijinin ölçüsü olarak görülüyordu. Meta üretimindeki artış ve çeşitlenme, evde hizmetçi kullanımı, dikiş makinesi vb. icatlar, ayrıcalıklı bir kesim için evde de çalışmamayı mümkün kılıyordu. Buna karşılık, aşağı orta sınıftan pek çok kadın ve işçi sınıfından kadınların çoğu hem evde hem dışarıda çalışmayı sürdürdüler. Kadınların üretimin belli alanlarından dışlanmalarına bağlı olarak ve yeni burjuva ailenin gereksinimleri doğrultusunda, fabrikada çalışmadıklarında kadın emekçiler için, evdeki işin uzantısı olan "kadın işleri" çıktı ortaya: çamaşırcılık, terzilik, temizlikçilik, dadılık vb. Sınıf farklılıkları kadınların yaşamlarını birbirinden çok farklı kılsa da, kapitalizmle birlikte kadınlara biçilen ortak bir yazgı vardı: Özel alanın, ev işleri ve çocuk bakımının esas sorumluluğunu üstlenmek. Kadınların hem yeniden üretimdeki hem de toplumsal üretim-

deki konumlarına damgasını vuran da bu.

Proleter ailenin restorasyonu

Sanayi devriminin muhteşem yaratıcı ve yıkıcı sonuçlarının bir arada yaşandığı on dokuzuncu yüzyıldaki bir dizi gelişme, kapitalizmin başlangıcından beri bir eğilim halinde süregelen cinsiyete dayalı iş bölümünün hem toplumsal üretimde hem de evde pekişmesi ve yapısallaşmasıyla sonuçlandı. Sanayi devriminin kadınları ve çocukları artan biçimde üretime çekmesi sonucunda işçi ailelerinin içine düştüğü durum, hem işçi sınıfı örgütlerini hem de kapitalistleri harekete geçirdi. On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başında gerçekleştirilen bir dizi reform yoluyla, işçi sınıfının bakımı ve yeniden üretiminin, çocuklarının toplumsallaştırılmasının, kadının tek işlevinin aile ve evle sınırlı olduğu orta sınıf aile idealine mümkün olduğunca yakın bir biçimde gerçekleştirilebilmesi sağlanmaya çalışıldı.

Öncelikle çocukların ve kadınların iş saatleri yeniden düzenlendi ve çok küçük çocukların çalışmaları yasaklandı. Bu, özellikle de çalışan kadınların çocuklarındaki yüksek ölüm oranı gözönüne alındığında, hayati bir önem taşıyordu; ama eş zamanlı olarak, kadınların, özellikle de tüm evli ve çocuklu kadınların çalışma alanlarının sınırlandırılması girişimleri de başladı. Kadınların erkek işlerinde, özellikle de çok ücret getiren işlerde çalışmalarına müthiş bir ideolojik propagandayla karşı çıkıldı. Kadınların düşük ücretli işlere mahkûm edilmelerinde ve genel olarak üretimin belirli alanlarından dışlanmalarında, işçi sendikalarının son derece aktif ve önemli bir rolü oldu. "ABD'de 1854 yılında... Ulusal Matbaacılar Sendikası 'kadın' dizgicilerin işe alınmasını kendi kanunlarıyla teşvik etmeme kararı aldı...1879'da, Uluslararası Sigara Üreticileri Sendikası başkanı Adolph Strasser şöyle dedi: 'Kadınları sendikanın dışına itemeyiz, ama günlük emek kotalarını. fabrika yasaları aracılığıyla kısıtlayabiliriz'".[11] Bu arada işçi sendikaları. yalnızca erkeğin kazancıyla tüm işçi ailesinin geçinebileceği bir 'aile ücreti' talebini gündeme getirdiler. Aslında bu talep çok önceden beri dile getiriliyordu ama tam anlamıyla kabul ettirilmesi on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başında sağlandı. Bunu kadınla-

11. H. Hartmann, a.g.e., s.148.

rın doğum öncesi ve sonrasında belirli bir süre çalışmalarının yasaklanması izledi. Böylece işçi sınıfı ailelerinde çocukların hayatı, erkeklerin bakımı ve huzuru, cinsiyetçi iş bölümünün geleneksel çizgide yeniden tanımlanması yoluyla en ucuz ve kabul edilebilir biçimde sağlandı: Ev içi hizmette zaten olduğu gibi, sanayi ve ticarette de "kadın işleri"ni büyük ölçüde genç kızlar, bekâr ya da çocuksuz kadınlar üstlendiler. "Aile ücreti"ne rağmen kapitalizmin, gereksinimleri dönemsel olarak farklılıklar gösterse de, kadınların sunduğu ucuz emek gücünden vazgeçmesi söz konusu olamazdı . Böylece, "İş gücünün içinde de dışında da olsalar, işçi sınıfının ve genel olarak erkeklerin ve çocukların 'bakım'ında temel rolü üstlenmeleri ve geçimleri için esas olarak kocalarına bağımlı olmaları beklenen kadınlar ücretli iş gücünün yarı içinde yarı dışında, muğlak bir konumda kaldılar."[12]

Manifesto'ya dönmek istiyorum:"El emeğinin içerdiği hüner ve güç harcaması ne denli az olursa, bir başka deyişle, modern sanayi ne denli gelişirse, erkeğin emeğinin yerini o denli kadınınki (ve çocuğunki) alır. Yaş ve cinsiyet farklılıklarının işçi sınıfı için artık herhangi bir ayırıcı toplumsal geçerliliği yoktur. Bunların hepsi de, kullanılmaları, yaşlarına ve cinsiyetlerine bağlı olarak, az ya da çok pahalı iş araçlarıdırlar."[13]

Kadınlar ucuz iş gücü olarak yedek sanayi ordusunun bir parçasını oluştursalar da, erkek emeğinin yerini kadın emeği almadı çünkü uzmanlaşmayla birlikte nitelikli/niteliksiz emek farkı önem kazanırken ve bu arada kadınların esas işlevleri ev kadınlığı olarak belirlenirken, piyasada "kadın işi"/"erkek işi" ayrımı yapısallaştı. Tam da cinsiyete bağlı olarak iş gücü ucuz ya da pahalı olduğu için, cinsiyet farklılıklarının en azından kadınlar için "ayırıcı bir toplumsal geçerliliği" oldu. Kapitalizmin işçiler arasında yarattığı rekabet ve bunun karşısında işçi sınıfının birliği **Manifesto**'da çok önemli bir tema olarak yer alır. Ancak kadın işçiler bu rekabetin bir unsuru olarak tanımlansalar da, daha çok, ortak çıkara dayandığı varsayılan proleter ailenin bir unsuru olarak ele alındıklarından olsa gerek, birlik söz konusu edildiğinde, proletaryanın birliğine işçi olarak değil ancak eş durumundan dahil edilmektedirler. On saatlik iş günü tasarısının kadınlar açısından hiç sorunsallaştırılmaması örtük olarak bunu ifade et-

12. Ellen Malos, **The Politics of Housework** (der. Ellen Malos), "Introduction", a.g.e., s. 19. Bu bölümün bütünü için büyük ölçüde Ellen Malos'un önsözünden yararlandım.
13. F. Engels/K. Marx, **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, a.g.e.,s.117.

mektedir. Toplumsal üretimin kendisi dönüştürülüp cinsiyetçilikten arındırılmadıkça ve aile içindeki cinsiyetçi iş bölümü sorgulanmadıkça, kadınların toplumsal üretime girmelerinin kurtuluş değil çifte iş günü ve tabîyetin sürmesi anlamına geldiği tarih tarafından ortaya kondu. Hartmann'a katılmamak mümkün değil:

> İlk Marksistler erkeklerin, kadınların tâbiyetinin sürekliliğinde yatan müktesep çıkarlarını farketmediler... Erkekler ev işi yapmak zorunda olmamak, karılarının ve kızlarının kendilerine hizmet etmesi, iş gücü pazarında daha iyi yer edinmek gibi avantajlardan yararlandılar. Patriyarkal ilişkiler, ilk Marksistlerin öne sürdüğü gibi, kapitalizm tarafından hızla aşılan atalardan kalma artıklar olmak bir yana, varlıklarını sürdürdüler ve kapitalizmin yanı sıra, güçlenerek büyüdüler. Sermaye ve özel mülkiyet kadınların **kadın** olarak ezilmelerinin nedeni olmadıklarından, tek başına bunların sona ermesi, kadınların ezilmesinin sona ermesiyle sonuçlanmayacaktır.[14]

Proleter aile ise, kapitalistlerin yanısıra, erkek işçilerin de örgütleri ve sendikaları aracılığıyla katıldıkları bir dizi operasyonla dağılmaktan kurtarıldı. Her ne kadar 60'lardan bu yana ailenin parçalandığı yolunda bir takım tartışmalar zaman zaman yeniden gündeme gelse de, bu tartışmalarda ailenin özel mülkiyete dayandığı teziyle ilerleyebilmenin olanağı yok. Ailenin, cinsiyete dayalı bir iş bölümünün yaşandığı, ortak çıkarların yanı sıra, çatışan çıkarların da yer aldığı, kadın emeğinin erkekler tarafından denetlenmesinin ve bu emeğe el konmasının ayrıcalıklı mekânı olduğu görülmeden aileden anlamlı bir biçimde söz edebilmek olanaksız görünüyor.

14. H. Hartmann, a.g.e., s.132.

bosna'da iç savaş

ayşe düzkan

avrupa'nın memleketimizle olan ilişkisini en fazla komşuluk olarak tarif etmeyi tercih ederim; bu yaşlı kıtanın yirminci yüzyılda, siyasal gelişmeleri savaşa çevirmek gibi tuhaf bir kaderi olmuş sanki. muhakkak ki hatırlamışsınızdır, faşizm ve ikinci dünya savaşı ve asrın son onyılında eski yugoslavya'nın parçalanması üzere başlayan, şimdi kosova'da cereyan eden ve daha sonra makedonya'ya sıçraması beklenen savaş.

önce şunu ifade etmek istiyorum, balkanlar kadın kurtuluş hareketi açısından mümbittir ve benim de ilgimi hep çekmiştir. bosna-hersek'de savaş sürerken slovenya'da bir kadın toplantısına katılmış, orada hem eski yugoslavya'nın değişik yerlerinden, hem de bosna'dan kadınlarla tanışmak fırsatı bulmuştum. bütün bu alakalanmaya rağmen, bosna savaşının dehşetini saraybosna'ya gitmeden farketmemiş olduğum için mahcubum. elinizde tuttuğunuz ve benim de ilk defa yazı yazdığım dergi, insanın hislerini açıklamasına pek müsait bir ortam sayılmaz. o yüzden bu mahcubiyetimi daha fazla dillendirmek niyetinde değilim. ama tekrar edeceğim, korkunç bir savaş yaşanmış bosna'da.

biraz sıradan ve bayağı bir kıyaslama yapacağım. güney-doğu'da olup bitenle ilgilenmek için enternasyonalist olmak gerekmez. çünkü "kürt meselesi" türkiye politikasının bir parçasıdır; hüsamettin cindoruk bile bu konuda bir şeyler söylemek mecburiyetini hisseder. buna karşılık angola'da olup bitenler en nihayetinde memleketin enternasyonalistlerini ilgilendirir.

şahsen orada olup bitenleri umursamayan devrimciler tanıdım.

ama balkanlar bize bu iki örneğin arasında bir pozisyon sunuyor; ne angola kadar uzağımızda, ne de "orası" kadar yakınımızda. kelimenin gerçek anlamında bu kadarcık mesafemiz olan bir yerle, kelimenin mecazi anlamında nasıl bu kadar mesafelenebildik? bana sorarsanız, bunu güncel politikadan ziyade olup bitenin izahını yapmakta karşılaştığımız müşkülle açıklamak mümkün.

"nerede çokluk..." mu?

handan koç arkadaşım, bosna-hersek'le ilgili bütün kitapların bir sürü harita içerdiğini söylüyor. bu haritalar, ağırlıklı olarak çeşitli dönemlerdeki milliyet ve etnik grupların dağılımını gösteriyorlar. eski yugoslavya'yla ilgili olarak hemen herkes, "çok-uluslu", "çok-dinli" tanımlarını (herhalde çok-kimlikli, çok-kültürlü demeyi akıl edemedikleri için olacak!) kullanıyor. çok az yerde, "çok-etnisiteli" tanımıyla da karşılaştım.

eski yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyet (slovenya, sırbistan, hırvatistan, karadağ, bosna-hersek ve makedonya) ve iki bağımsız bölge (kosova ve voyvodina) içinde bosna-hersek'in bir özgüllüğü var. xavier bougarel bunu şöyle izah ediyor:

"bir Bosna-Hersek özgüllüğü ve devamlılığı varsa eğer, bu herhangi bir halka ait olmaması, halkların sürekli bir karışma ve özümlenme yeri, uygarlıkların kavşağı ve imparatorlukların periferisi olmasındandı."[1]

yugoslavya'nın dağılmasıyla ilgili onlarca kitap yazılmış. bunların birçoğu felaketin başlangıcı olarak 1987'de, slobodan milosevic'in sırbistan komünistler birliği birinci sekreterliğine seçilmesini gösteriyor. 1990'da sırbistan cumhurbaşkanı seçilen sırp milliyetçisi milosevic'i, hemen herkes haklı olarak savaşın sorumlusu ilan ediyor. genel olarak milliyetçiliğin, özel olarak da sırp milliyetçiliğinin yükselişi savaşın görünen birinci sebebi.

1. Xavier Bougarel, "Bosnie-Herzegovinie, anotomie d'une poudriEre", HEredote, no.67, "Sırp Orunu özel sayısı, Ekim-aralık 1992, s. 86." dan alıntılayan Catherine Samary, Parçalanan Yugoslavya Bosna'da Etnik Savaş, s.79.

etnik temizlik

yugoslav ordusu, bu sözü edilen ulus ve dinlerin hepsinden oluşuyor. ama 90'lara gelindiğinde ordu sırplaştırılıyor. silahlar sırplara teslim ediliyor, ordunun önemli mevkilerine onlar getiriliyor. ve sırplar, düyanın en iyi ordularından olan yugoslav ordusuyla saldırıyorlar bosna'ya.

yükselen milliyetçiliğe ve bütün bu gelişmelere rağmen, saraybosna'yı çevreleyen tepeler yugoslav ordusu tarafından sarıldığında bir saldırı ihtimalinin çok az bosnalının aklına gelmesi ise onyılların kardeşliğinden kaynaklanıyor. bir de tabii slovenya'nın on gün süren "oyuncak" bir savaşla yugoslavya'dan ayrılmış olmasına.

bosna savaşı sırasında burada yaşayan sırpların bir kısmı saldırgan sırp ordusuyla işbirliği yapıyor.

bu savaşın kadınlar açısından bir farklılığı var. tecavüz, bütün savaşlarda kullanılan bir savaş yöntemidir. ama bosna'da savaşın amacı bir "etnik temizlik" sağlamak. bunun bir yolu da onüç-kırk yaş arasındaki bütün kadınları sırp çocuklarına hamile bırakmak. sırpların eline düşen bütün boşnak kadınlar günlerce, bazen aylarca hamile kalana kadar tecavüze uğruyorlar. çünkü savaş, bu tecavüzleri gerçekleştirmek için sürüyor. çeşitli kaynaklar en az yirmi bin kadına tecavüz edildiğini aktarıyor. o yılları bosna'da geçirmiş türk gazeteci şerif turgut, bu sayının en az elli bin olduğunu söyledi.

bosna savaşından kalan bu dehşete ait yüzbinlerce hikâye ve belki bunları biraz olsun unutturabilecek yüzlerce dayanışma hatırası var. birçok sırp, sırp zulmüyle karşı karşıya kalan boşnaklara yardım için hayatını tehlikeye atmış.

burada bosnanın ulusal bileşimiyle ilgili ufak bir not düşmek istiyorum. birçok kaynak, bosna'da sırplar, hırvatlar ve müslümanların yaşadığını, savaşta yokedilmeye çalışılan bu müslümanların islamı tercih etmiş sırplar olduğunu anlatıyor. ama başka bazı kaynaklar da bu topluluğun boşnak adıyla anılmaları gerektiğini. (bosna-hersek'in tarihsel köklerini de oluşturan) ve 15. yüzyılda osmanlı işgaliyle müslümanlığı "seçen" bosna krallığında yaşayan etnik topluluk olduğunu, bu tanımlamanın 1918'de (daha sonra yugoslavya adını olacak olan) sırp-hırvat krallığı sırasında yasaklandığını ve 1945 sonrasında sosyalist yugoslavya'nın (makedonlar ve

karadağlılarla birlikte) boşnakların etnik varlığını da tanıdığına işaret ediyorlar.

boşnaklar, 1945'e kadar islama bağlı yaşarlarmış. tito yönetimi, kadınlar için örtü zorunluluğunu kaldırmış. daha sonraki yıllarda da son derece gevşek bir inanç yapısı olmuş bosna-hersek de. şimdi iktidarda olan sda (demokratik eylem partisi) başkanı aliya izzetbegovic, eskiden bosna müslümanlar birliği başkanıymış ve bu faaliyetleri sebebiyle tutuklanmış. gözünüzün önüne hiçbir zaman türkiye'dekine benzer bir islami hareket gelmesin. bosna-hersek'in kültürel yapısı buna izin verecek gibi değil. ama sda ve tabii bosna-hersek'in suudi arabistan ve iran'la savaş yıllarında kurulan sağlam ilişkileri söz konusu.

savaş öncesinde kendisini yugoslav olarak tanımlayan birçok bosnalı gencin savaştan sonra boşnak tanımını tercih ettikleri söyleniyor. boşnaklar, boşnaklıklarını hatırladıklarında ellerindeki en önemli kültürel bileşen de islam olmuş.

bu yazı esas olarak bosna-hersek'in şimdiki durumunu aktarmayı hedefliyor. ancak şunu söylemek isterim. eski yugoslavya'yı bir "halklar hapishanesi" olarak tanımlamanın haksızlık olduğuna inanıyorum. milliyetçiliğin körelmesi için, milliyetçi imalar içeren şarkıların bile yasaklanmasına kadar birçok tedbir alınmış. buna karşılık tek parti rejiminin halklar arasındaki eşit ilişkileri zorlaştırdığını ve milliyetçi husumetlerin derinden derine sürdüğü de bugünden baktığımızda kolaylıkla görülebiliyor.

kalabalık bir dünyada yapayanlız

savaş sırasında saraybosna savaş muhabirleriyle doluymuş, dünyanın birçok yerinde gazeteler, orada olup biteni, tecavüzleri, yerinden yurdundan edilen insanları yazıyormuş. avrupa'yla ilişkileri güçlü olan ve basını izleyen bosnalılar savaşın bu kadar uzun süreceğine ihtimal vermemişler.

ama basından daha güvenilir kaynaklardan da bilgi akışı olmuş. 1992 yılı boyunca birleşmiş milletler mülteciler yüksek komisyonerliği'ne, boşnaklara yönelik toplu tecavüzlerle ilgili bir sürü rapor gelmiş. ama tam o sıralarda komisyonerlik ve onunla birlikte kızıl haç yetkilileri, bosna'da toplu cinsel şiddetin iki tarafın da uyguladığı münferit vak'alarda ibaret olduğunu açıklıyormuş.

burada kısa bir açıklama yapmak istiyorum. bosna'da boşnakların münferit tecavüzleri olmuştur. ama etnik temizlik maksadıyla toplu tecavüzler işgalci, saldırgan sırp ordusu tarafından gerçekleştirilmiş. burada, bir mahcubiyetimi daha ifade etmek isterim. bir çok feminist grup ve yazarın da başvurduğu bir simetri, yani iki taraftan da tecavüzlerin olduğu iddiası, sırp politikalarının üzerini örtmekte kullanılmış.

adaletsizlik bununla bitmiyor. lahey'de savaş suçlularını yargılamak için kurulan mahkemede ceza alanların sayısı yirmi kişiyi geçmiyor.

başta birleşmiş milletler olmak üzere uluslararası kuruluşların bosna'da yaşananlara bir türlü müdahale etmemeleri, müdahalenin ancak silahları susturmayı sağlamış olmasını açıklayacak hiç bir sebep yok; bosna-hersek'te yaşananların kimsenin çıkarını zedelememiş olması ve tabii silah üreticileri ve tüccarlarının işine gelmesi dışında.

islamcılar, bu süreci hıristiyan batının müslümanlara duyduğu öfkeyle açıklıyorlar. bazı batılı yazar ve politikacılarda böyle bir eğilim olabilir ama bunun süreci belirlediğine inanmıyorum. yine de belki islamcılara inanabilirdik; bosna-hersek'in boşnak milliyetçisi müslüman partisi sda (gerçi kendileri bu kimliği asla kabul etmiyorlar) abd'ye bu kadar yürekten bağlı olmasaydı. çünkü dayton anlaşmasının pax americana olarak adlandırılması sadece ohio yakınlarındaki dayton'da gerçekleşmiş olmasından kaynaklanmıyor. abd, artık bosna-hersek'te ve kim bilir ne zaman oradan atılır.

abd'nin bosna'ya yerleşmesini ekonomik çıkarlardan ziyade avrupa'da nüfuz alanını genişletme (hatta yaratma) ihtiyacına bağlayanlar var. ben iki açıklamanın da birarada geçerli olduğuna inanıyorum. türkiye'ye sıkça atfedilen bir "jeopolitik önem" vardır ya, aynı laf bosnalıların da dilinde (acaba hepimizi böyle mi uyutuyorlar diye düşünüyorum.) öte yandan, bosna-hersek'in serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci kimlerin ağzını sulandırmaz ki?

serbest piyasa

tito'nun 1980 yılındaki ölümü yugoslavya için çok şey ifade ediyor. yugoslavya, bundan sonraki onyılı büyük borçlarla karşılıyor. o yıllar, çeşitli ulusal hareketlenmeler ve slobodan milosevic'in güçlenmesinin yılları.

1989'da ante markovic'in başkanlığında kurulan hükümet ise yugoslavya için bir dönüm noktası oluyor. ante markovic, borçlanmadan kaynaklanan sorunları serbest piyasaya geçişle çözmeye çalışan bir reformcu.

markovic, o dönem politikacıların çoğundan farklı olarak milliyetçi değil. yugoslavya'yı yabancı sermayeye ve avrupa'ya açmayı hedefliyor. ama politikalarının önemli bir parçası, iktisadi krizin cumhuriyetler düzeyinde çözülmesi.

doğu avrupa'da birden çok milliyetçilikten bahsediliyor. bunlardan bir tanesi, en iyi örneği çek cumhuriyeti'nde görülen ayrılıkçı milliyetçilik. zengin çek cumhuriyeti, fakir slovakya'yla ayrılmak istiyordu. (bu biraz türkiye'de, kürt meselesine 'ver kurtul' tâbir edilen çerçevede bakanlara benziyor. "oraları zaten bizim sırtımızda ekonomik bir yük, ayrılsınlar daha iyi," zihniyeti.) yugoslavya'da bunun en iyi örneği, sanayi yatırımlarının ağırlıklı olarak bulunduğu solevenya'nın 1991'de ayrılmasıdır. dolayısıyla serbest piyasaya geçişle milliyetçiliğin yükselmesinin aynı zamanlara denk düşmesi tesadüf değildir. buna karşılık, bu kadar çok ulusun birarada yaşadığı bir yerde bu bölünmenin sorun yaratması kaçınılmaz.

buraya bir parantez açmak istiyorum:

yazının başında, bosna'yla mesafemizden bahsetmiştim. bence bunun sebebi, milliyetçilikle serbest piyasa arasındaki bu bağlantıyı ihmal etmemizle yakından ilgili. bana öyle geliyor ki, bizim islamcıların desteklediği boşnak milliyetçiliği olarak gördüğümüz şey, aslında yugoslavya'nın tamamında serbest piyasaya geçişin ateşlediği bir savaşın mağdurları.

şimdi savaşın yaralarını sarmaya çalışan bosna-hersek'de özelleştirme politikaları ve bu konudaki tartışmalar sürüyor. herhangi bir sermaye birikimi olmayan bir ülkede devlet işletmelerini kim satın alabilir?

alternatiflerden birisi tabii ki yabancı sarmaye. yerli ortaklar aracılığıyla bu mümkün. bir başka öneri ise bu işletmelerin eski sahiplerine geri verilmesi. pazartesi[2] için konuştuğumuz sda milletvekili seada palavric, "beylerin paşaların (bu kelimeler türkçe) mülklerini geri vereceğiz," dedi. ancak bu işletmeler genellikle geliştirilmiş ve zaman içinde değerleri çok artmış olduğu için bu da akla yakın bir yol değil. işletmelerin, hisse senetleri yoluyla çalışanlara satılması önerisi de var. ancak geçmiş özyönetim

2. 42. sayı. eylül 1998.

döneminde sahip oldukları yönetim haklarını neden satın alacaklarını işçilere anlatmak zor olabilir.

benim bu yazıyı yazmamdan sonra ama sizin bu yazıyı okumanızdan önce, 12-13 eylül'de bosna'da genel seçimler var. bu seçimlere giren partiler içinde özelleştirmeye de, serbest piyasaya da karşı çıkan hiç bir parti yok. bu yeterince ümit kırıcı değilmiş gibi seçime birçok milliyetçi parti, (sadece boşnakların sda'sı değil, hırvat ve sırp milliyetçi partileri de) katılıyor. işsizlik yüksek, işlerini kaybetmemiş olanlar ise eskisinden çok daha düşük ücretlere razı olmak zorundalar. bu da emekçilerin pazarlık şansını düşürüyor. yani sermaye yatırımı yapmak için ideal bir ortam var. içinizi daha fazla daraltmayacağım.

muhalefet

sdp genel sekreteri karlo filipovic'le yaptığımız röportaj sanıyorum ki siz bunu okumadan ve özgürlük'te[3] çıkacak. o görüşmenin sonunda, "allah aşkına bosna'da hiç komünist kalmadı mı?" diye sorduk. adam bir durakladı, "hani marksist filan," dedik. "ah, evet, ufak bir topluluk var," dedi. en azından adı sosyalizm olan bir şeyin iktidarda olup sonra da düştüğü bir ülkede komünist olmak kolay değil. buna karşılık, görüştüğümüz kişiler içinde, bir sürü değişik pozisyon gözlemleme imkânı bulduk. mesela, eskiden komünistlerin resmi yayın organı olan oslobodenje'nin[4] onlardan bağımsızlaşmasını olumlu bir gelişme olarak değerlendiren ve halen bu gazetede çalışan emir habul, özelleştirmelerin ciddi sosyal patlamalara yol açacağına işaret eden nadir kişilerden birisiydi. eski rejime mesafeli bakan ama sosyal devleti benimseyen bir pozisyon bosna muhalifleri arasında yaygın gibi gözüküyor. ayrıca "isveç modeli"nin orada çok kafa karıştırdığını gözlemledik.

buna karşılık, sırplar bosna-hersek'e saldırdıklarında belgrat'ın ortasında savaşa karşı gösteri yapan, daha sonra bu eylemlerini yıllar boyu devam ettiren sırp feministleri siyahlı kadınlar'ı takdir ve iftiharla anmak istiyorum. bu grup, kendi ülkelerinde savaşı yürüten hükümetlerini protes-

3. . sayı, 11 eylül.
4. oslobodenje, yani kurtuluş, hem nazilere karşı direnişte, hem de sırplara karşı saaşta büyük rol oynamış. emir habul'la yaptığımız görüşme eylül ayı içinde radikal 2'de yayınlandı.

to etmekle kalmamış, bosnalı bir çok kadına oradan kaçabilmeleri için yardımcı olmuş. hâlâ da eylemlerini sürdürüyorlar. yazımı onların 1996' yılına aitbir bildirisiyle bitirmek istiyorum:

> **Hâlâ Belgrat sokaklarındayız.**
>
> Savaşa karşı feminist politikalarımız. kamu içinde siyasi direniş anlamını taşır. 9 Ekim 1991'de. Siyahlı Kadınlar'ı oluşturduk. O zamandan beri her Çarşamba Belgrat'ın meydanlarında ya da sokaklarında ayaktayız. (...)
>
> Biz savaşı durduramadık. Ama güçsüzlüğe ve teslimiyete de pabuç bırakmadık. Birlikte bir seçenek yaratma çabasını paylaşmak istiyoruz; öyle ki her birimiz bireysel ve kolektif olarak ümit için bir sorumluluk alalım. Belgrat sokaklarında olmaya devam edeceğiz...
>
> (...)
>
> Dayton'dan beri savaş değişik biçimlerde sürdü. Savaşın ve militarizmin mantığı hep çevremizde; çünkü Sırp rejimi Bosna'dan toprak taleplerini kesmiş değil, çünkü "bütün Sırplar bir devlet altında" bakışı değişmiş değil, çünkü Kosova'daki Arnavut nüfus hala baskı altında. Yakın gelecekte bir savaş ihtimali olmayacak şey değil...
>
> Beş yıl sonra protestomuza devam ediyoruz
>
> Devam ediyoruz çünkü büyüyen askerileşmeye itiraz ediyoruz, çünkü bu rejim korku, baskı ve tehdit aracılığıyla başkalarıyla savaşı sürdürüyor. Protesto etmeye devam ediyoruz çünkü korkunun ve yoksulluğun vatandaşların çoğunun hayatını işgal ettiği bir ülkede yaşıyoruz. Devam ediyoruz çünkü bu rejim otoritesini korumak için herşeyi feda etmeye hazır; milyonlarca işsiz, bir iç savaş, kaos ve açık bir diktatörlük pahasına.
>
> Özellikle şimdi protesto etmeye devam edeceğiz.
>
> (...)
>
> Siyahlı Kadınlar
>
> Belgrat, 5 Ekim 1996

biz **pazartesi** için "marksistlerin de feministlerden öğrenecekleri var," demiştik, değil mi?

Sosyalist Alternatif'e cevap

KEMAL ÜLKER

Sosyalist Alternatif'in Şubat-Mart 1998 tarihli 4. sayısında Ergin Yıldızoğlu ve Murat Nişancıoğlu'nun birlikte kaleme aldıkları "Başarılı Bir Kongre Üzerine Bazı Gözlemler" başlıklı yazıda Sosyalist Emek İnisiyatifi'ne ve bileşenlerine yönelik pek çok haksız eleştiri ve suçlama yer alıyordu. **Sınıf Bilinci**'nin bir önceki sayısında bu eleştiri ve suçlamalara cevap vermek amacıyla "Sosyalist Alternatif'e Alternatif Sorular" başlıklı yazıyı kaleme aldım. **Sosyalist Alternatif**'in Mayıs-Haziran 1998 tarihli 5. sayısında ise benim yazıma Onur Doğulu "Sınıf Bilinci'ne Alternatif Cevaplar" başlıklı bir yazı ile cevap verdi. Tartışmanın berraklaşması amacıyla Doğulu'nun yazısına cevap yazmanın faydalı olacağını düşündüm. "Sosyalist Alternatif'e Alternatif Sorular"da yaptığım gibi bu yazıda da Doğulu'nun yazısından yaptığım alıntılarda **Sınıf Bilinci**'nin formatından farklı olarak sadece aktardığım pasajın sonuna sayfa numarasını parantez içinde vermekle yetindim. Doğulu'dan yaptığım alıntıların tamamında italik ya da koyu olarak yazılmış yerler yazının orijinal halinde yeralmaktadır.

* Doğulu'nun cevap yazısı "Sınıf Bilinci'ni okuma fırsatı bulamayanlara yazının ana fikrini bir cümleyle" özetleyerek başlıyor. "Sınıf Bilinci, Sosyalist Alternatif yazarlarını *'Sol liberalizm tehlikesini kavrayamamakla ve buna paralel olarak 'cici' Trotskistleri 'kaka' olanlardan ayırmak için çabalayıp durmakla'* suçluyor." (s.28) Ancak Doğulu bu tek cümle-

lik özeti tırnak içinde ve italik harflerle yapıyor. Oysa yazının devamında Doğulu'nun benim yazımdan (üstelik bazılarını fütursuzca çarpıtarak) aktardığı kimi pasajlar da aynı şekilde dizildiği için (tırnak içinde ve italik olarak) Doğulu'nun özetinin bir alıntı olarak algılanması (hele hele **Sınıf Bilinci**'nin ilgili sayısını okumamış olanlar için) mümkün. Ancak ne gam. Doğulu yaptığı alıntılarla ilgili okuyucusuna karşı hiç sorumluluk duymuyor doğrusu.

* Doğulu'ya göre **"SEİ, Özgürlükçü Demokratik Cumhuriyet (ÖDC)** tezinin ortaya atılışının ertesinde, bu teze bir tepki olarak örgütlendi." (s. 28) Daha önce yazdıklarımızı tekrar etmek pahasına bir kez daha belirtelim; SEİ'nin kuruluşuna yönelik ilk temaslar ÖDP'nin kuruluşunun hemen ardından birkaç ay sonra başladı. Ön hazırlık süreci ise 1996 yılı sonuna denk geldi. Bu çalışmalara katılanlar, yaşanan harmanlanma sürecinin sol liberalizm belirlenimli bir ortamda gerçekleştiğini farkettikleri için kısa bir süre içinde güçbirliği yapma eğilimine girdiler ve ÖDC'nin gündeme gelmesiyle birlikte girişimlerinin ne kadar yerinde olduğunu gördüler. ÖDC elbetteki SEİ'nin oluşturulmasına yönelik çabalar üzerinde bir katalizör etkisi yaptı. Ancak SEİ, Doğulu'nun öne sürdüğü gibi ÖDC'ye karşı duyulan tepki içinde üretilmiş reaksiyoner bir platform olmadı. Tıpkı ilçe, il ve büyük kongre/konferans sürecinin de SEİ'nin kurumsallaşmasını hızlandıran bir etki yapması ancak bu kongre/konferans sürecinin SEİ'nin ortaya çıkmasına yol açan asli bir etken olmaması gibi...

* "Talihsiz bir biçimde, partinin önüne, parti programıyla açıkça çelişen ÖDC formülasyonunu çıkaranlar, kendilerini, kendilerinin bile ummadığı bir tartışma içinde buldular." (s. 28) Oldukça sorunlu bir cümle ile karşı karşıya olduğumuz açık. Yine de Doğulu'nun ne demek istediği anlaşılıyor. Son derece bilerek ve isteyerek ortaya atılmış olan ve kısa bir süre sonra benzer ya da aynı adla bize yeniden dayatılacağından şüphe duyulmaması gereken ÖDC'nin gündeme getirilmesi Doğulu tarafından bir talihsizlik kertesine indirgeniyor. Bu türden bir ifadeye yer vermek **Sosyalist Alternatif** için büyük bir talihsizlik gerçekten de!

* Doğulu'nun "SEİ'yi oluşturan yoldaşlar, en az, düşünmeden ve altını doldurmaya çalışmadan ÖDC formülasyonunu ortaya atanlar kadar aceleci davrandılar" (s. 28) demesi devrimci Marksist birisi için talihsizliğin ötesine geçen, son derece düşündürücü bir durumdur. Oysa ÖDC'nin altı

doludur sevgili Doğulu. Elementer bir tarih bilgisine sahip olan her Trotskist ÖDC'yi biraz kazıdığında altında Halk Cephelerini, aşamacılığı, devrimciliğin, iktidar perspektifinin terkedilişini kısacası Stalinist politikaları görebilir. Elbette ÖDC söz konusu politikalar zincirinin son halkasıdır ve kendisini önceleyen halkalardan tek farkı uzlaşmacılığın ve reformizmin diğerlerinden çok daha belirtik, deyim yerindeyse çıplak gözle görülür bir halde olmasıdır.

* Burada hemen ellerinizi oğuşturup "ya diğer SEİ'ciler ne diyor bu söylediklerinize?" diye sorduğunuzu duyar gibi oluyorum. SEİ'nin **Sosyalizm** grubu dışındaki bileşenlerinden **Sosyalist Politika** grubundan arkadaşlarımızın tümü ve bağımsız arkadaşlarımızdan bazıları bizim bu yorumumuza katılmazlar ancak bu arkadaşlarımızın hepsi ÖDC'nin iktidar perspektifini dışlayan ve Marksist hareketi on yıllardır zehirleyen aşamacılığın son ve en uzlaşmacı versiyonu olduğunu düşünürler. Dolayısıyla bu arkadaşlarımız da en az **Sosyalist Alternatif** kadar devrimci Marksistlik sıfatını hakederler ve onlarla SEİ çerçevesinde bir araya gelmek bizim için mümkündür ve anlamlıdır.

* "Sol liberalizmle mücadelenin önemini *'sol liberalizm tehlikesini kavrayamadığımız'* için mi görmüyoruz? (Soru işareti yazının orjinalinde yok. Ben sonradan ekledim -KÜ) Galiba tam tersi, **ÖDP'nin kuruluşunun ve iddialarının sol liberalizme karşı kazanılmış bir mevzi olduğunu iddia ediyoruz."** (s. 29) Sol liberalizm tehlikesini kavrayamamanın tam tersi nasıl ÖDP'nin kuruluşunun ve iddialarının sol liberalizme karşı kazanılmış bir mevzi olduğunu iddia etmek olabilir? Anlaşılır gibi değil. Acaba Doğulu bu "çift iddialı" cümlesiyle ÖDP'nin kuruluşuyla ve iddialarıyla sol liberalizme kapıları baştan kapattığını ve dolayısıyla böyle bir tehlikenin, en azından şimdilik, gündemde olmadığını mı anlatmak istiyor? Eğer öyleyse, böyle bir aymazlık karşısında bizim bu yoldaşların akıllarını başlarına toplamaları için yapabileceğimiz fazla bir şey olmadığını kabul etmemiz gerekiyor.

Aslında Doğulu'nun bu cümlesi üzerinde kafa yormaya gerek yok çünkü bir sonraki cümlede **Sosyalist Alternatif**'in sol liberalizm karşısındaki aymazlığının boyutlarını bütün açıklığıyla görmek mümkün oluyor. Doğulu şöyle yazmış: "Sol liberalizm sadece işçi sınıfı hareketi açısından değil, toplumsal muhalefetin tüm kesimleri için kalp paradan daha değer-

sizdir ve hep öyle olacaktır." (s. 29) Şükürler olsun. Hem işçi sınıfı hareketi hem de toplumsal muhalefetin tüm kesimleri sol liberalizme karşı ebediyen efsunlanmışlar da haberimiz yokmuş!

* Bu tuhaf saptamanın ardından Doğulu şu sonuca varıyor: **"Dolayısıyla bize göre sol liberalizmle mücadele etmenin güncel görevi, ÖDP'yi güçlendirmekten geçiyor."** (s. 29) Doğulu'nun ifade bozukluğunun yazının sonlarına doğru arttığı ve "...sol liberalizmle mücadele etmenin güncel görevi" gibi dehşetengiz cümleler ürettiğini görüyoruz. (Üstelik yazının spotunda da aynı cümleye yer verilmiş.) Söylemek istediği şu olsa gerek: ÖDP güçlendikçe sol liberalizmin de gücü ve etkinliği azalacaktır. Doğulu'nun bir de SEİ'ye yönelik örtük bir mesajı var: partiye ayak bağı olacağınıza onu güçlendirmeye çalışın. Bir sonraki paragrafta bu örtük mesaj bir nasihatle "taçlandırılıyor"; "Bu da devrimci marksistlere parti içi tartışmaları toplumsal muhalefetin ihtiyaçlarıyla ilişkilendirerek sürdürme görevi yüklüyor." (s. 29) Yani toplumsal muhalefetin ihtiyaçları bütün dünyada 20 yılı aşkın bir süredir solu zehirlemekte olan sol liberalizme karşı mücadeleyi öncelikli bir görev olarak ele almayı gerektirmemektedir. Aslında **Sosyalist Alternatif**'in sol liberalizme karşı tam boy bir mücadeleye girişmesine engel olan bizzat kendi örgütsel ihtiyaçlarıdır. Onlar sol liberallerle barış içinde bir arada yaşamak istiyorlar. ÖDP'nin kuruluşundan bu yana sürekli olarak partinin çoğunluğunun görüşleriyle uzlaşmalarının nedeni de bu. Devrimcilerin tükenişi örgütsel meselelerin sınıfsal ihtiyaçların üzerine çıkarıldığı durumda yaşanmaya başlar. Bu tükeniş sürecinde merkezci tavırların kinik özürcüleri her zaman gerekli kulpları bulurlar. Eldeki insan malzemesinin tanıdığı olanaklar çerçevesinde bu kulp buluculuk işini kimi zaman Doğulu gibi fazla hevesli yoldaşlar da üstlenebilir.

* "Sınıf Bilinci'nin talihsizliği tam da denklemi yanlış kuruyor olmasında, kendini 'sol liberalizme karşı sosyalizm mücadelesi sürdüren kahramanlar' olarak görmesinde yatıyor." (s. 29) Doğulu böylece şah-mat demeden önceki son ve öldürücü(!) darbeyi yapmış oluyor. Hem de reddedilmez kanıtıyla birlikte. Benim yazımdan alıntı yapıyor ve **Sınıf Bilinci**'nin kendini "sol liberalizme karşı sosyalizm mücadelesi sürdüren kahramanlar" olarak gördüğünü ortaya çıkarıyor. Peki ama benim yazımda böyle saçma bir ifade var mı? Elbette ki hayır. Peki Doğulu bu alıntıyı ne-

reden bulup da yapıyor? Hiçbir yerden. Kısacası Doğulu uyduruyor. Alıntıları yaparken dipnot vermemesi boşuna olmasa gerek. Ancak biraz ileride Doğulu'nun kısa yazısına birkaç tahrifat daha sığdırdığını göreceğiz. Herhalde bunun da kitapta bir yeri vardır ve "Stalinistler"le sol liberalizme karşı bir platform kuranların dürüstlüğündense pür devrimci Marksistlerin çarpıtmalarını yeğlemek evladır.

* Doğulu çarpıtma yoluyla sağladığı kanıta dayanarak başlıyor saydırmaya: "Kendinizi böyle gördüğünüzde iki sorunla karşılaşırsınız, birincisi Sınıf Bilinci yazarının 'sol liberalizm' olarak tarif ettiği akımın gücü ve etkinliği sizin kendinizi 'kara koyun' gibi hissetmenize yol açar. Dolayısıyla kendinizi 'muhalefet olarak atamak zorunda kalırsınız' ve ancak bir karşıtlık içinde anlam taşıdığınızı farkedersiniz." (s. 29) Ne kadar semptomatik ifadeler! **Sosyalist Alternatif** yazarı açıkça sol liberallerin (daha doğrusu bizim sol liberal adını verdiklerimizin) gücünü ve etkinliğini göz önünde bulundurarak bunlara karşı çıkmadığını farkına varmadan itiraf etmiş oluyor. Sonra da sıkılmadan bize karşıtlık içinde anlam taşıyan bir konumda olduğumuzu söylüyor. Oysa SEİ'nin sol liberalizmden çok farklı politik, ideolojik ve programatik yönelişleri var ve SEİ parti içinde sağlam bir muhalefet olmayı değil uzun vadede partide çoğunluğu sağlamayı hedefliyor. Üstelik SEİ Doğulu'nun söylediği gibi salt karşıtlık çerçevesinde anlam ifade eden bir eğilim olsaydı bile bu sol liberalizmin çeperinde siyasi yaşamını sürdürmekten çok daha anlamlı bir tavır olurdu.

Doğulu devam ediyor; "İkincisi ise karşınızdakilerin sandığınız kadar marksizmin acemisi olmadığını görürsünüz. Oluşturduğunuz platform ummadığınız bir anda **'Peki, nasıl bir sosyalizm?'** sorusuyla karşılaşır ve sizi 'içeriği sonra tartışılmak üzere bir sosyalizm' gibi ifadeler de kurtarmaz." (s. 29) Karşımızdakilerin Marksizmin acemisi olduğunu sandığımızı Doğulu nereden çıkarıyor? Ayrıca karşımızdakiler ummadığımız bir anda "Peki, nasıl bir sosyalizm?" sorusunu gündeme getirmeye muktedir oldukları için mi Marksizmin acemisi değiller? Bütün bu tuhaflıkları bir yana bırakıp şunu soralım: benim yazımda "içeriği **ayrıca** tartışılmak üzere" ifadesini "içeriği **sonra** tartışılmak üzere" şeklinde değiştirme hakkını Doğulu nereden buluyor? Üstelik aynı çarpıtma 8 paragraf sonra bir kez daha tekrarlanıyor. (Bu yazının sonlarına doğru söz konusu çarpıtmanın tekrarlandığı pasajdan alıntı yapılacak.) Biz sosyalizmin içeriğine yönelik bir

tartışmanın sonraya (hele hele belli bir takvime bağlanmamış bir sonraya) ertelenmesine asla razı olmayız. SEİ'nin bütün bileşenleri nasıl bir sosyalizm konusunda SEİ içindeki ayrılıkların bilincindeler. Eğer zaten bu ayrılıklar olmasaydı SEİ kendini ÖDP içinde bir inisiyatif olarak değil bir blok olarak tarif ederdi ve bu blokun bileşenleri kısa vadede tek bir örgütsel çatı altında bir araya gelmek için gerekli çalışmaları başlatılırdı. Tekrarlayalım, bizler Cliffçi grup, örgüt ya da partiler gibi farklı güncel mücadelelerde ayrılığa yol açan bir programatik yöneliş farklılığı yaratmadığı sürece analiz ve yorum farklılıklarının ayrı örgütsel yapıları gerektirdiğini düşünen sekterler değiliz.

Üstelik ne gariptir ki Doğulu çarpıtmaya başvurarak SEİ'cileri tartışmayı ertelemekle suçlarken aynı yazıda ÖDP bazında ertelemeciliğin erdemini de vurguluyor: "ÖDP gerek Türkiye gerek dünya sosyalist hareketin geçmişinin değerlendirmesini bugüne değin gündeme almadı ve dolayısıyla tavrını ve geçmiş içindeki yerini henüz saptamadı. Aslında bu bilerek **ertelenmiş** bir şeydi. Çünkü, tüm bileşenleri kesen, kimsenin geleneğine yabancı hissetmeyeceği ve eklektik de olmayan bir program etrafında bir araya gelmenin daha yerinde olacağı düşünüldü. (...) Yürüyerek tartışmak, tartışmayı neredeyse imkansızlaştıran subjektif engellerin aşılması için önemliydi." (s. 29) ÖDP'de herkes yürüyerek tartışabilir. SEİ'ciler hariç. Olur mu böyle saçma şey?

Bu arada "Sınıf Bilinci yazarının 'sol liberalizm' olarak tarif ettiği akım" dediğiniz için soralım, siz bu akıma ne ad veriyorsunuz?

* Doğulu çarpıtmaya dayalı değerlendirmelerini yaptıktan sonra kristal küresinden SEİ'nin geleceğini okuyor: "Oluşturduğunuz platformun bileşimi ve bunun uluslararası sosyalist gelenek için ne anlama geldiği sorusundan kurtulmak için "Metin Çulhaoğlu'nun son kitabını okudunuz mu?" türünden komik karşı sorular da işinize yaramayacaktır. Artık eklektik platformunuzu sürdürmenin tek seçeneği vardır: Gürültü yapmak." (s. 29) Önce bir düzeltme. Benim yazımda Doğulu'nun çarpıttığı gibi "Metin Çulhaoğlu'nun son kitabını okudunuz mu?" denmiyor, spesifik bir kitaptan adlı adınca söz ediliyor; "...Metin Çulhaoğlu'nun **Bin Yılın Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu** başlıklı kitabını okudunuz mu?"[1] Yani söz

1. Ülker, Kemal: "Sosyalist Alternatif'e Alternatif Sorular", **Sınıf Bilinci**, s. 20 Bahar 1998, s. 76)

konusu kitap Çulhaoğlu'nun son kitabı olmasaydı (diyelim ikinci kitabı **Solda Yürüyüş Polemiği** bu kitaptan sonra yayınlanmış olsaydı) bile benim gündeme getirmek istediğim **Bin Yılın Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu** başlıklı kitabı olacaktı. Bir örnek verip geçeceğim. Söz konusu kitapta "Stalinist" Çulhaoğlu şu satırları yazıyor:

> (...) Troçkizmi, ana siyaset kanalı dışında kalsa bile, marksizmin melezleştiği dışsal ve yabancı bir ideoloji saymıyorum. Troçkizm, günümüzün kimi troçkistleri hangi konumda olurlarsa olsunlar, marksizm içi bir yorum ya da kanaldır."[2]

Şimdi soralım, sizce tek başına bu pasaj bile bir platformda bir araya gelmek ve birlikte sol-liberalizme karşı mücadele etmek için gerekli ortak zeminin varlığını ortaya koymuyor mu? Yoksa bu satırları da sadece "komik" mi buluyorsunuz?

Ve dönüp dolaşıp aynı yere geliyoruz. ÖDP'de yer almak uluslararası sosyalist gelenek açısından bir sorun yaratmıyor ancak her nedense SEİ'de yer almak "ne anlama geldiği" bilinen bir suç haline geliyor. SEİ eklektik olmakla suçlanıyor. Böyle bir suçlamayı ÖDP üyesi birinin hele hele aynı makalede şu satırları yazmış olan birinin dile getirmesi son derece çelişkili: "Türkiye solunun, geniş bir yelpazeye yayılan farklı gelenekleri, onlarca yılın her türlü -politik, kültürel, psikolojik- birikimini ihtiva eden **bagajlarla** bir araya gelerek ÖDP'yi kurdular." (s. 28) Herkes için hak olan neden bir tek SEİ'liler için eklektizm oluyor? Bu ne tuhaf bir çifte standart uygulamasıdır?

* Hem Yıldızoğlu ile Nişancıoğlu'nun ortak yazısında hem de Doğulu'nun yazısında Stalinistlerle işbirliği yapmak adına kimliğimizden ödünler verdiğimiz çeşitli vesilelerle öne sürülüyor. Bu suçlamaların tamamına cevap verdim. Yaptığımız tartışmadan kalıcı bir kaç sonuç çıkarabilmek amacıyla, deyim yerindeyse fırsattan istifadeyle, içinde bulunduğumuz harmanlanma döneminde devrimci Marksistlerin Stalinistlere veya neo-Stalinistlere programatik ödünler vererek (**Sosyalist Alternatif**'in **Sosyalizm** grubunun yaptığını öne sürdüğü gibi) siyasi kişiliklerini önceleri fiilen sonraları açıkça yitirmelerine yol açabilecek hataların üzerinde kısaca durmak istiyorum.

---

2. Çulhaoğlu, Metin; **Bin Yılın Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu**, Sarmal Yay., İs 1998, s. 110)

* Devrimci bir enternasyonalin gerekliliğinden açıkça vazgeçmek.

* Devrimci bir enternasyonalin gerekliliğinden açıkça vazgeçilmese de enternasyonal seksiyonlarının örgütlenmesinde Leninist partiler inşa etme perspektifini reddetmek. Belirsiz bir sol-yeniden gruplaşma stratejisinden veya Menşevik tarzda bir örgütlenmeden yana tavır almak.

* Programatik ve örgütsel bağımsızlığını koruyarak ÖDP gibi bileşik parti süreçlerinde yer almak ancak bu sürecin herhangi bir aşamasında birleşik bir Leninist örgütlenmeye gidilmesi gerektiğine dair herhangi bir düşünceye bile sahip olmamak.

* Harmanlanma sürecinin diğer unsurlarına şirin gözükmek için Stalinizmin on yıllarca işçi mücadelelerine nasıl ihanet ettiğinden söz etmemeye çalışmak. Söz etmek gerektiğinde de bundan olabildiğince kaçınmak ya da durumu idare etmek üzere bulanık ifadeler kullanmak. Bu amaçla devrimci Marksistler için vazgeçilmez olan kimi kavram ve kategorileri antipatik görünmemek adına deforme etmek. Kısacası geçmişin hatalarına yumuşak bir biçimde işaret edilebileceğine inanmaya başlamak.

* Programatik belgelerde dikkatleri örgütlü işçi sınıfı mücadelelerinden başka yerlere çekmeye çalışmak.

Biz hiç vicdan azabı çekmeden, gönül rahatlığıyla şunu söyleyebilecek durumdayız: **Sosyalizm** grubu hem ÖDP hem de SEİ içinde bu hatalı yönelişlerden hiçbirine prim vermemiştir.

* Doğulu kristal küresinden yakın gelecekte yaşayacağımız felaketli durumlara ilişkin bilgiler verdikten sonra önce biraz ironi yapıyor; "Böylece kaş yapayım derken göz çıkarmış olmakla kalmayıp platformunuzu onun varlığına karşı tanımladığınız eğilimin ekmeğine de Trabzon tereyağı sürmüş olursunuz." (s. 29) Sonra da bizim sol liberal akımla ne kadar benzer bir konumda olduğumuzu anlatıyor; "Zira o eğilim de en az sizin kadar sorunludur; dağınık ilişkilerini konsolide etmek ve etrafında toplanacağı bir **'ideolojiye'** ihtiyaç duymaktadır." (s. 29) Doğulu'nun ironisini zekice ve yaratıcı bulmak mümkün değil. Örneğin buna cevap olarak amacımızın sol liberalizme bol bol Trabzon tereyağı yedirip damar sertliği illetiyle ömrünü kısaltmak olduğunu yazmayı da biz kendimize yakıştırmayız. Ayrıca "...platformunuzu onun varlığına karşı tanımladığınız eğilimin ekmeğine de Trabzon tereyağı sürmüş olursunuz" şeklinde (daha doğrusu şekilsizliğinde) bir cümle kurabilen bir "yazar"dan da daha iyisi-

ni beklememek gerekmiyor şüphesiz. Partideki "büyük grubun" diğer eğilim olarak adlandırılması ise ikimizi aynı kefeye koymak için yapılmış safça bir zorlama olsa gerek. Karşımızda konsolidasyon çabasıyla devinip duran, amorf, çelişkiler içinde bir kümelenme var. SEİ'nin konumu (özellikle parti içindeki tek yeni ve ÖDP orijinli platform olması ve diğer özellikleri) SEİ Bültenlerinde etraflıca ele alındığından ayrıca üzerinde durmak gerekmiyor.

* "Sınıf Bilinci'nin SA'nın savunduğu geleneğe yönelttiği eleştirilere gelince, geleneğimizle SB'nin geleneği arasındaki tartışmanın yaklaşık 50 yıllık, üstelik oldukça zengin argümanlarla dolu bir tarihi var. Temel argümanların hemen hepsi Türkçe'de de yayınlandı.

Ayrıca SB yakından bilir, uluslararası ve tarihsel düzeyde kapışmaktan, meseleyi döndürüp dolaştırıp Doğu Bloku'nun çöküşüne getirmekten de zevk alırız.

Ancak ne yazık ki, SB'nin söz konusu yazısıyla bu düzeyde bir tartışmaya girmek gereksiz. İki nedenden, birincisi bu tartışmanın bizim dert anlatmaya çalıştığımız ÖDP üyelerinin çoğu için tartıştığımız konu açısından belirleyici bir önemi yok. İkincisi SB yazarı teorik bir tartışma yapmak yerine kolay olanı yeğlemiş, geçerken çelme takmaya çalışmış." (s. 29)

Doğulu'nun bu eleştirisine cevap vermesi gereken **Sosyalist Alternatif** yazarları Ergin Yıldızoğlu ve Murat Nişancıoğlu'dur. Çünkü Doğulu'nun söz ettiği tartışmaları yazılarında yüzeysel bir biçimde aktaranlar onlardır. Ben sadece bunlara karşı cevap hakkımı kullandım ve yazımda bu tartışmaya Yıldızoğlu ve Nişancıoğlu'nun yazılarında ayırdıkları yer kadar yer ayırdım. Eğer Doğulu bizim yazarlarımız yazabilir ama sen cevap yazarsan böyle ağzının payını veririz diyorsa o zaman tartışmanın kanalları tıkanmış demektir. Üstelik bir de karşınızdaki akıl almaz bir pişkinlikle biz "meseleyi döndürüp dolaştırıp" bu konuya "getirmekten de zevk alırız" diyerek hava yapıyorsa... Bilmem ne demeli?

* Doğulu yazısını bitirirken büyük harfle şöyle yazıyor: "LENİN HEYKELLERİNİN TUZLA BUZ EDİLMESİNİ SEVİNÇLE KARŞILIYORUZ." (s. 29) Ve ekliyor; "Siz, galiba o heykellerin kimler tarafından dikildiğini, kimlerin onbinlerce sosyalisti Lenin'in adı verilen kamplarda kurşuna dizdiğini ve nihayet zulmün ve baskının sembolü haline gelmiş o

heykellerin kimler tarafından yıkıldığını unutmak istiyorsunuz. Sanırım 'içeriğini sonra tartışmak üzere sosyalizmi savunmak için' kurduğunuz platformunuzun varlığını sürdürebilmesi için unutmanız gerekiyor." (s. 29) Şüphesiz ki Lenin'in ölümünden sonra bürokratik kastın onun politik mirasını adım adım tasfiye ederken bir yandan da kendi sözde "ortodoksluğu"nu kanıtlamak için Lenin'i putlaştırdığını, onun düşüncesini donduruşunu simgelemek istercesine her yere heykellerini diktiğini unutmuyoruz. Ama sizden farklı olarak bu heykeller yıkılırken Lenin'in üzerine bir iftiralar (bazıları özel hayatına yönelik olmak üzere) yığınının boca edildiğini ve faturanın Lenin'e (ve elbette Marx'a ve Engels'e) çıkarılmaya çalışıldığını da göz ardı etmiyoruz. İşte **Sosyalist Alternatif**'in ve Cliffyen teolojinin diğer bütün tutsaklarının göremediği şudur: Lenin'in orada burada heykelleri yıkılırken aynı zamanda Lenin'in temsil ettiği politika da lanetlenmiştir. Ve bu hiçbir biçimde Lenin'in "özgürleşmesi" anlamına gelmemiştir. Çünkü Lenin'in heykellerini yıkanlar onu irili ufaklı bir dizi bürokratik despotun atası olarak görüyorlardı, Lenin'i onlarla özdeşleştiriyorlardı.

Cliffyen teoloji devrimci Marksistlere sosyal ve siyasal mücadelelerin gerçek seyrinden kendini korumak üzere sert bir sekterlik zırhına bürünme olanağı sağlar ve bu zırh kısa vadede kimi olanaklar sağlıyormuş gibi görünür. Orta vadede ise iyileşmesi imkansız kimi yan etkiler kendisini gösterir[3] ve Ekim devriminin ve onun baş mimarının prestijinin bütün dünyada en düşük düzeye düşmüşken devrimci Marksizm adına, hem de büyük harflerle şu satırlar yazılabilir: "LENİN'İN ÖZGÜRLEŞTİĞİNİ HİSSETMİYOR MUSUNUZ?" (s. 29).

Geriye söylenebilecek tek şey kalmaktadır. Yazık! Hem de çok yazık!

3. Örneğin son dönemde uluslararası alanda ciddi biçimde örgütlenen ve büyüyen bir kaç devrimci Marksist akımdan biri Cliffçi SWP ve onun yavru örgütleriydi. Cliffçiler bir uluslarası örgüt, bir enternasyonal gibi çalışmadıklarından başka ülkelerdeki örgütler hep İngiliz partisinin vesayeti altındadır. Yani "yavru örgüt" konumundadır. Vesayet konusunda problemler çıkınca da örgüt bölünür. Hem Türkiye'de hem de dünya ölçeğinde Cliffçilerin bir çok örgütü 1996'dan itibaren bir dizi bölünme yaşadı. 1990'lı yılların başında büyümekte olan Cliffçilik, 90'lı yılların ikinci yarısında bir durgunluğa düştü.

Bin yılın eşiğinde Marksizm tartışmaları

TEOMAN GÜLSEVER

Günümüzde Türkiye'de marksizmin teorik sorunlarını tartışan özgün eser üretimi oldukça az. Bu alanda yapılan sınırlı sayıdaki çalışmanın çoğu Batı'daki tartışmaları özetleyip tanıtmaktan öteye pek gitmiyor. Türkiye gibi teorik geleneği zayıf bir ülkede böylesi çalışmaların da önemli bir boşluğu doldurduğunu kabul etmekle beraber, marksizmin teorik sorunlarını Türkiye somutundan hareketle ele alıp kimi açılım noktaları yakalamaya çalışan özgün çalışmaların eksikliğini yakıcı bir şekilde hissetmekteyiz. Bu tür çalışmalar hem Batı kaynaklı ürünlerin alıcısı konumundaki sol entelijansiyayı teorik malzemenin aç gözlü bir tüketicisi olmaktan çıkartacak hem de politik angajmanlara daha duyarlı hale getirecektir.

Doğrusunu söylemek gerekirse hem dünyada hem de Türkiye'de marksizm ötesinden berisinden hoyratça çekiştirilmekte böylelikle salt bir "beyin cimnastiği" nesnesine dönüştürülmektedir. Yukarıda sözü edilen türden özgün çalışmaların bu hoyratlığın önünü kesmek açısından da çok büyük bir önemi var.

Geçtiğimiz günlerde işte böyle bir eser Sarmal Yayınevi tarafından yayınlandı. Metin Çulhaoğlu'nun **Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu.** Eser sekiz ana bölümden oluşuyor. Bölüm başlıkları şöyle: "Tarihsel ve Güncel Zemin", "Marksizmde Sorunlu Alan Tanımlamaları", "İde-

oloji Tartışmaları", "Marksizm ve Siyaset Kuramı", "Sermaye, Sınıf ve Devlet", "Lukacs, Gramsci ve Althusser", "Kimlik Sorunu İçin Bir Çerçeve" ve "Günümüzün İdeolojik Ağırlığı". Her başlık alt başlıklarla ayrıntılandırılıyor. Görüleceği üzere başlıklar günümüzde marksizmin en çok tartışılan,yukarıdaki deyimi kullanacak olursak en çok "çekiştirilen" alanlarını kapsıyor.

Çulhaoğlu kitabının ilk bölümünde aydının konumu ve Türkiye solunun iki ayrı dönemi üzerinde duruyor. "Aydın, salt aydın olarak sahip olduğu konuma özgü, yani içsel, yani başka toplumsal kategorilere göre özde ayrıksı dinamiklere sahip midir?"[1] sorusuna verdiği cevap aydının kendine özgü, içsel dinamiklerinin olduğu yönünde. Çulhaoğlu'na göre aydını ayırdeden şey sanıldığı gibi değişim ve hareket aranışı değil, aksine düzen, oturmuşluk ve akılcılık aranışıdır. Bu aranış aydının kendisine dışsal düzensizliklere, çarpıklıklara bir tepkiden ibaret değildir. Aranışın asıl nedeni aydın konumunun taşıdığı içsel çelişkidir. "Aydın, içinde bulunduğu toplumsal bütünlüğü nesnel olarak düşünemez; çünkü bu bütünün içerdiği çelişki ona içseldir. Aynı aydın, kendini öznel olarak sorgulayamaz da; çünkü kendisini salt kendisi olarak yapmamakta, onu da yapan bir toplumun içinde yaşamaktadır. İşte aydını hareketlendiren, bu gerilimin yarattığı dürtülerdir." Yani, "(...) Hareket adına hareket değil; bir birey olarak toplumla gerilim yaşamayacağı, toplumun kendine yansıttığı çelişkilerden arınabileceği ve kendini salt kendisi olarak sorgulayabileceği bir ortama ulaşmak için hareket..."[2]

Yukarıdaki düşünceleri şöyle yorumlamak mümkün mü? Aydın, içinde varolduğu toplumun içerdiği çelişki ona içsel olduğu ve aynı zamanda onun tarafından yapıldığı için kendini nesnel olarak tanıyıp sorgulayamaz. Oysa aydını vareden içsel dinamik kendini, kendi eylemini nesnel olarak tanımak, dahası bunları nesnelleştirmek çabasıdır. Hem kendine hem de topluma yönelik bir tür mutlaklık arayışı...

Aydının dışa açılma ya da kendini dışa yönelik olarak gerçekleştirme uğraşı biri içsel diğeri dışsal omak üzere iki temel dinamiğe sahip. İlk dinamik. aydının özel konumunda biçimleniyor. Aydının dışa açılmasını belirleyen dinamiklerden dışsal olanlar ise "taşıyıcı toplumsal paradigma-

1-Metin Çulhaoğlu. **Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu**, Sarmal yay.. İstanbul. Eylül 1997. s.20
2-a.g.e.. s.21

lar"dan oluşuyor. Bunlar "milliyetçilik, halkçılık, kalkınmacılık, sosyalizm gibi aydını kuşatan toplumsal-siyasal yönelimlerle ilgili."[3]

Yazara göre, aydının dışa açılma sürecinin içsel dinamiklerini oluşturanlar arasında benmerkezcilik, romantizm,iktidar tutkusu ve aracılık sendromu var. Bunlar aydının kendi çelişkili, huzursuz ve sorunlu konumunu makrolaştırma eğilimini besliyor. Ben'in dışsallaşma süreci böyle başlıyor. Dışsallaşma süreci genellikle ilk çıkış noktasının giderek geri plana düşerek silikleştiği, daha nesnel ve bilişsel (cognitive) bir toplumsal siyasal bağlanmayla sonuçlanan bir süreç olarak yaşanıyor.[4] Daha doğru bir deyişle, dışsallaşma ilk çıkış noktasıyla nesnel ve bilişsel bağlanma arasındaki çeşitli noktalarda açığa çıkıyor. Bazen ilk çıkış noktasına daha yakınken bazen de nesnel-bilişsel bağlanma noktasına daha yakın olabiliyor. İki nokta arasındaki gidiş gelişlerin en genel belirleyeni çoğunlukla siyasal ve toplumsal konjonktürdür. Örneğin, siyasal ve toplumsal konjonktürün dışsallaşmanın ilk çıkış noktasına daha yakın bir yerde yaşanmasına yol açtığı durumlarda aydının pratiğini belirleyen daha çok pragmatizm, konformizm, kariyerizm ve oportünizm olacaktır. Tersi durumda bağlanma ve adanmışlık ön plana çıkacaktır. Her durumda ilk çıkış noktasının varlığını koruduğu ve aydın konumunun bağlanma ve adanmışlık durumundaki ayırdedici özelliğinin nesnel ve bilişsel yanın öne çıkışında aranması gerektiği açık. Nesnel ve bilişsel bağlanma aydını toplumsal eyleme yakınlaştıracaktır.

Çulhaoğlu, toplumsal eylemden kopukluğu, aydının "derinliği"nin bir koşulu olarak gören yaklaşımları, bu derinlik çoğunlukla bütünlüğün gözden kaçırılması ya da reddi pahasına gerçekleştiği için eleştiriyor.

> Aydının toplumsal eylemle anlamlı bir ilişki kuramaması, yaşanılan tarihsel dönemin özgül bütünlüğünün kavranamamasına yol açacaktır.[5]

İlerleyen satırlarda yazar aydının "aracılık misyonu" üzerinde duruyor. Aracılığın, aydını hem kendi iç fırtınalarının hem de kendine dışsal herhangi bir taşıyıcı paradigmanın kölesi olmaktan kurtulacağı optimal bir dengeye taşıdığını söylüyor. Örnek, Rus aydınından:

3-a.g.e., s.22
4-a.g.e., s.22
5-a.g.e., s.24

> Kimileri kendilerini 'Çar baba' ile yoksul köylü arasındaki aracı olarak görmüşlerdir. Kimi Rus romanlarının kahramanları, gerçek Slav ruhunu duyarsız aristokratlara anlatan aracılardır. Plehanov, marksizmi iyi kavrayıp kendi çevresine yaymaya çalışan bir aracıdır.[6]

Çulhaoğlu'nun Türkiye aydınıyla ilgili tesbitleri ise şunlar:

> Türkiye aydını, belki Rus aydınından daha çok taşıyıcı paradigma bulmuş, kendini gerçekten aracı konuma yerleştirmiş, ama hiçbir zaman sözcüğün tam karşılığıyla entelijansiya olamamıştır. Kanımca bunun temel nedeni, taşıyıcı paradigması yettiği zaman asgari ölçülerde bile entelektüel olamaması, entelektüel nitelikler sergilediğinde ise bu kez taşıyıcı paradigma bulamaması ya da seçtiği paradigmanın yetersiz kalmasıdır.(...) Bu ülkenin kanımca en önde gelen paradigmacılarından Şevket Süreyya Aydemir ve Doğan Avcıoğlu yeterince entelektüel olamamışlar; entelektüel olduğu söylenebilecek aydınların(...) davaları ise demokrasi ve insan hakları gibi önemli,ama bence paradigma denemeyecek hedeflerle sınırlı kalmıştır.[7]

Çulhaoğlu, aydının entelektüel ve tarihsel bilgi birikimindeki yetersizliğin değişimin abartılması sonucunu doğurduğu gerçeğinin altını da çiziyor. Özellikle belirsizliğin hakim olduğu toplumsal konjonktürlerde değişimin hızı konusundaki kurguların neredeyse bir ideolojik hale oluşturduğu doğrudur. Aydın için düzen ve yerleşiklik aranışının belirleyici olduğu kabul edilecek olursa süreklilik-kopuş ilişkisinin kurgulanışında aydının süreklilik veya kopuştan herhangi birine daha fazla eğilimli olacağı ileri sürülebilir. "Kendi başına aydın, ya aşırı kopuşçuluğa ya da aşırı sürekliliğe eğilimlidir."[8] Hızlı değişim, düzen ve yerleşikliğe hızla ulaşma yolunu açtığından çekicidir aydın için. Aydının içsel özelliklerinden beslenen ve yerleşiklik, düzen, akılcılık aranışının temelinde yatan bir eğilim olan "mutlak" arayışı, aydının "kutupçu" kurgularını güçlendirir ve tarihe bakışını yönlendirir. Çulhaoğlu, haklı olarak aydının bu entelektüel zaafının panzehirinin marksizm olduğunu belirtiyor.

> Kanımca marksizmin en yetkin ve doyurucu olduğu yanlardan biri burada ortaya çıkıyor. Marksizmin kuramsal yayılım alanı ve derinliği ile öğelerinin sistem içi eklemlenmesi, değişenle değişmeyenin, geçiciyle kalıcının, kopuşla sürekliliğin *birlikte* algılanması ve çözümlenmesi açısından vazgeçilmez bir zemin sunmaktadır.[9]

6-a.g.e., s.26-27
7-a.g.e., s.28
8-a.g.e., s.29
9-a.g.e., s.29-30

Türkiye solu

Türkiye solunun tarihsel birikimleri ve bugünkü belirlenimlerini sol içinde bir marksist damarın oluşamamış olmasından hareketle iki ayrı dönemde inceliyor Çulhaoğlu. 1917-27 ilk birikim döneminin ardından 1971'e kadar olan dönem birinci dönemi, 1971'den günümüze kadar uzanan dönem ise ikinci dönemi kapsıyor. Yukarıdaki periyodizasyonu kuşaklar açısından da ikiye ayırıyor. 1917-27 ilk birikim döneminde biçimlenen kuşak ilk dönemi belirlerken, ikinci dönem 1961-71 kuşağının belirleyiciliği altında geçmiştir. Her iki ana dönemi de belirleyen ortak neden marksizmin sol içinde gerektiği önemi kazanamamış olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, birinci dönem ikinci dönemi belirliyor:

> Kanımca, Türkiye'nin ilk sosyalistleri, dönemlerinin başat toplumsal-siyasal paradigmalarıyla *kapitalizm ve kapitalist gelişme* arasındaki bağlantıya ya da örtüşmeye yeterince dikkat etmemişlerdir. Başka deyişle, örneğin halkçılık, milliyetçilik, kalkınma ve benzeri paradigmalar pekala kapitalizm ve kapitalist gelişme bağlamında biryerlere oturtulabilecekken, bu yapılmamıştır.[10]

Birinci dönemden alınan bu miras etkisini ikinci dönemde de sürdürüyor.

> Birinci neden, solun o dönemki temel paradigmasının, 'kapitalizmin bilimi' olarak marksizmi hemen ilk elde çağrıştıramamasıdır. Türkiye solu ülkesini hâlâ üçüncü dünyalı, sömürge vb. ülke saymakta,ulusal kurtuluşçuluk ve kalkınma paradigmaları başka herşeyin önüne geçmektedir. Elbette, bu paradigmaların oldukça kestirmeci siyasal çağrışımlarıyla birlikte. (...)Söz konusu dönemde aşırı siyasal belirlenimli konuma gelen Türkiye solu için artık asıl klasikler, özellikle strateji ve taktik içerikli olanlardır.[11]

Çulhaoğlu'na göre yakın gelecekte Türkiye solunun ana gövdesiyle marksist bir temele oturması olanaksız. Ancak bu olanaksızlığa rağmen Türkiye solunda marksist bir damarın yavaş da olsa gelişip güçlendiği söylenebilir. Yavaş ilerleyen bu sürecin solun ana gövdesini etkilemesinin önünde önemli engeller var. Bu engellerin başında Türkiye solunun tarih bilincinin (tarih bilgisinin) aldığı büyük darbeler sonucu yok olma noktasında olması geliyor:

10-a.g.e., s.38
11-a.g.e., s.48

> Bir yanda ülkenin genel siyasal ve ideolojik dinamiklerine, diğer yandan sol hareketin geçmişine ilişkin bilgilenme, en başta genelleme yapmaya, tarihsel dönemler arasında benzerlik ya da ayrılık bulmaya yönelteceği için, kuramsal alana bir giriş kapısı oluşturabilir. Gelgelelim Türkiye solunda tarih bilgisi inanılmayacak ölçüde geri ve ilkeldir. Kurama ve dolayısıyla marksizme yönelik ilgiyi daha kaynakta kurutan başlıca etmen, tarihsizliktir.[12]

Türkiye solunun tarih bilgisini körelten, dolayısıyla kurama giden yolları tıkayan özel neden ise Çulhaoğlu'na göre, tarih bilgisinin sol gruplara göre darlaşıp gerçek anlamda tarih bilgisi olmaktan çıkmasıdır.

> Türkiye solunun tarihi, Türkiye solunu oluşturan grupların, öbeklerin ve partilerin özel tarihlerinin toplamı değildir. Tersine, Türkiye solunun genel evrimi ve yönelimleri sol grupları, öbekleri, partileri vb. doğurmakta ve biçimlendirmektedir. Türkiye solunun genelinin tarihi, bu tarihin içerdiği dinamikler ve geçirdiği evrilmeler konusunda yüzeysel de olsa hiçbir fikre sahip olmayan insanların, kendi gruplarının özel tarihini bilmeleri hiçbir anlam taşımaz. Böyle bir özelleşme, bilgisizliğin ötesinde, sözcüğün gerçek anlamıyla bir *yabancılaşmayı* içerir.[13]

Sorunlu alanlar

Günümüzde marksizmin bunalımda olduğunu sıkça duyuyoruz. Ama ne yazık ki sıklıkla dile getirilen bu tesbiti, bunalımın nedenlerini tahlil eden derinlikli ele alışlar izlemiyor.

Sorunu herşeyden önce marksizmin bunalımı olarak değil de marksizmin belli bazı yorumlarının bunalımı olarak ele almak daha doğru görünüyor. Çulhaoğlu, bazı marksizm yorumlarının yaşadığı bunalımın kökeninde marksizmin giderek yaygınlaşmasına eşlik eden siyasallaşma sürecinin özel içeriğinden kaynaklanan bir talihsizlik görüyor.

> Marksizmin siyasallaşması, genellikle kabalaştırılmış ve kapalı biçimde gerçekleşmiştir. Kabalaştırmadan kastettiğim, siyasal hareketlerin temel girdisi olarak, marksizmin aşırı basitleştirilmiş determinist yorumlarıyla yetinilmesidir. Kapalılıktan kastettiğim ise şu: Marksizm, yeni olguların ve durumların irdelenmesine yönelik bir bakış ve *yöntem* olarak kullanılıp geliştirilebilecekken, eldeki belirli siyasal şablonların konsolidasyonuyla görevli kapalı bir sisteme dönüştürülmüştür.[14]

12-a.g.e., s.50
13-a.g.e., s.51-52
14-a.g.e., s.59

Sonuç gerçekten üzücüdür:

> Marksizmin doğrudan siyasal *çağrışımlı* olan metinlerinin açık siyasal bildirim biçiminde basitleştirilmesi; doğrudan siyasal çağrışımlı olmayan metinlerin ise ya büsbütün boşlanması ya da siyasal çağrışımlara uyacak biçimde maniplasyonu.[15]

Bu sonuç, siyasallaşmanın da belirlediği Marx'ı okuma tarzına ilişkin özel talihsizliklerden kaynaklanıyor. Yazara göre Marx'ın metinlerini yöntemsel açıdan üç ana öbekte toplamak mümkün. Birinci öbekte, 1848 öncesi çalışmalarla birlikte **Manifesto** var. İkinci öbekte **Grundrisse** ve **Kapital** yer alıyor. Üçüncü öbeği ise Marx'ın siyasal çözümleme ağırlıklı eserleri olan **Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 18. Brumaire** ve **Fransa'da İç Savaş** oluşturuyor. Birinci öbekte soyutlamalar, genel eğilim saptamaları, genel eğilimin mantıksal sonuçlarına götürülmesi ve kapitalizmin değiştirici gücüne olan inanç öne çıkıyor. İkinci öbekte yöntem kullanım zenginliğini görüyoruz. Burada soyut ile somut,soyuttan somuta ve somuttan soyuta yönelen çözümlemeler ile ekonomi politik ve siyaset kaynaşıp içiçe geçiyor. Üçüncü öbekte ise yöntem, somutun açımlanmasına, somut siyasete, ayrıntıya, temel sınıfların da ötesinde sınıf bölmeleri arasındaki ilişkilere yönelir.[16]

Marx'ta zaten var olanı verimli bir okumaya tabi kılabilmek için Çulhaoğlu şunları öneriyor. Birinci öbekte somutlamaya, üçüncü öbekte ise soyutlamaya yönelirken, ikinci öbekte soyutla somutu ve iki yönlü çözümleme yöntemini ayrıştırmak. Bunun yapılmaması durumunda yazara göre şu olumsuz sonuçlarla karşılaşılacaktır:

> Birinci öbekte, kopuş, sürekliliği iyice geri planlara itecek biçimde abartılır: ikinci öbekte, örneğin, küçük burjuvazinin giderek eriyeceğine işaret eden çözümlemelerle, bu kesimin kendini kapitalizm koşullarında sürekli yeniden üreteceğine ilişkin çözümlemeler arasında iflah olmaz bir dikotomi bulunur; üçüncü öbekte ise, örneğin bonapartizm, tarihsel ve yerel olarak biricik, dolayısıyla geçerlilik alanı sınırlı bir iktidar biçimi ilan edilir.[17]

Marksist yöntemin sağlıklı bir kullanımı sorunun bütününü çözebilir mi? Kuşkusuz hayır. Marksizmin ciddi iç gerilimleri, mutlaka tartışılması

15-a.g.e., s.60
16-a.g.e., s.63
17-a.g.e., s.63

gereken kritik alanları var. Determinizm ve insan etkinliği, yapılar ve öznelerin bütün içindeki konumlanışı, marksizm-pozitivizm ilişkisi, marksist yöntemin "indirgemeciliği" gibi. Çulhaoğlu tüm bu konuları altbaşlıklarla ele alıp tartışıyor.

Nesnellik ve insan etkinliği konusunda iki ana eğilim öne çıkıyor. İlki, nesnelliğe ve yapılara, öznelliğe ve insan etkinliğine göre başat bir rol biçiyor. İnsanlar bu yapıların taşıyıcıları ve sonuçları olarak görülüyor. Temsilcileri arasında Engels'den Kautsky'e oradan da Althusser'e uzanan kimi marksistler var. İkinci yaklaşım ise insan öznelere ve onun etkinliklerine daha fazla ağırlık tanıyor. Temsilcileri arasında Gramsci, Korsch, Lukacs ve Frankfurt Okulu marksistleri yer alıyor. Aynı çizginin en ucunda ise, yapıları insan etkinliğinin bir sonucu olarak ele alan yöntemsel bireycilik (methodological individualism) var. Temsilcilerini yorumsamacı (hermeneutics) yöntemin kimi kullanıcıları oluşturuyor.

Çulhaoğlu, yukarıdaki yaklaşımlara göre bir orta yol öneriyor.

> Bir bütün olarak toplumun ve toplumsal ilişkilerin, bir yandan tek tek insan özneleri aşıp kapsayan bir *nesnellik* taşıması; diğer yandan, aynı nesnelliğin, somut öznelerin, yani insanların etkinlikleriyle ortaya çıkması.[18]

Marx'a döndüğümüzde, Çulhaoğlu'na göre önemli bir boşlukla karşılaşıyoruz. **Feuerbach Üzerine Tezler**'de özneye biçilen etkin rol, genel geçer bir rol. Bu rol, kapitalist üretim tarzına özgü belirlenmişliklerin ve yapıların içine taşınmadan sadece "koşulların" ürünü olarak ifade edilmiş. Boşluğu görüp üstüne gidenlerden biri Althusser. Ancak Althusser, yapılar karşısında özneleri edilgin bir taşıyıcı konumuna indirgiyor.

Althusser'in çalışma arkadaşı Balibar da benzeri bir yaklaşıma sahip. 1845'den sonra Marx, özneleri ya da bilincin ve öznelliğin biçimlerini artık nesnellik alanı içinde inşa ediyor. Marx'ın meta üretimi ve dolaşımı alanlarında kurguladığı özne, sadece bir "etki", yani "özne olmayan bir özne"dir Balibar'a göre. Çulhaoğlu, öznenin bu şekilde kurgulanmasına öznelerin oluşumunun salt ekonomi kertesinde gerçekleşmediği, bu alanda oluşan özneyi aynen alıp siyaset ve ideoloji alanına taşımanın zorlama bir ekonomist belirlenimciliğe götüreceği gerekçesiyle karşı çıkıyor:

18-a.g.e., s.68

> Bu durumda, Marx'ın özneyi üretim ve dolaşım alanlarında, yani yabancılaşma ve meta fetişizmi bağlamında kurduğu söylenebilse bile, bu kurulanın toplumsal formasyonun bütünü bağlamındaki özneyi verdiğini söylemek mümkün değildir.[19]

Özneyi üretim ve dolaşım alanındaki belirlenmişliğiyle siyaset ve ideoloji alanına taşımak kuşkusuz yanlış. Ancak bir kayıtla. Üretim ve dolaşımı salt iktisadi kategoriler olarak düşünüyorsak... Söz konusu olan yabancılaşma ve meta fetişizmi ise, iktisadi olandan çıkıp toplumsal bütüne yayılan ve bu arada siyaset ve ideoloji alanlarını da kapsayan bir kurguya sahibiz demektir. Bu noktada ikinci bir kayıta ihtiyaç var. Toplumsal bütün bundan da ibaret değil. Geçmişten devralınan üretim tarzları ve geleneksel, kültürel, dini, mitolojik yapıların, ancak teorik bir analizle tanımlanabilecek hakim üretim tarzına özgü yabancılaşma ve meta fetişizmi süreçleriyle eklemlendiği, belirleyip belirlendiği, etkileyip etkilendiği bir bütün söz konusu. Nitekim Çulhaoğlu da bu tür bir toplumsal bütün tanımı yapıyor. Sonuçta böylesi bir toplumsal bütün içinde eklemlenmelerin biçim ve içeriğini belirleyerek özneyi şekillendiren şey ise sınıf mücadelesidir.

Bundan ötesi somut çözümleme alanına giriyor. Burada Çulhaoğlu'nun yerinde bir uyarısını dikkate almak gerek:

> Nesnellik ile öznel olanın ilişkisinde, dışsallık ve kronoloji yoktur. Ne biri ötekinin dışında oluşur; ne de biri zaman olarak ötekinden önce gelir.[20]

Bu noktada sınıf mücadelesiyle ilgili olarak ne söylenebilir? Hiç kuşku yok ki burada kullanıldığı biçimiyle sınıf mücadelesi bir soyutlamadır. Somutta sınıf mücadelesi, içeriği ve biçimini belirlediği eklemlenmeler üzerinde şekillenen özneler tarafından yürütülmektedir. Ve aynı zamanda sınıf mücadelesi içinde değişen eklemlenmeler özneler aracılığıyla sınıf mücadelesinin şekillenişini belirlemektedir. Karşılıklı etkileşim ve belirlenim içinde dışsallık ve kronolojiden söz etmek gerçekten mümkün değildir.

Pekala somuta bir adım yaklaşıldığında sınıf mücadelesi nasıl tanımlanabilir? Çulhaoğlu güzel bir tanım veriyor. Sınıf mücadelesine giren özne-

19-a.g.e., s.70-71
20-a.g.e., s.72

lerin eylemlerinin motoru, en başta emek gücünün yeniden üretimi koşullarının sağlanması bağlamında ortaya çıkan somut sınıf çıkarlarıdır. Bu sadece bir başlangıç noktası ve yeterli değil. Devam edilmeli:

> (...) sınıf çıkarı belirli bir nesnelliğe otursa bile, bu çıkar doğrultusundaki eylemlilik bir ideoloji dolayımını da içerir. Başka deyişle, nesnel sınıf çıkarının bilincine varılması belirli bir ideolojik ortamda gerçekleşir. Aşağı yukarı benzer yapıların ve çıkarların farklı eylemlere yol açmasının nedeni de ideoloji dolayımının devreye farklı biçimlerde girmesidir.(...) Bunun yanısıra, daha bütüncü bir özne kuramına giden yolda, ideolojinin sınıf çıkarı kavramını da aşan bir genelliğe oturtulması gerekiyor. Örneğin aydınların, sosyalist örgütlerin ve öncü işçilerin eylemlilikleri, ideoloji belirleniminin daha başat rol oynadığı bir özne kurgusunu dayatıyor.[21]

Çulhaoğlu'nun buradan çıkardığı sonuç doktrin, sistem vb. boyutuyla ideolojinin, varolan nesnelliğin içinde özneyi inşa eden önemli bir etmen olduğu yönünde. Bu nokta ilerde Laclau eleştirisi çerçevesinde yeniden ele alınıyor. Laclau'nun salt söyleme dayalı yaklaşımı haklı olarak eleştirilirken, öznenin oluşumunda söylem ve seslenişlerin önemi teslim ediliyor.

Çulhaoğlu'nun kitabında netleştirmeye çalıştığı iki önemli kavram daha var: Bütünlük ve dolayım. Bütünlük, "toplumsal olguların ve gerçeklerin *ilişkilenmiş* biraradalığını ifade eder."[22] Bütün, Çulhaoğlu'na göre, her uğrakta kendisini oluşturan unsurlarla birlikte varolmasına rağmen onları önceler. Burada önceleme, kronolojik değil, parçaların ancak bütün aracılığıyla yani bütünle olan ilişkileri bağlamında kavranabilmesi ve çözümlenebilmesi anlamındadır. Dolayım ise şöyle tanımlanıyor: Dolayım, "...bütün içindeki parçaların diğer parçalarla ve *bütünün kendisiyle* ilişkilenmesidir."[23] Dolayısıyla, "...marksist anlamda bütünlüğün hareketi, kendisini oluşturan unsurların ayrı ayrı hareketlerinin toplamı değil, bütünlük içindeki dolayımların büründükleri biçimlerin değişimi ve dönüşümüdür."[24]

Çulhaoğlu bu tanımlamalardan hareketle sorunlu altyapı-üstyapı ilişkisini şu şekilde ele alıyor:

21-a.g.e., s.74
22-a.g.e., s.77
23-a.g.e., s.78
24-a.g.e., s.78

> Marksizmin toplumsal formasyon ve bu anlamda bütünlük çözümlemelerinde, temelin, yani üretim tarzının bir *öz*(essence) oluşturduğu açık. (...) Bence, bütünlüğe böyle bir öz yerleştirmek ya da bütünlüğü özle açıklamak kendi başına hiçbir sakınca taşımıyor. Sakıncalı olan, kimi marksizm yorumlarının yaptığıdır. Yapılan ve sakıncalı olan, bu özü bütün içinde sınırları çizilmiş özel bir mekâna yerleştirmek ve bu özü o mekândan bütünün diğer parçalarına yaydığı saf (karışmış olmayan) etkilerle belirleyici saymaktır. (...) Dikkat edilirse, aynı bütünlük içindeki başka parçaları kendi ayrışmış mekânından belirleyen bir özel kerte anlayışı ile, kendi karmaşık eklemlenmesi içinde *bütünün parçalarına içkinleşmiş* bir öz anlayışı arasında çok büyük fark vardır. Bir kere, ilk anlayışta, özün kendisinin de belirlenmesi ya büsbütün gündem dışıdır ya da bu belirlenim ancak keyfi biçimde kavramlaştırılabilir. Sonra, gene ilk anlayışta, özel içeriğiyle *dolayım* kavramının yeri yoktur. Bunun yerine, çok daha dar anlamlarıyla etki ve etkileme kavramları yeterli olacaktır. Oysa, üretim tarzı, kendi mekânından hukuku, siyaseti, ideolojiyi vb. etkilemez; çeşitli dolayımlar, üretim tarzını, hukuka, siyasete, ideolojiye vb. *taşır* ve onu bu alandaki ortak *öğe olarak var eder.*"[25]

Demek ki, üretim tarzı, bütünü oluşturan diğer parçalarla girdiği ilişkide yeniden üretilmektedir. Dolayım işte bu üretim sürecinin adıdır. Bu sürecin sonucu zorunlu olarak şu olacaktır:

> (...) belirleyen ya da temel, ancak belirledikleriyle anlamlandırılabilir ve tanımlanabilir.[26]

Çulhaoğlu'ndan aktarılan bu cümle Althusser'in yapısal nedensellik'ini çağrıştırıyor. Yapısal nedensellik kavramıyla Althusser, "yapı"nın ancak ve ancak etkilerinde varolduğunu, "neden"in etkilerinden başka birşey olmadığını anlatır.

> (...) neden, yani yapı, ne mekanik nedensellikte olduğu gibi etkilere dışsaldır ne de Hegel'de olduğu gibi etkilerin özüdür.[27]

Burada bir sorun ortaya çıkıyor. Neden, etkilerinin dışında birşey değilse, ister belirleyici olsun ister olmasın, neden yok demektir. İkinci sorun, üretim tarzının (belirleyici nedenin) hukuk, siyaset ve ideoloji alanlarında ortak öğe olmaya devam etmesiyle ilgili. Her iki sorunun cevabı da kanımızca "dolayım" kavramında gizlidir. Dolayım süreci, belirleyici ne-

25. a.g.e., s.79
26. a.g.e., s.80
27. Gülnur Savran, "Althusser,Yapısal Nedensellik ve Teorisizm", **Onbirinci Tez Kitap Dizisi**, No:5, Şubat 1987, s.173

deni etkilerine dışsal olmaktan çıkarır (eklemlenmeler) ve bütün aracılığıyla dolayımlanan kendisi olduğu için ortak öğe olmaya devam eder. Gülnur Savran yukarıdaki soruna anlamlı bir cevap veriyor:

> Üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki çelişki gerçek bir çelişkidir; ancak bu çelişki somut tarihsel olaylarda farklı biçimlerde ortaya çıkar. Hiç bir somut durumda 'saf' bir biçimde ortaya çıkmayışı, onun bir itici güç olarak gerçeklik alanında, düşüncenin soyutlamasından önce var olmadığı anlamına gelmez.[28]

Bir başka cevap da Çulhaoğlu'ndan:

> Bir çok marksist yorumda, açıkça böyle denmese bile, temel, yani üretim tarzı, belirli bir tarihsel kesitte bir seferde oluşan ve biten, bundan sonra üzerindeki binbir türlü üstyapısal süreçleri devreye sokup bunlara hareket alanı sağlayan bir 'zemin' olarak görülüyor. "Oysa, temel dediğimiz üretim tarzı, değişken somut eklemlenmeleriyle birlikte, süreçte her an, kesintisiz biçimde etkendir. Örneğin Türkiye'yi ele alırsak, kapitalist üretim tarzı kendi bulunduğu mekândan diğer üretim tarzlarını, siyasal ve ideolojik vb. kurumları belirlememekte, bunlarla eklemlenerek toplumsal formasyonun bütününü belirlemektedir. Dolayısıyla, kapitalist üretim tarzının diğer öğeler üzerindeki belirleyiciliği doğrudan değil, bütünlük (toplumsal formasyon) dolayımıyladır. (...) Kapitalist üretim tarzı, bu öğelerle eklemlenerek toplumsal formasyonu yani bütünü belirlemekte, bu bütün de kapitalist üretim tarzına eklemlenen öğeleri yeniden belirlemektedir."[29]

Eklemlenme ve dolayım sürecinin temel dinamiğini ise üretim tarzının belli bir tarihsel kesitte bir seferde oluşmadığı gerçeğinde aramak gerektiğinin altı bir kez daha çizilmeli.

Kitap, marksizmin zorlu alanlarından ideoloji, siyaset kuramı ve devlet konularında önemli çözümlemelerle sürüyor. Çulhaoğlu'nun tüm bu alanlara ilişkin genel bir teorik çerçeve çizmek çabasında olduğu söylenebilir. Bu çerçevenin tartışılması, eleştirilmesi ve herşeyden önemlisi somut ampirik çalışmalarla zenginleştirilmesi gerek.

Kimlik Sorunu

Çulhaoğlu'nun günümüz Türkiye'sinde benzer şekilde sağdan ve soldan

28. G.Savran, a.g.m., s.174
29. M.Çulhaoğlu, **Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu,** Sarmal yay., İstanbul, Eylül 1997, s.82-83.

çekiştirilen bir başka konuya, kimlik sorununa yaklaşımı kayda değer.

> Türkiye doğulu mudur yoksa batılı mı? (...) Türkiye toplumu nasıl bir toplumdur? Bu ülkenin insanı hangi dürtülerle,nasıl düşünür ve davranır?"[30]

Yukarıdaki sorular oldukça önemli. Kültür ve sosyolojik bir analizi öne aldığı için...

Ancak, marksizmin yıllardır muzdarip olduğu bir sorun kendisini hemen hissettiriyor. Siyasal iktisadın kavramlarıyla düşünüldüğü zaman indirgemeciliğe düşmek; sosyolojik-kültürel analizlerde ise post-marksizme/post-modernizme savrulmak ikilemi bu. Bu ikilem nasıl aşılabilir? Marksist kavram ve kategoriler sosyolojik-kültürel analizlere yaratıcı bir şekilde nasıl uygulanabilir? Yazarın bu ikilemi aşma çabasında olduğunu söyleyebiliriz.

Önce "kültür" kavramının maddeci bir tanımı üzerinde düşünmeliyiz. Çulhaoğlu, kültürü, tarihsel koşulların belli bir toplumda yarattığı değerler bütünü olarak tanımlıyor. Septik bir yaklaşımla "hangi tarihsel koşullar" diye sorulabilir. Yazının önceki bölümlerinde yazarın bu soruya doyurucu yanıtlar vermeye çalıştığını görmüştük. Belli bir toplumda yaratılan değerler toplamında maddi üretim sürecinin ve emeğin belirleyici bir yeri var. Yazar bir başka önemli noktanın altını da özellikle çiziyor. Kültür olgusunda önemli olan, üretilen değerlerin, genel bir dengede ve asgari bir uyum içinde olması gerektiği.

Türkiye toplumunun tarihsel oluşumunda böylesi bir dengenin varlığından söz edilebilir mi? Yazar kimi kayıtlarla bu soruya olumlu cevap veriyor.

> Meta üretiminin ve ilişkilerinin yaygınlaşıp başat duruma gelmesi kültürel yapılanmayı karşı konulmaz bir biçimde etkilemektedir. Özetle, Türkiye'de kültür alanlarındaki üretim, sonuçta hiç olmazsa genel bir kimliği yansıtacak, bir 'toplam' verecek dengede durmaktadır."[31]

Modernleşme sürecinin yarattığı ciddi ikilikler yok mu? Yazara göre bu tür ikilikler var. fakat bunlar kültürel ikilikler olmaktan çok siyasal. Kendine kanal bulamayan siyasal tepkinin kültür alanında savunma setle-

30. a.g.e.,s.243
31. a.g.e.,s.248

ri oluşturası söz konusu.[32] Kuşkusuz bu setlerin başında ise İslami değerler geliyor.

İslamın radikalleşmesi ve politikleşmesinin altında Anadolu kentlerinde giderek palazlanan sermayenin metropol sermayesiyle girdiği kâr ve rant paylaşımı mücadelesinin yattığını, bu sermayenin kitleselleşme ve iktidar mücadelesinde İslami değerleri kullandığını söylemek yanlış olmaz.

Çulhaoğlu'nun haklı olarak vurguladığı bir başka nokta da sözü edilen ikiliğin halkın kendi içinde olmaktan çok halkla devlet ve aydın arasında olduğudur.

> Türkiye'de yaşanan süreçler, modernizasyonun ve batılaşmanın Türkiye toplumuna temelde uygunsuzluğu nedeniyle değil, geleneksel aydının ve devletin, bu iki süreci *siyasal* ürküntü ve kaygılarla ayrıştırıp yozlaştırması nedeniyle ikilikler ve eklektizm üretmiştir. (...) sınıf mücadelesinden, 1917 Devriminden ve sosyalizmden duyulan büyük korku, sentezci olabilecek aydını, *siyaset batıcılığı* denebilecek bir yozlaşmaya sürüklemiştir.[33]

Aydını popülist, sinik ve eklektik yapan nedenler yanlızca duyulan korkular mıdır? Elbette değil. Yazarın da başka bir bağlamda değindiği gibi, siyasal süreçlerin dışında tutulmuş, eğitimsiz, örgütsüz, sınıfların ve sınıf çıkarlarının belirginleşmediği bir toplumun aydınının başka türlü olması beklenemez. Aynı neden, halk ile devlet ve aydın arasında yaşanan yarılmanın da temel nedenidir kanımızca.

32. a.g.e., s. 248
33. a.g.e., s. 254

SINIF BİLİNCİ

800.000.- TL
KDV dahil